

Jordi Panyella i Carbonell. **Entrevista a Rubén Prieto** • Alfonso Vázquez. **Educació i coneixement: desestructuració creativa** • Jordi Panyella i Carbonell. **Les empreses d'inserció i l'aposta per l'economia solidària** • Moisés López Vizuite. **Els reptes del moviment cooperatiu agropecuari a Nicaragua** • Patrick Duguay. **Desenvolupament econòmic comunitari i economia solidària** • Isabela Velázquez. **Urbanisme desbocat** • Paulo de Jesus. **Desenvolupament local** • Toni Comín, Àngels Nogué i Tomàs Ferrer. **Bones pràctiques de les cooperatives d'iniciativa social** • Marcos Arruda. **Economia solidària i el renaixement d'una societat humana matrística** • CONFAVC i Unió de Pagesos. **Parlem del territori. Propostes ciutadanes**

Les fotos que il·lustren aquest número 15 són de diversos autors i han estat cedides per la revista *Illacrua, Actualitat i Alternatives*.

Consell de redacció:

Mercè Fluvià, Mireia Franch, Héctor Galvany, Jordi Garcia, Josep Parcerisa, Jordi Via, Ester Vidal, Jordi Panyella.

Coordinació:

Héctor Galvany - Arç cooperativa

Maquetació, traducció i revisió lingüística:

L'apòstrof, SCCL

Impressió i enquadernació:

Gramagraf, SCCL

Edita:

Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya

Redacció, publicitat i subscripcions:

Telèfon: 93 318 81 62

Pg. de Gràcia, 6 2n 2a, 08007 Barcelona

federacio@cooperativest treball.coop

www.cooperativest treball.coop

Amb el suport de l'Institut per a la Promoció i la Formació Cooperatives

D.L. B - 29.642/97

Revista impresa en paper 100% reciclat

Í N D E X

Presentació 3

Entrevista

Entrevista a Rubén Prieto
Jordi Panyella i Carbonell 7

Textos

Educació i coneixement:
desestructuració creativa
Alfonso Vázquez 13

Les empreses d'inserció i l'aposta
per l'economia solidària
Jordi Panyella i Carbonell 27

Els reptes del moviment cooperatiu
agropecuari a Nicaragua
Moisés López Vizuete 37

Desenvolupament econòmic
comunitari i economia solidària
Patrick Duguay 55

Pre-textos

Urbanisme desbocat
Isabela Velázquez 65

Desenvolupament local
Paulo de Jesus 71

Contextos

Bones pràctiques de les cooperatives
d'iniciativa social
Toni Comín, Àngels Nogué i Tomàs Ferrer . 79

Economia solidària i el renaixement
d'una societat humana matrística
Marcos Arruda. 91

Parlem del territori
CONFAVC i Unió de Pagesos. 99

Ressenyes

Por una ética del consumo
Teresa Udina 117

La renta básica de ciudadanía.
Jordi Panyella i Carbonell 119

Recomanacions

Llibres varis 121

Il·lustracions

Ferdinand
Martí Pey 53, 77, 115

Presentació

Canvis a nexa

El número 15 dels *quaderns d'autogestió i economia cooperativa*, vuit anys després del seu inici, ens ha provocat la reflexió en equip de com veiem des de dins la seva composició, la seva imatge. En fer-ho, ens hem vist compromesos a actualitzar el que tot aquest temps de publicació ha fet evident, i que la preocupació posada en els continguts no ens deixava veure. La conclusió ha estat que calia millorar, sobretot, la llegibilitat i en aquest sentit fer alguns canvis per adaptar la compaginació i fer-la més clara. L'exercici ens ha dut també a "criticar" el volum, la massa de la revista, i adonar-nos que ens agradaria trobar-hi altres coses com per exemple recomanacions de llibres, webs, música o altres temes de forma més directa i abundant que les ressenyes de llibres que fem, de les quals estem satisfets, però que reflexionar i escriure sobre un text no ens permet ser gaire prolífers. Una altra secció que ens agradaria trobar és la d'escrits més curts, a semblança del d'en Carles Ibáñez sobre la nova cultura de l'aigua del número 14, que de forma breu però molt clara ens explica els fonaments d'aquest nou moviment que ha sorgit a l'entorn de la lluita per l'Ebre. Així que trobareu la revista organitzada en *Textos* (articles generals), *Pre-textos* (articles breus, com qui diu, "per fer boca") i *Contextos* (comunicacions a jornades, taules rodones...), a més de les seccions habituals.

Entrevista a Rubén Prieto: La Comunidad del Sur

La millor manera de predicar és practicar, que no és altra cosa que el que porten fent des de fa cinquanta anys les companyes i els companys de la Comunidad del Sur, a l'Uruguai. Rubén Prieto, un dels seus membres més coneguts, ens explica en aquesta entrevista la història d'aquesta comunitat de vida i de lluita. Autoorganització, autogestió, economia social i ecologia són quatre idees-força d'un projecte que ha estat font d'inspiració per a molts altres.

Educació i coneixement: desestructuració creativa

Tenim el plaer de publicar un altre treball d'Alfonso Vázquez. Aquesta vegada, el consultor basc s'interroga sobre el sentit de l'educació en el context d'una societat en crisi que no para de transformar-se. Vázquez aposta perquè l'educació, en comptes de patir-la, es posicioni de manera activa en la transformació productiva i social que estem vivint.

Les empreses d'inserció i l'aposta per l'economia solidària

Jordi Panyella dedica la primera part d'aquest article a explicar-nos les característiques i els objectius de les empreses d'inserció per entrar seguidament a analitzar els seus reptes i a proposar com superar-los. Partint de les dues contradiccions pròpies de tota empresa d'inserció –raons estructurals enfront de solucions personals i voler integrar les persones excloses a un mercat laboral que les exclou–, Panyella proposa, per superar-les dialècticament, que el sector de les empreses d'inserció s'apropi a l'economia solidària i que es reconeguin tant el dret ciutadà a la inserció sociolaboral com a una renda bàsica.

Els reptes del moviment cooperatiu agropecuari a Nicaragua

La Nicaragua actual està molt lluny de la Nicaragua sandinista. La misèria s'han ensenyorit d'un país que els darrers governs de dretes han gairebé posat en venda. Un dels sectors populars que resisteixen les recents polítiques neoliberals és el moviment cooperatiu agropecuari. La seva importància ha desembocat en la constitució, ara fa dos anys, de la cooperativa de serveis Nicaracoop, integrada per sis unions de cooperatives i associacions sense ànim de lucre. Nicaracoop pot ajudar el cooperativisme a fer un salt qualitatiu que el situï com a embrió d'un sistema econòmic contraposat al paradigma dominant. Aquest article del seu president ens explica els reptes que haurà d'afrontar per a això, uns reptes que, malgrat les distàncies, contenen també moltes ensenyances per a nosaltres.

Desenvolupament econòmic comunitari i economia solidària

Patrick Duguay ens explica el procés que s'està seguint per revitalitzar l'economia de la ciutat quebequesa de Buckingham, basat en una estratègia que promou la participació de tots els actors ciutadans, l'explotació dels actius del mateix territori i la creació d'empreses d'economia social.

Urbanisme desbocat

Isabela Velázquez, d'Ecologistas en Acción, denuncia com la voracitat dels promotors immobiliaris, consentida per les administracions, està destrossant el medi natural i negant a la majoria de ciutadans el dret universal a la ciutat i el territori. Quan semblaven feliçment enterrats, tornen els temps del barraquisme vertical i la dèria d'*entapissar* tot el país amb ciment.

Desenvolupament local

Pot semblar una paradoxa però el cert és que, en l'era de la globalització, es revalorat també el fet local. És clar que hi ha diferents maneres d'abordar el desenvolupament econòmic i social dels petits territoris. Un model és l'estadista, l'altre el neoliberal, però afortunadament encara n'hi ha un tercer, l'anomenat desenvolupament local alternatiu, en què el procés es governa pels de baix. Paulo de Jesús repassa primer tots tres enfocaments per acabar centrant-se en aquest últim.

Bones pràctiques de les cooperatives d'iniciativa social

El juliol es va celebrar a Mataró una Jornada de bones pràctiques de les cooperatives d'iniciativa social. Un dels actes va ser una taula rodona per tractar del paper que han de jugar tant les administracions públiques com les cooperatives en el sector dels serveis a les persones. Reproduïm les intervencions dels ponents, Àngels Nogué i Tomàs Ferrer, així com de Toni Comín, que va presentar i moderar l'acte.

Economia solidària i el renaixement d'una societat humana matrística

Suggeridor article del brasiler Marcos Arruda el que us oferim en aquesta revista. A Marcos ja el vam entrevistar en el número anterior. Seguint amb les seves preocupacions, ara vincula l'origen, els objectius i el procés de desenvolupament de l'economia solidària amb la lluita entre la cultura patriarcal, concebuda com

a apropiació dels béns comuns, i la cultura matrística basada en la cooperació, el compartir i la coparticipació, que a poc a poc torna a impregnar el nostre món.

Parlem del territori. Propostes ciutadanes

Reproduïm pel seu interès la ponència marc presentada a la jornada per parlar sobre el territori que van organitzar la Confederació d'Associacions de Veïns de Catalunya i la Unió de Pagesos aquest novembre a Manresa. La tesi del treball és que la dicotomia camp-ciutat ha de deixar pas a una concepció integrada on camp i ciutat representin elements interrelacionats d'un mateix sistema territorial.

Ressenya: *Por una ética del consumo*

Teresa Udina ens guia pel llibre d'Adela Cortina, *Por una ética del consumo*. En aquesta obra, la catedràtica d'Ètica de la Universitat de València posa quatre condicions per poder considerar un consum com a ètic: que sigui lliure, just, responsable i felicitant. Precisament per a Teresa Udina, el cooperativisme de consum comparteix aquesta preocupació per aconseguir que el consum compleixi aquestes quatre característiques.

Ressenya: *La renta básica de ciudadanía*

Jordi Panyella ens introdueix aquest llibre de Rafael Pinilla, en què l'autor defensa la implantació d'una renda bàsica com una eina per renovar l'Estat del benestar i promoure la justícia distributiva, la llibertat i la fi de la pobresa.

Recomanacions

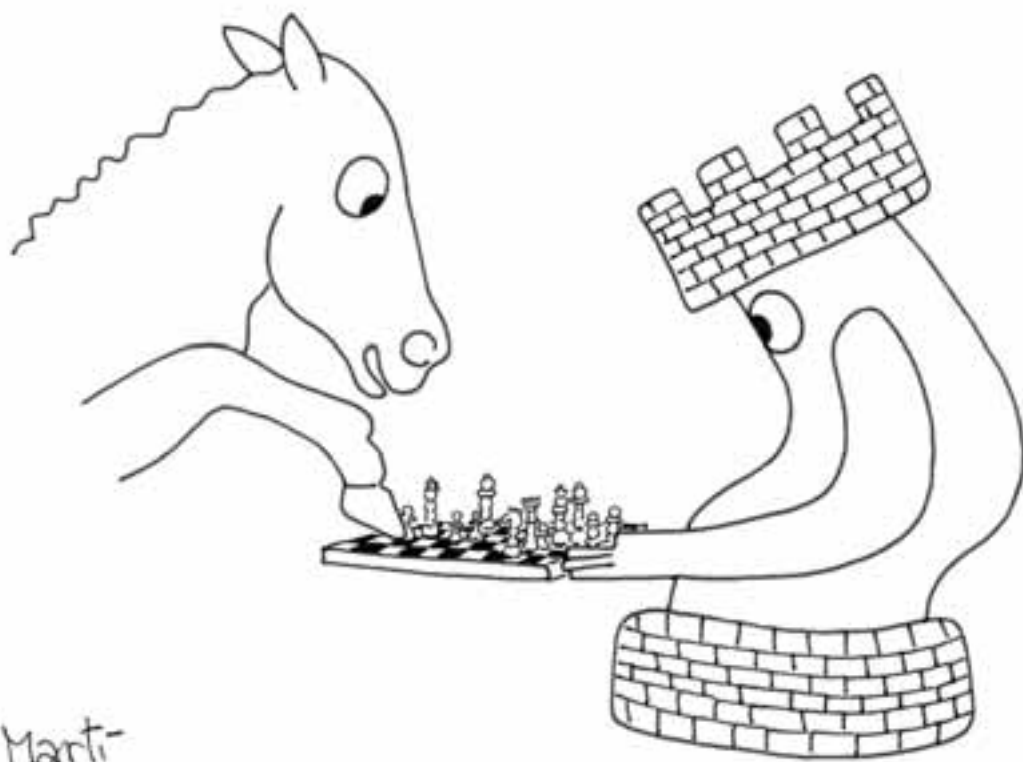
Encetem aquesta nova secció de nexes recomanant-vos tres llibres diferents: *Las conexiones ocultas*, de Fritjof Capra; *La inteligencia social de las organizaciones*, de Leonardo Schwarstein, i *L'auditoria social i l'economia solidària*, de Carlos Ballesteros.

Fotos

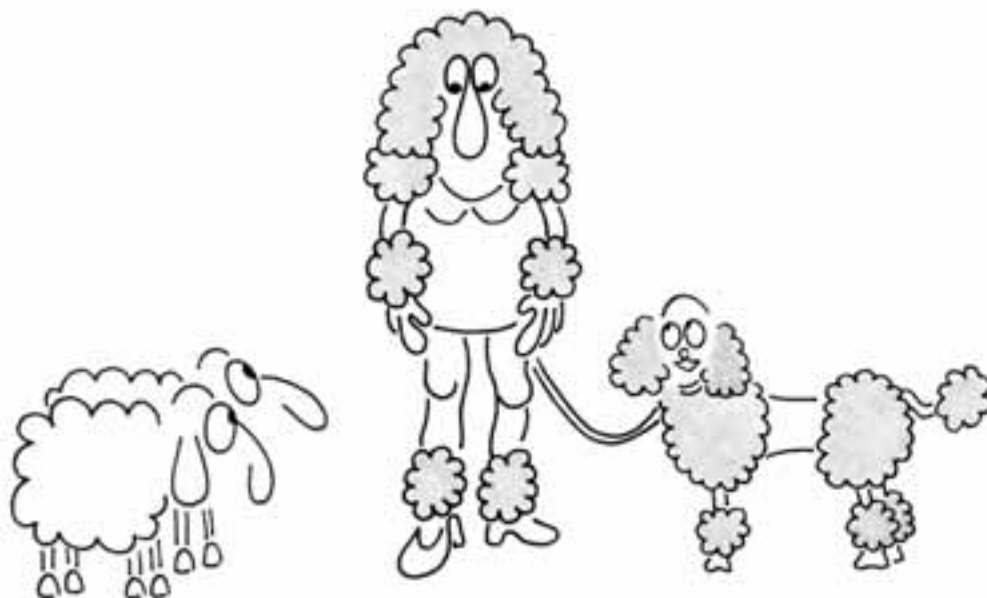
Les fotos que acompanyen aquest número són col·lectives, com també ho és l'acte d'ajuntar-se per reclamar allò que ens pertoca per dret i no ens donen, o de constatar que l'exercici de la justícia pot ser sovint injust i que cal intentar deturar el procés de la manera més clara i contundent que és amb l'expressió col·lectiva. Podem cercar-nos en les fotos i, si no ens hi veiem, pot ser que hi siguem més amunt o més avall o que aquell dia no hi haguem pogut anar; però no us preocupeu, ens tornarem a veure.

Il·lustracions

Metamorfosi, camuflatges, transformacions..., els mimetismes en què caiem sovint poden semblar còmics, ridículs o fins i tot dramàtics, vistos amb els ulls dels altres. Però també poden aportar-nos seguretat en el moment que decidim transvestir-nos, sobretot si és en situacions conjunturals o decisòries. Només es tracta que l'observador no ens enxampi, perquè si ho fa perdrem l'anonimat i si el que ens enxampa és en Martí Pey ens transformarà en vinyeta.

Marti-

Entrevista a Rubén Prieto: La Comunidad del Sur

Per Jordi Panyella i Carbonell

Què és el projecte de Comunidad del Sur?

S'origina al començament dels anys 50, a causa de les crisis que sembla que alimenten tot el segle passat, i sobretot les actuals. La idea –en realitat ara la podem tenir més clara– és el propòsit de canviar la vida a través de formes autogestionàries, amb un concepte d'autogestió generalitzat que intenta abastar tots els aspectes de la vida. Això va portar a la construcció del que actualment anomenem Comunidad del Sur.

Implicava una manera d'organitzar-se, basada en consulta assembleària, participativa i d'economia solidària. I en una dimensió a escala humana que es completava d'aques-

ta manera: en el terreny polític, ens dèiem llibertaris; en el terreny econòmic, comunistes, i des del punt de vista de l'escala, ens anomenàvem comunitaris. Aquests tres aspectes eren com tres cares, però d'una mateixa cosa. A això s'agregaven altres dimensions, que era que havíem de comprometre'ns en tot el procés de canvi social, perquè és impossible fer una pràctica d'autoorganització i autogestionària aïllats.

En aquest sentit, sempre vam estar inserits, tant a en l'àmbit geogràfic o territorial, treballant molt a escala de barris, i d'allà en una successió de cercles concèntrics que comprenien més nivells, que s'anaven complicant o s'anaven fent complexos en el sentit que l'àmbit territorial també s'ha d'obrir a aspectes funcionals, entenent sempre que havia de ser una resposta integral i integrada.

Llavors, la Comunidad comprèn fonamentalment quatre nivells de cooperació: habitatge, treball, consum i educació. I un altre aspecte de projecció i militància social, que intentàvem sempre que fossin orgàniques, és a dir, que s'entrellacessin i es complementessin.

En què s'ha concretat cada una de les dimensions?

D'una banda, té una expressió interna, que és que tots aquests aspectes s'involucren a través d'una pràctica concreta de cooperativisme de treball, o sigui, de gestió de dos aspectes: l'agricultura orgànica i les activitats annexes, i una tasca més industrial d'arts gràfiques i l'editorial. Una

Progressivament vam prendre consciència que la generació d'una "altra subjectivitat" era una tasca fonamental.

que és més d'autosubsistència, i l'altra que és més de creació d'objectes, llibres, que a més de ser una tasca econòmica ha de ser una tasca projectiva.

I enmig d'això, sempre s'han desenvolupat activitats de tipus educatiu, de capacitació; tant en els aspectes tècnics hi ha hagut activitats centrades en la difusió, la capacitació i la promoció de, sobretot,

l'agricultura orgànica; però també d'un altre aspecte important, que és aprendre un altre tipus de tècniques, anomenem-les tècniques organitzatives, que tenen a veure amb allò autogestionari.

I també, progressivament, vam anar prenent consciència que una tasca fonamental és la generació d'una "altra subjectivitat", diferent. És a dir, una subjectivitat a la qual no s'arriba ni amb una capacitació tècnica ni amb una capacitació en la part de gestió, sinó que a més cal gestionar el jo, com diria Foucault.

En quin context es desenvolupa la Comunidad del Sur?

La veritat és que hem estat sempre enfrontats en tots els nivells. Les tècniques o tecnologies no són sempre apropiades: les tecnologies són apropiades per produir més ràpid i eliminar treball, eliminar treballadors. Quines són les tecnologies que realment beneficien els qui estan treballant i no els qui estan usufructuant el fruit del teu treball?

Pel que fa a la manera d'organitzar-se, el mateix. I aquí la interferència que hem après és que, a més dels sistemes dominants, quan tu inventes

formes autogestionàries s'escolen conductes, pràctiques, costums que són de la "cultura de la dependència". Des del punt de vista dels qui volem generar un altre món, el problema no és tant dels qui t'oprimeixen, això no canviarà perquè nosaltres siguem diferents, sinó com ho fem per ser diferents i no repetir conductes que porten a refer formes jeràrquiques i al no creixement cap a la responsabilitat, l'autanàlisi i l'autocrítica.

En aquest sentit, per a nosaltres sempre ha estat molt important tot l'exercici de dispositius per a l'anàlisi de nosaltres mateixos, de la marxa de les iniciatives que havíem engegat en marxa, de les seves desviacions, de les malalties que, com qualsevol organisme viu, té el meu cos, la meua cooperativa, el meu barri... I en aquest sentit cal incorporar, fins i tot en la manera d'organitzar-se i en el temps que dediquem a viure, moments clars d'autoanàlisi dels diferents nivells de complexitat que té qualsevol iniciativa. I més encara quan està inserida en una societat perversa, que fa que, fins i tot, els clients vulguin que hi hagi un cap clar al qual reclamar, amb qui acordar coses..., i no vol saber que nosaltres siguem un col·lectiu.

Com articuleu aquesta dialèctica en un col·lectiu que és complex, per ser divers?

Els mecanismes participatius fan que les categories que neixen de les diferents activitats es dissolguin una mica, i moltes vegades es contradiuen. Per exemple, en l'assemblea general on participa la gent que està en activi-

Les tecnologies són apropiades per produir més ràpid i eliminar treballadors.

tats econòmiques tan diferents com l'agricultura i l'editorial, totes les persones estan en condicions d'igualtat i no separades. Aquest és un element que vaig aprendre quan era impressor i necessitava una màquina més ràpida i productiva, però això podia significar que haguéssim de treballar més perquè la màquina

tenia un cost i s'havia de finançar. Això volia dir que les meves hores de participació en els serveis, en l'educació amb els meus fills, s'haguessin de modificar, i llavors les decisions que jo hauria pres solament com a productor, o com a pare, o com a encarregat d'un servei, o participant en un servei, haurien estat totalment diferents.

L'assemblea dona la garantia de la cooparticipació i la convergència de tots aquests interessos i aquí hem de ser capaços de ser alhora tres persones.

També estava pensant que la relació amb l'entorn del moment, tant temporal com local, fa que l'experiència que jo he viscut sigui diferent al començament, quan estàvem enfrontats a una situació on la guerra del Vietnam era un element fonamental de presa de consciència en el que estàvem fent; o durant la decadència o la crisi de les formes constituïdes a l'Uruguai, la dictadura militar, l'exili i la reposició de les formes democràtiques. Cada un d'aquests moments va ser totalment diferent.

La història incideix, i sempre és una possibilitat de creació. Hi ha moments càlids en què el sol escalfa, i hi ha moments freds en què tot sembla que s'assequi. I, com la vida mateixa, sempre estàs recomençant a partir

de moments diferents. Jo crec que gairebé totes les preguntes es mantenen i mai no es responen definitivament.

En tota la perspectiva històrica, com valoren el grau de desenvolupament humà de la Comunitat?

En els moments clarament de més aflluència, era amb un propòsit més ideològic. Hi ha moments en què l'aflluència o el contacte amb la Comunitat radica més en la solució de les necessitats directes, de supervivència. En alguns casos pot ser que en una mateixa persona convivin diversos factors.

És evident que la societat capitalista és una societat poblada de riscos i amenaces. Tot això incideix quan algú ha d'escollir un camí on se sent més amenaçat, o on se sent amb més possibilitats.

Nosaltres parlem de diversos nivells ètics. Un és el de la convicció. Qui no està convençut que la seva vida té un sentit, que solament ho fa per una mena de negociació amb ell mateix davant d'algun aspecte de la vida i li convé alguna cosa, dura fins que se li acaba la possibilitat o cobreix la necessitat parcial.

Després parlem d'una ètica de la responsabilitat. És a dir, quines són les conseqüències d'una conducta que adopto? I això té molt a veure amb la consigna ecologista de "el que estic fent, com incideix en les generacions futures?".

El capitalisme generalment atén o privilegia les circumstàncies o l'etapa productiva. Com es pot ser vell a la societat sense que quedis descartat?

Com es pot ser productor en una societat on, de sobte, una nova tecnologia fa que desaparegui treball?

L'important no és que desaparegui treball, sinó que desapareguin treballadors. Perquè l'ideal seria que treballéssim menys, no que treballin menys persones. Tanmateix, tot això es tradueix en una actitud davant de la vida, en una manera d'entendre quin és el meu lloc i, alhora,

com m'uneixo a l'altre.

Un concepte que per a nosaltres és molt important és el que anomenem la "paternitat/maternitat compartida"; tenim aquesta ètica de la responsabilitat. No durem eternament, i hem de donar sentit a la vida, però a més de donar sentit quant a transcendir-la, que el que fem continuï i es projecti a través del que fem, però també dels qui es van formant en aquest medi. I com, en aquesta manera de fer, anem transformant la societat global.

L'ètica de la responsabilitat, en l'àmbit pràctic i organitzatiu, es tradueix en la recerca constant de consens?

Nosaltres parlem sempre d'acords. És primordial la franca discussió i l'adopció d'un acord, que de vegades pot significar que jo tingui algun dubte, però que en no haver-hi competència entre nosaltres, ens posem d'acord a aplicar-lo i a mantenir una actitud, alguns més crítica i altres menys, que és fruit d'una negociació estratègica.

En un organisme autogestionari, el més important és aprendre a atendre el problema i no a veure com s'opina. Un company deia "més que discutir

Quan tu inventes formes autogestionàries, s'escolen conductes que formen part de l'antiga "cultura de la dependència".

entre nosaltres, preguntem a la planta quan s'ha de regar; a la planta poc li importa el que opina vostè o jo". Però amb aquesta actitud o aquesta distància respecte al propòsit o la tasca. L'assemblea no és un camp de batalla, les assemblees autogestionàries han de ser una altra cosa. És realment produir un resultat, que en aquest cas és un acord que lliurement experimentarem i corregirem. La meua llarga experiència diu que el més important és que produïm errors.

Per què has vingut a Barcelona?

Pensant com pensem, sempre ha estat molt important tot el que fem en termes de capacitat plural: capacitat tecnicoinstrumental, autogestionària i fins i tot en el coneixement d'un mateix i dels aspectes grupals.

I amb la dimensió que hem de tenir una actitud que anomenem revolucionària, és a dir, que o canvia tot o no canvia res, no canviem, ni la vida personal tampoc no canvia encara que s'estigui abduït en una experiència concreta. Jo necessito un canvi en la societat, i aquesta societat crec que és tan absurda que em resulta insostenible. Per això hem estat sempre vinculats a instàncies per configurar el futur que volem, i capacitar-nos, capacitar la generació de situacions i projectes que realment siguin una pràctica d'autoorganització, autogestió i autoanàlisi.

I en aquests moments, amb tota la problemàtica que hi ha a la regió i més particularment a les grans ciutats, amb la confusió que hi ha entre feina i treball, nosaltres defensem que els

treballadors hem d'apropriar-nos del treball, en lloc d'aconseguir patrons que ens donin millors condicions de treball.

Ara estem treballant en un projecte sobretot en recursos, amb joves de barris, en la capacitat en tècniques d'agricultura orgànica, construcció d'habitatge amb formes ecològiques i apropiades, i apropiables, i

amb formes cooperatives i autogestionàries. La idea és que, per a la gent que ocupa terres, per exemple als voltants de Montevideo, l'habitatge no sigui tan precari i fins i tot que pugui ser de bona qualitat, però econòmic quant a inversió.

Que ocupin ja pensant que s'ha de tenir sostre, i que s'han de tenir aliments, i que a més cal que hi hagi formes col·lectives, o sigui, que la participació i la llibertat també són una necessitat i que s'han de respectar. I en aquest sentit ens hem comunicat bastant amb la gent de l'economia solidària, buscant suport per entendre dues coses: hi ha una injusta relació entre el nord i el sud, per tant, no estem demanant ajuda sinó que intentem fer una cosa més justa. En última instància és un acte de solidaritat; ara s'ha anat definint més clarament aquest agrupament d'economia solidària on hi ha treball, consum..., en realitat hi ha una correspondència, el mateix que nosaltres intentem de fer allà es tracta de fer-ho aquí.

I per a això plantejo una relació bastant fluida per veure què podem fer, que es completa amb els possibles intercanvis, tant en el treball productiu com en la producció realitzada en la distribució dels llibres, on busquem

***Crec que gairebé totes
les preguntes es
mantenen i mai no es
responen
definitivament.***

ajuntar i distribuir recíprocament; pretenem que sigui unívoc, i evitem també un sentiment en termes caritatius. No és el mateix ser generós que ser solidari. El qui rep no ha de sentir disminuïda la seva dignitat, ni ha de tenir la conducta condescendent ni mendicant. Llavors us necessitem i vosaltres ens necessiteu. Cal corregir això i fer alguna cosa que tingui sentit a les dues parts.

Ara distribuïrem llibres aquí a través d'Aqueni. Estem tractant d'establir acords amb algunes editorials espanyoles per coeditar.

Quins continguts produïu en l'editorial?

És un ventall ampli d'assaig. Un nucli fort és sobre l'ecologia social i l'economia solidària. Una altra línia té a veure amb ciències socials en general i, més concretament, amb allò autogestionari, la complexitat de l'"auto" amb un propòsit finalista de pensament autònom, guiat per un individu autònom, en una societat autònoma. La paraula autonomia és bastant clau.

A l'Uruguai, la recepció d'aquests materials és àmplia?

Estan passant dues coses. Una és la contracció de les condicions del mercat, de l'economia i l'augment accelerat de la pobresa, que passa a ser misèria i li dóna una dimensió molt greu. I l'altra és ja, des d'un punt de vista cultural, la predominància d'un pensament individualista radical. La frustració de la majoria de les iniciatives col·lectives fa que tota

aquesta literatura no sigui la que la majoria busca amb més avidesa.

Llavors aquí sortiria una segona raó per la qual estic aquí, i és que estem pensant que és necessari inventar un pensament frontissa i realitzacions, cosa que aquí s'està experimentant en estat latent i esta topant amb límits, i el mateix ens passa a nosaltres. I veure si ens alimentem recíprocament, perquè fem intercanvis de persones, d'idees, de trobades i també activitats que materialitzin tot això, perquè junts inventem maneres de complementar-nos en el treball, en la producció i en l'intercanvi de productes per al consum.

Com es pot ser vell a la societat sense que quedis descartat?

Com es pot ser productor en una societat on, de sobte, una nova tecnologia fa que desaparegui treball?

Educació i coneixement: desestructuració creativa

Alfonso Vázquez

Soci director de Hobest Consultores

Introducció

D'una manera molt generalitzada, quan parlem d'innovació educativa o de qualitat en l'educació ens estem referint a mètodes (educatius o organitzatius) i a eines de gestió. Perquè donem per fet que el concepte educatiu està prou establert,

de manera que la nostra acció innovadora consisteix a millorar la seva aplicació.

Considero que aquest enfocament, sens dubte ben intencionat, és, però, temerari. En efecte, en els últims cent anys hem assistit a profundes transformacions de les nostres societats, unes transformacions que han tendit a accelerar-se en el darrer terç del segle passat i que desemboquen en una crisi d'enorme magnitud (la manifestació més global i evident de la qual constitueix la guerra permanent) en els inicis del segle XXI. Transformacions i crisis que s'estenen en l'àmbit de la producció, de la societat, del consum (i de la seva absència), de la política... Es troba l'educació fora d'aquestes onades de canvi? Per descomptat que no. Però sí que ens podem preguntar qui són i des d'on els que reflexionen sobre el fet educatiu, sobre el seu paper i la seva influència en els nostres temps.

És a dir, més enllà de millorar decididament el que fem es mouen els plans que contenen interrogants com: Què significa l'educació en les crisis i transformacions del segle XXI? Per a què estem educant? A qui serveix la nostra forma d'enfocar l'educació? Responen els nostres sistemes educatius al futur o reflecteixen únicament la tradició del segle XX? Per descomptat, no pretenc ni tenir ni donar respostes a aquests interrogants –d'un enorme abast, d'altra banda–, però sí fer una aproximació al context crític en què l'educació es debat.

Em centraré, especialment, en el que representa l'Educació Secundària i Universitària per dues raons: la primera, instrumental, perquè és l'objecte d'aquestes jornades; la segona, perquè és en aquests trams educatius on s'articula de forma més immediata el pas del jove a les esferes del treball i la ciutadania, evidenciant més les contradiccions del sistema.

Crisi...

La història de la humanitat és la història de la seva capacitat de produir, tant objectes com subjectivitats; el **treball**, adopti les formes que adopti, recorre com un flux de vida i creació tota la nostra evolució. No té res d'estrany, doncs, que siguin les transformacions en la nostra capacitat de produir i tots els sistemes i subsistemes que les acompanyen, influeixen i són influïdes per elles, les que marquin les crisis i els trànsits que vivenciem.

En els últims cent anys hem estat protagonistes de dues transformacions fonamentals en les nostres formes de pro-

duir, les quals han marcat el conjunt dels nostres sistemes (socials, culturals, polítics i educatius). Es tracta del que anomenem de forma comuna com a *fordisme* i *postfordisme*.

El fordisme suposa la instauració de la *producció en massa*, en què el treballador ("mà d'obra") es posa al servei de la cadena productiva, es configura com a atribut de la màquina, en una *jerarquia* de supervisors, capatassos i executius que han de garantir el funcionament del mecano com si fos un rellotge. En aquest sistema, el coneixement queda restringit a una immensa minoria –sigui tècnic, científic o de gestió– i es conté en la màquina com a saber estabilitzat per sempre. La gran majoria de la població treballadora només ha d'aportar les seves habilitats físiques, la seva *força de treball*, de manera que la persona resta escindida entre la seva condició d'obrер (on s'eliminen els supòsits d'intel·ligència i emoció, ja que aquests *interrompen* el mecanisme) i de ciutadà (on la personalitat pot manifestar-se, sempre dins d'uns condicionants).

Entre els anys seixanta i setanta, es comença a fer palesa l'emergència d'un nou tipus de treball, que serà aprofundit i exponencialment estès per la impressionant explosió de les tecnologies de la informació i la comunicació. Es tracta, és clar, del *treball immaterial*, d'allò que avui anomenem treball del coneixement. Al mateix temps que moltes tasques de la cadena productiva han estat automatitzades i informatitzades, la informació esdevé un *input* abundant i barat del sistema productiu; però la informació només pot ser *valoritzada* (convertida en valor) per l'acció del coneixement –si jo no sé anglès, no puc donar valor a un text escrit en aquest idioma–, de manera que transita per convertir-se en el factor massiu de valorització i, per tant, de producció. És aquest fenomen el que defineix el pas del fordisme al *postfordisme*.

En el sistema de producció fordista, el sistema de comandament es va basar –en la fàbrica i en la societat– en la *disciplina*, ja que era essencial que cadascú complís exactament les ordres rebudes perquè la cadena funcionés. Tanmateix, en el postfordisme es produeix una fallida d'aquesta forma de dominació, perquè el treball immaterial no pot ser ordenat i dirigit com si d'una màquina es tractés; aquesta fallida és reflectida per l'eslògan del maig del 68 "*la imaginació al poder!*" El treball immaterial introdueix un element d'enorme importància: la **subjectivitat**. Així com el treball material va quedar subjecte a la definició *científica* proposada per Taylor –tasques molt ben definides, micromoviments, ordenació suprema del mecanisme...–, el treball del coneixement, en ser

La història de la humanitat és la història de la seva capacitat de produir tant objectes com subjectivitats.

aquest estrictament personal (només la persona té coneixement, encara que aquest es realitzi en la societat, en la cooperació), ens remet a l'afecte, al desig, a la voluntat.

Però mentre assistim a l'emergència d'aquesta formidable força productiva (el coneixement generalitzat, expandit a tots els àmbits de la producció i la reproducció, el *General Intel·lect*, en expressió de Marx), les nostres estructures empresarials, socials i polítiques romanen ancorades en l'època de l'industrialisme. El tractament de la contradicció es trasllada, llavors, al control del nou factor emergent, al control de la subjectivitat. Es despleguen, així, en el camp de la producció, una munió d'escoles que reconeixen l'aparició d'una nova era, al mateix temps que tracten de reconduir-la al sistema imperant: reenginyeria, qualitat total, participació, gestió del coneixement, lideratge, excel·lència i un llarg etcètera.

Això és acompanyat en el camp sociocultural pel pas des de la Modernitat (culte absolut a la Raó) cap a la postmodernitat, el predomini de la imatge, d'allò virtual, del consum, de la individualitat; la declaració del final de la història.

Cal, per tant, fer-se una pregunta: hem arribat a la fi del treball, de la història, tal com anuncien els intel·lectuals orgànics del Sistema? Crec que no hi ha res més lluny de les nostres realitats i esdeveniments; on potser hàgim arribat sigui a la fi de la prehistòria...

Hem arribat a la fi del treball, de la història, com anuncien els intel·lectuals orgànics del sistema? No ho crec; el que potser hem aconseguit és la fi de la prehistòria.

... I trànsits

L'explosió del *coneixement* com a factor massiu de producció conté implicacions de gran transcendència, que condueixen a qüestionar tant el fordisme com el postfordisme, la modernitat com la postmodernitat. Allò que avui, en plena convulsió mundial, apareix amb claredat és que els sistemes de disciplina i control no poden contenir la força de la nova realitat productiva. Fem, doncs, un breu recorregut per les contradiccions que el nou sistema productiu fa emergir (pels trànsits que ens convida a recórrer):

—El coneixement es mou sempre en els límits, entrant en el buit entre l'ésser i l'esdevenir, satisfent aquest buit. Exclou, doncs, la predicció del temps finit, la repetició com a essència de l'ésser. Exigeix la creació, la innovació, el continu *empren- dre* a fi de realitzar-se.

—Mentre el capital es globalitza —un euro és igual a un altre euro en qualsevol latitud—, el treball (del coneixement) es *localitza*, ja que cap acte de coneixement no és igual a cap altre,

i s'expandeix i replega en forma de xarxes de connexió, de moviments no limitats d'interaccions.

—El concepte de **temps** es trenca. En el sistema industrial el temps era —i segueix sent— la mesura del treball repetitiu, de manera que una hora és idèntica a la següent, i, en conseqüència, la mesura del valor generat i del salari. El *temps del coneixement* és **intensitat**, és a dir, asimetria absoluta entre cada dos moments. Com tots sabem en les nostres vides, dos instants són diferents necessàriament en la intensitat de les nostres emocions, de les nostres accions, de les nostres reflexions. Final, doncs, del temps mesurable, controlable; obertura a l'immensurable. *Kairós* s'erigeix en lloc de *Cronos* com a temps del coneixement creatiu.

—Per la seva pròpia essència, el coneixement —personal, cooperatiu, divers, en transformació contínua— com a força generadora implica la diversitat més absoluta, la ruptura de límits i fronteres, la transcendència de categories i classificacions. Es realitza en la **multitud** diversa, multiracial, multicultural, multinacional, aleatòria, que es postula com a protagonista del seu propi esdevenir indefinit, obert, sense finalitats preestablertes per cap cúpula de poder. La generació de coneixement no té classificació.

—El coneixement com a potència productiva escindeix la *propietat dels mitjans materials de producció* (el capital) de la generació de valor, i obre una profunda contradicció entre allò *legal* i allò *real* que encara no sabem com es traduirà.

—El *poder* del coneixement és "poder per a" la influència, la convicció, el debat, el diàleg, l'autoritat del saber per transmetre... Té, per tant, com a essència, la seva oposició al "*poder sobre*" basat en prerrogatives socials o polítiques, de jerarquies artificialment construïdes sobre si mateixes. Avança la idea d'un poder *constituent* sempre obert en el rostre del "*poder constituït*" definitivament tancat sobre si mateix.

—El coneixement com a potència generadora no pot restar contingut en les estructures i límits de les nostres organitzacions tradicionals, dissenyades per a la disciplina i el control, per a la determinació de mitjanes, mesures i segregacions. Per essència, és expansiu i inclusiu, de manera que la uniformitat l'assassina i la diversitat li dóna la vida, l'alimenta i oxigena.

El coneixement expandit, en increment constant, convertit en el factor massiu de producció i reproducció, és una força revolucionària; no a la manera de les revolucions que hem conegut en els segles anteriors (ja no hi ha ocupacions de la Bastilla ni del Palau d'Hivern), sinó amb una potència nova que està encara per trobar el seu escenari. Cal, doncs, en

Cap acte de coneixement no és igual a un altre, i s'expandeix i es replega en forma de xarxes de connexió, de moviments no limitats d'interaccions.

aquest context de transformació, que ens preguntem: on és l'educació?

L'espai de l'educació

L'educació ha seguit un curiós itinerari en els darrers quaranta anys. Mentre el treball migrava des d'allò material cap a allò immaterial, la comunitat educativa era conduïda, cada vegada més clarament, cap al fordisme com a forma d'existència. La universalització de l'educació respon a les demandes del sector productiu, a les exigències d'una societat cada vegada més rica, a la necessària democratització de la societat i les seves institucions. Els privilegis d'un ensenyament elitista apareixien com a insuportables en la nova era que s'anunciava. Però què ha passat?

—De ser el sector educatiu (particularment, la Universitat) el que in-formava i formava la societat, ara és aquesta (des de les seves múltiples institucions) la que informa i determina la formació que el sector educatiu ha de generar. Programes, continguts, temps, idees... queden clarament establerts i han de ser seguits amb precisió pels docents ("El govern fixarà el 70% del contingut de totes les carreres", *El País*, 4 de juny de 2003). Hi ha una primera constatació inquietant (de nou, i des d'ara, em refereixo a l'educació secundària i universitària): l'educació no crea coneixement, reproduceix i transmet el que ha rebut d'altres àmbits socials.

—De forma conseqüent amb aquest enfocament, el professorat ha estat "*proletaritzat*" en el sentit més industrial del terme. Mentre el treball de la fàbrica migrava cap a activitats amb més contingut de coneixement i cooperació, a l'automatització de les tasques repetitives o d'esforç físic (encara que persisteixin en molts llocs), el professor era individualitzat —aïllat de qualsevol col·lectiu, incloent-hi els seus alumnes—, programat per reproduir lliçons repetitives, per tal de complir un horari rígidament establert. El seu *temps* de producció és el temps de la classe impartida, mentre que els temps restants *addicionals* són complementaris a la seva tasca.

—La universalització de l'educació proposava una democràtica igualtat d'oportunitats; però els nostres sistemes socials, culturals i polítics romanen en una democràcia no realitzada. Per tant, els nostres sistemes educatius han derivat cap a la segregació en el si de la suposada universalització de l'ensenyament, cap a l'accentuació del control i la discriminació. La **mesura** no ha estat desafiada, sinó, més aviat, accentuada

per tal d'evitar el "colador" que podia suposar l'accés dels treballadors al fet educatiu. L'efecte no deixa de ser cridaner: Abans, els desheretats ja sabien que no tenien accés al món il·lustrat; ara, en gran mesura, han de sofrir, a més, la frustració del seu fracàs per haver-ho intentat, la *culpa*.

—En aquest brutal exercici del Poder sobre els nostres infants i joves —en la seva classificació, segregació, recompensa o càstig, determinació indecent de la seva evolució futura— es manifesta, no pas cap mena d'objectivitat, sinó la subjectivitat dels qui poden determinar —mentre no diguem tots el contrari— quin treballador futur volen, quin ciutadà futur volen i, per tant, qui són els que traspassen les línies determinades per ells i qui són els que queden condemnats per a tota la vida al *fracàs escolar*.

—I un fet preocupant: El professorat, destinat per la seva essència a generar contextos de coneixement i, per tant, de llibertat i realització, es veu obligat —més enllà de la seva bona voluntat i professionalitat— a actuar com a "*agent de l'autoritat*" educativa. A més d'*operari* de l'educació, se li exigeix que sigui "*policia de trànsit*" de l'esdevenir dels seus alumnes, condicionant així el seu present i el seu desenvolupament futur, en funció de normes i criteris que escapen a la seva acceptació i al seu àmbit d'actuació.

En aquestes mateixes Jornades, la magnífica conferència de Begoña Martínez ("*Educació en la diversitat i canvi educatiu*") fa un suggeridor recorregut per l'evolució de l'educació —relacionat amb la construcció del discurs sobre la diversitat— en la darrera meitat del segle passat, amb el qual coincideixo àmpliament, per la qual cosa em remeto en aquest aspecte al seu text¹. No obstant això, si vull fer algunes precisions en aquesta evolució del fet educatiu i de les seves manifestacions institucionals.

En primer lloc, insistir en un concepte que està present, des de la meua òptica, en l'exposició de Begoña Martínez: Les reformes consecutives de l'educació constitueixen modificacions en les metodologies educatives, els sistemes de tractament de la diversitat/diferència i la inclusió de normatives i lleis que les sostinguin, concentrant debats entre els salts entre unes variants i les altres. Però *en cap cas* no expliciten el problema de fons del sistema educatiu, això és, la seva inserció i connexió amb els sistemes productius, socials, polítics i institucionals que, d'una manera o altra, el determinen —quan no el sobredeterminen...—, amb què eludeixen així un problema clau. És a dir, operen com si l'acció educativa fos una esfera amb lleis pròpies, únicament referents al seu inte-

El poder del coneixement és "poder per a" la influència, la convicció, el debat, el diàleg, l'autoritat del saber per transmetre.

rior, a la seva *acció professional* (noteu la similitud amb el fet productiu, en què la cadena de producció conté la seva pròpia lògica i les seves pròpies lleis, alienes al que ocorre *fora* de la fàbrica). Dit altrament, es modifiquen els seus mètodes i enfocaments mentre romanen intocables els seus supòsits bàsics, estructurals i institucionals; en no modificar la seva funció pretesa –desplegament sobre allò social–, aquesta es replega contínuament sobre l'estructura mateixa del fet educatiu per sobredeterminarla.

Retinguem, doncs, una idea que ens guiarà en el tractament de la crisi del sistema educatiu i en les seves potencials vies de superació: el *problema* de l'educació no el constitueixen les seves metodologies ni la capacitat professional dels seus actors; sinó que remet, més aviat, al fet que la institució educativa està immersa en un *camp de forces* d'espectacular magnitud i en una profunda mutació: les forces procedents de la transformació de la producció i el treball, de les transformacions socials i de les transformacions i profundes crisis polítiques; en aquest camp de forces, el **protagonisme** de la institució educativa ha estat eliminat, reduint-la a un paper clarament subsidiari, de submissió al curs convuls i complex dels esdeveniments que l'ajusten i defineixen, dictant des del seu exterior –amb base en la seva consideració de bé "públic"– el que *ha de ser*. Tota absència de poder (entès com a *potència de transformació*) conté en el seu si la corrupció...

Educació i crisi

Atès que és un tema especialment *sensible* (per les seves repercussions familiars i socials i pel seu enquadrament polític, com a bé públic), l'educació està sempre sotmesa a la crítica des de diferents òptiques. Dit això, podem afirmar, com ho fan els intents reformistes de diferents governs, que l'educació està en crisi? Possiblement sí, però sempre que ens apressem a afegir que les arrels i característiques d'aquesta crisi no difereixen substancialment dels altres *plans* de crisi que creuen les nostres societats i vides:

–En el pla del treball assistim a la crisi del postfordisme. En efecte, l'intent d'integrar el *treball viu* (a través del control de l'emocionalitat), en el marc establert del sistema industrial i en els mètodes d'apropiació capitalista, xoca amb la gegantina capacitat de *desplegament* del coneixement com a força massiva de producció, en desafiament permanent a les estructures de comandament i control empresarials.

—En el pla de la societat, assistim a la crisi de la postmodernitat, manifestada en la contradicció entre el predomini del consum (la seva invasió de tots els àmbits de la vida) i el potencial del coneixement per desplegar-se en la societat-xarxa en la cerca de nous valors i en la trobada amb la *nostra humanitat*, que pot reflectir-se en el conegut eslògan "*un altre món és possible*".

—En l'àmbit polític assistim al buidatge de l'Estat-nació i, per tant, a la crisi de la "*democràcia representativa*", i això ens col·loca en una potent contradicció entre la concentració de poders en el que hem convingut a anomenar l'Imperi i la connexió de poders difusos, diversos, aleatoris, de la multitud com a cos social de coneixement (una de les manifestacions més clares d'això es va produir el 15 de febrer en les mobilitzacions contra la guerra).

Així doncs, si situem la crisi en les convulsions que es deriven de les concentracions gegantines de poder, capital i mitjans de comunicació confrontades al constant desplegament *des del nivell local* del coneixement com a potència transformadora per connectar-se en forma expansiva en la societat-xarxa, és fàcil entendre que l'educació se situa en un punt clau de la contradicció. Al cap i a la fi, és (o hauria de ser, en el seu sentit més ampli) una institució clau en la conformació del coneixement com a tipologia i de la ciutadania com a valor.

En aquest context, és molt il·lustrativa la iniciativa del ministre d'Educació de França, Luc Ferri, quan escriu una "*Carta a tots aquells que estimen l'escola*" proposant una reforma del sistema educatiu —en línia, encara que explicitant sense rubor algun dels arguments de fons, amb la "*Llei de Qualitat*" a Espanya— en què persegueix posar fi a la "*crisi provocada per valorar la innovació en detriment de la tradició, l'autenticitat a despit del mèrit, la diversió contra el treball i la llibertat il·limitada en lloc de la llibertat limitada per la llei*" per assenyalar que "*amb el Maig del 68 es va entrar en la ideologia de l'espontaneïtat, en la valoració de l'expressió d'un mateix, de l'autenticitat, de la creativitat, en el rebuig de les herències passades...*" Adverteix, així mateix, del profund error que suposa posar l'alumne en el *centre* de l'acció educativa. El seu enfocament és clar si el referim a les característiques del **coneixement** com a factor massiu de producció i com a potència transformadora d'allò social i polític (generador de la *biopolítica* o "política dels cossos", en expressió de Foucault, o *antropolítica*, en expressió de Morin); en efecte, per **ser** el coneixement connexió inextricable del pensament, el desig i l'acció, exigeix:

El coneixement expandit, en increment constant, convertit en factor massiu de producció i reproducció, és una força revolucionària.

—Llibertat, ja que el seu caràcter expansiu l'obliga a créixer i, per tant, a traspasar continuament fronteres, al *nomadisme*. Les limitacions imposades per la disciplina i el control són sempre restriccions —encara que constitueixin referents— a la força creadora del coneixement.

—El desig com a força impulsora, ja que els éssers humans despleguem la nostra capacitat de coneixement entorn d'allò que cerquem, a allò que *desitgem*, i intentant assolir-ho experimentem plaer...

—La innovació com a construcció d'allò nou és l'essència del coneixement, ja que aquest com a força productiva sempre se situa en el buit entre *el que és* i el que *esdevé*, el que arriba a ser. És, doncs, una força *fronterera*.

—En ser el coneixement una essència de l'individu, encara que manifestat i desplegat en la cooperació, exigeix l'autenticitat, l'expressió de si mateix, perquè en la seva absència no hi ha aportació de coneixement, sinó tan sols repetició d'allò conegut, d'allò informat. I, en aquest mateix sentit, la persona es constitueix en protagonista de l'acció cognitiva, en subjecte, evadint la submissió a allò ja conegut, *objecte* passiu de la transmissió.

Ferri, doncs, proposa amb claredat el terreny de la *reforma*: reconduir l'educació al tractament del coneixement —i de l'ésser— establert en els sistemes disciplinaris i de control, els existents en el fordisme i el postfordisme. I el rerefons del conflicte també apareix amb claredat, com va avançar Barnett fa deu anys: Qui dominarà el coneixement com el gran potencial de producció —d'objectes, però també de subjectivitats, no ho oblidem— dels nostres temps, l'Estat com a representant cada vegada més ignorat del capital o la societat com a dipositària i productora del coneixement, el *General Intel·lect*? L'aposta de Ferri és diàfana; quina és la nostra?

Els nostres sistemes educatius han derivat cap a la segregació en el si de la suposada universalització de l'ensenyament, l'accentuació del control i la discriminació.

Desestructuració creativa

Des del meu desig com a persona i la meva òptica com a professional, la clau de la transformació educativa consisteix, essencialment, a **posicionar-se** en la transformació productiva i social que s'està desplegant; per dir-ho altrament, per qüestionar el seu rol passiu en els fluxos de transformació social i convertir-se en un agent actiu. En aquests casos —i, més encara, en la convulsió que vivim entre el vell món que lluita per consolidar les seves formes de poder i la nova societat que busca crear de forma nova les seves— no hi ha recep-

taris ni fórmules màgiques d'aplicació universal; coherentment amb la contradicció, són milers de voluntats i desitjos els cridats a il·luminar els camins de la transformació.

Certament, les línies de reflexió que proposaré com a avenç no són pas originals, sinó que han estat formulades desenes de vegades; el que intento que sigui una modesta aportació és el seu enfocament des d'un sistema coherent, des de les condicions que reclama l'emergència de la societat del coneixement. És a dir, explicitar els corrents de fons que recorren aquestes proposicions. Per a això, convé recordar els tres eixos actuant del desplegament del coneixement com a força transformadora:

—El coneixement es desplega sempre des del *local* cap al global, atès que la seva producció i reproducció connecten l'individu —en qualitat d'únic ésser essencial de coneixement— amb la societat en xarxes de cooperació (sempre locals, és a dir, localitzables). En conseqüència, la seva clau és l'*esdeveniment*, l'instant carregat de significats, allò que passa quan passa.

—El coneixement sempre s'origina en la necessitat i el desig, en allò que volem, i, per tant, es tradueix en contextos d'afecte; la idea d'equip, de comunitat, inclou sempre un grau de complicitat afectuosa, un voler sentir-se embarcats en el mateix projecte de futur.

—El coneixement es reconeix i multiplica en la *multitud*, en la diversitat infinita d'individus convivint i cooperant, per tant, en la impossibilitat d'allò uni-forme (reproducció contínua del mateix) i de la reducció a la *mesura*. Els trets de la multitud multicultural, multiracial, multilingüe, aleatòria, diversitat sempre oberta al seu desplegament en noves diversitats, són immensurables, no categoritzables.

Partint d'aquest enfocament, proposo les següents línies de reflexió per a la transformació de l'acció educativa:

—Centrar el fet educatiu en l'estreta cooperació entre el professor i l'alumne, reconeixent el paper de subjecte actiu del coneixement d'aquest i la capacitat d'aquell d'aprendre en la relació. No limitar-se a la mera transmissió de coneixements existents, sinó establir sistemes de cooperació per generar noves modalitats de conèixer (intel·lectuals, emotives i actuant).

—Desestructurar els actuals sistemes de gestió i direcció —hereus del fordisme— per tal de centrar l'emergència de la gestió en l'aula, entesa com a lloc i temps de l'*esdeveniment*, en la mesura que constitueix el *lloc natural* de cooperació entre alumnes i professors i centra l'acció educativa i la generació de coneixements múltiples.

Les limitacions imposades per la disciplina i el control són sempre restriccions a la força creadora del coneixement.

—Repensar el paper del professorat, superant la condició de proletarització a què ha estat sotmès, per transitar des de ser "treballadors amb coneixements" fins a esdevenir *treballadors del coneixement*, agents actius de la transformació de l'educació i la societat. Certament, aquesta proposta inclou l'acceptació d'un cert grau d'ansietat en el canvi de rol (per descomptat, transcendental), que pot ser atenuada per la configuració d'equips (d'aula, de cicle, de centre) on compartir experiències i decisions.

—Desplegar decididament formes d'actuació autònomes en tots els nivells (aules, centres, comunitats), connectant-les a través de xarxes de cooperació intercentres i de grups d'interès, expandint-les en els seus contextos socials i culturals, i impulsant de nou xarxes de cooperació socioeducativa.

—Superar l'àmbit tancat de l'"assignatura" i el departament (o seminari) per obrir-se a la *integració* de coneixements, a les connexions múltiples i diverses que conformen un saber en evolució i recreació.

—Entendre que l'aula, el centre, la comunitat educativa, són fractals de la multitud, de la diversitat en moviment, i que, per tant, han d'enfocar-se, en el seu tractament i gestió, des de l'afecte, per tal de situar el fet educatiu profund *fora de la mesura* (és a dir, en ruptura amb la diferència categorial, amb la disciplina discriminant i amb el control per a les determinacions del Poder).

Crec que una orientació d'aquest tipus exigeix, com a condició, *transformar la idea del Temps*. En efecte, el temps de l'educació (sobretot, secundària i universitària) és temps *assalariat*, temps de la producció repetitiva, del plec sobre si mateix dels coneixements del passat, repetits una vegada i una altra, un any sí, l'altre també. És el temps de lloguer de la força de treball, de la producció de peces sempre idèntiques, el temps del salari. El *temps del coneixement* és temps d'intensitat, de variabilitat aleatòria, per tant (cap instant no pot reduir-se a l'anterior ni al següent en cap escala identificadora), i així remet permanentment a la conversa com a mesura de la intensitat, a la cooperació com a potència de la realització. Mentre en els nostres àmbits educatius tinguem els nostres temps de treball subjectes a la mesura de la tasca, al lloguer de la força de treball, al programa de producció, i només una escassa porció del temps —addicional, marginal, especial— sigui temps de creació, de comunicació, de cooperació, estem presos en un parany, per molt bones intencions i idees que tinguem...

La clau de la transformació consisteix a posicionar-se en la transformació productiva i social que s'està desplegant.

Reflexió final, doncs: cal trencar el temps de la producció per generar el temps de la cooperació; només aquest obre les portes a la transformació.

Text publicat a <http://www.gipuztik.net/>

Bibliografia

BARNETT, R., *Los límites de la competencia. El conocimiento, la educación superior y la sociedad*. Gedisa (2001).
FOUCAULT, M., *La volonté de savoir*. Gallimard (1976).
MORIN, E., *Introducción a una política del hombre*. Gedisa (2002).

***El coneixement
sempre s'origina
en la necessitat i
el desig, en allò
que volem i, per
tant, es tradueix
en aspectes
d'afecte.***

Les empreses d'inserció i l'aposta per l'economia solidària

Jordi Panyella i Carbonell

Les empreses d'inserció laboral i l'aposta per l'economia solidària" és un petit article que, a tall d'iniciador, vol contribuir a la necessària confluència estratègica entre les empreses d'inserció laboral i les experiències i expectatives obertes en el marc de l'economia solidària.

Les empreses d'inserció (EI) són eines perquè persones excloses de la societat puguin sortir de la pobresa i recuperar

la pràctica del dret a la ciutadania a partir del treball remunerat. És a dir, situar la dimensió econòmica al servei de les persones. Aquesta, una economia al servei de les persones, i no unes persones al servei de l'economia, és una de les principals aportacions de l'economia solidària.

Tot i que a llarg termini l'objectiu de les EI és desaparèixer, i en canvi el de l'economia solidària és perviure, crec que hi ha una estratègia de confluència de construcció d'un nou marc social emancipador.

Què és una empresa d'inserció?

Diu en Josep Maria Elvira de l'EI Formació i Treball que una EI "és una organització social que desenvolupa activitats productives i té un funcionament d'empresa, que té com a principal objectiu la inserció laboral de persones en situació de dificultat". En aquestes organitzacions, diu en Diego Arias de l'EI Engrunes, hi ha tres eixos essencials: "és una entitat sense ànim de lucre, que vol dir que no hi ha repartiment dels beneficis entre les persones promotores; la inserció sociolaboral és a través d'un contracte de treball, i tot això es desenvolupa en un marc d'activitats econòmiques". Aquests es complementen en el document elaborat per en Guillem Correa, president d'Aires, *Identificadors de les empreses d'inserció*, on planteja tres elements definitoris: 1) l'objecte social de l'empresa; 2) el col·lectiu social amb què es treballa, i 3) l'acompanyament social a les persones treballadores (itinerari d'inserció).

Objectius específics de les EI

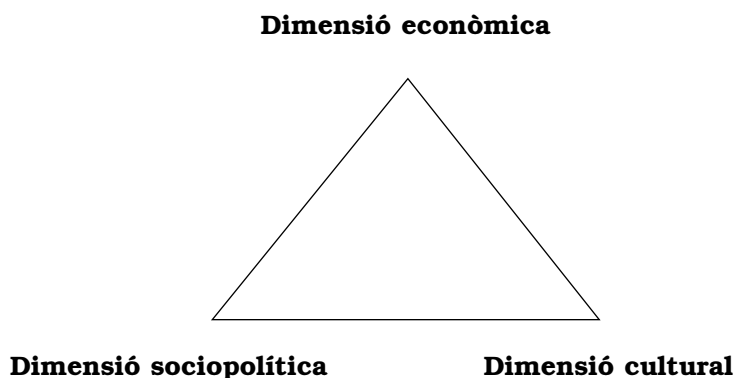
Les EI ofereixen formació en el lloc de treball com a eina per recuperar uns hàbits perduts de forma involuntària. És a dir, com diu l'Elvira, "donem per suposat que treballem amb aquelles persones que, tot i que la societat ha generat la seva exclusió, no volen estar excloses".

La recuperació dels hàbits es produeix a partir de l'itinerari personalitzat d'inserció, que tindria dos eixos: el contracte de treball i d'inserció, i la formació en el lloc de treball. En Manuel Almirall de l'EI Futur creu que "és fonamental contractar-los des del primer dia, perquè la pretensió és que visquin amb dignitat des que estan amb nosaltres".

Objectius globals de les EI: resposta a la pobresa

La creació d'aquest tipus d'empreses "ha sorgit l'últim període (a Catalunya els darrers 20 anys) per respondre a una necessitat que s'ha creat en la societat de buscar sortides al problema de l'exclusió social, de les bosses de pobresa, i dels col·lectius o grups de persones que tenen difícil accés a la situació normalitzada, de treball i de relació social", diu l'Àngel Panyella d'Engrunes. Apareix en aquesta definició un element nou, el de "resposta". Resposta a què?

Les empreses d'inserció són eines perquè persones excloses de la societat puguin sortir de la pobresa i recuperar la pràctica del dret a la ciutadania a partir del treball remunerat.

Les empreses d'inserció responen a la pobresa, entenent-la com la dimensió econòmica de l'exclusió social. L'exclusió social s'explica des d'una perspectiva tridimensional,

La pobresa és un eix de la dimensió econòmica, apareix com la pota principal d'acció de les EI, concretament en el marc del mercat de treball. L'accés a aquest permetria obtenir una sèrie de recursos i autonomia per encarar-se a les altres dues dimensions de l'exclusió social.

Però ara tot això s'ha modificat. Tal com conclou l'estudi elaborat per Magda Mercader per encàrrec de l'Observatori de la Pobresa (de la Fundació Un Sol Món) per a l'any 2003, la dimensió econòmica de l'exclusió ja no ve únicament donada pel no accés al mercat de treball. L'augment de la precarietat laboral ha fet que tenir una feina hagi deixat de ser garantia per sortir de l'exclusió. A la vessant laboral s'hi ha de sumar la dificultat d'accés a l'habitatge, al consum, a la cultura, a les relacions, etc.

La composició de les EI

Veient el que he explicat fins ara, es pot deduir una primera diferenciació de dos dels col·lectius que formen part de les EI: els qui promouen que s'ofereixi l'eina per a la inserció laboral i els qui l'usen.

Acurant més la composició a nivell de capital humà, apuntaré quatre grups de persones: 1) Sòcies i patrones: pertanyen al col·lectiu fundador i creador de l'EI. No cobren, i la seva tasca rau a vetllar i definir estratègies globals que compleixin la finalitat social de l'organització. 2) Directives: són les persones executores del dia a dia. La seva tasca és empresarial. Responen a les estratègies marcades per sòcies i patrones i les procuren aplicar dins del marc economicolaboral on es desenvolupa la feina de l'EI. 3) Personal educatiu: s'encarreguen de la formació en el lloc de treball. Solen ser caps de brigada, xofers..., vetllen per l'aprenentatge d'un ofici alhora que d'uns hàbits laborals. 4. Personal d'inserció: és per a qui s'ofereix el recurs EI per enfrontar-se a la pobresa. Són les persones que entren a fer itineraris personals d'inserció laboral. Es comprometen tant a realitzar una feina (ofici) i aprendre-la, com a marcar-se uns objectius d'hàbits laborals (arribar a l'hora, respectar els companys...).

Amb la quantitat que l'Administració atén una persona exclosa, una empresa d'inserció en podria suportar el cost afegit de tres.

Enxarxar-se

En Diego Arias diu que les EI són "un trosset de l'itinerari d'inserció d'aquest tipus de col·lectius", però justament per fer eficaç la globalitat de l'itinerari, cal definir i treballar amb els agents que responen a la resta de l'itinerari (accés a l'habitatge...). És a dir, amb agents que puguin complementar la resposta a la pobresa (dimensió econòmica) i a l'exclusió social.

A grans trets, es busca que aquesta complementarietat vingui donada pel sector empresarial, l'administració pública i la societat civil (sindicats, organitzacions socials...).

Col·laboració amb l'administració: una aposta de Tercer Sector contra el neoliberalisme

Diu en Benigno Martínez, de l'EI Recibaix, que "Les EI hauríem d'exigir que les administracions posin de la seva part, ja que nosaltres d'alguna manera estem fent una suplència de la feina que hauria de fer la societat i l'Estat". El mateix que

en Manuel Almirall: "l'Administració ha d'entendre que estem fent un paper que haurien de fer ells". Ara bé, això no vol dir que l'administració hagi de crear empreses d'inserció, sinó reconèixer-les com a prestadores d'un servei públic i fomentar-les".

Les EI plantegen l'atenció a les persones (tant amb les qui treballen com per a les qui treballen) per tal de garantir que es cobreixen els seus drets més elementals. I això ha de ser quelcom públic, que no vol dir necessàriament estatal. Les EI ofereixen un servei públic basat en la contractació d'aquelles persones que de forma no voluntària han quedat al marge de la societat, i ho fan des de l'activitat econòmica, en un marc d'economia capitalista de mercat, però on justament es demana a l'Estat que col·labori. I, en situar això, "no entres en contradicció amb l'estratègia de lluitar per una societat més igualitària i més justa, perquè precisament [...] estàs posant limitacions al lliure mercat, i estàs fent que l'Estat jugui el seu propi paper d'acotar les disbauxes del mercat", diu l'Àngel Panyella, per tant, actues com a alternativa al neoliberalisme.

Què es demana de l'Administració pública? Primer, que reconegui que existeix un problema social que és el risc d'exclusió i la pobresa. Segon, que es reconegui que les empreses d'inserció ofereixen una part de l'itinerari d'inserció per tal que els qui pateixen l'exclusió se'n puguin sortir, que això és un servei, i a més està ben fet. Tercer, que reguli, amb una llei, què son aquestes empreses, com funcionen, com s'auditen i s'assegura el seu funcionament democràtic (si és un servei públic ha de ser democràtic) i, sobretot, quines mesures de foment apliquem per tal que aquestes "empreses-servei públic", que ens interessa que existeixin, puguin desenvolupar la seva tasca amb rigor i qualitat.

Això planteja col·laborar, no com a subcontractat, sinó com a soci, amb l'Administració. I aquesta és la metodologia que té el Tercer Sector per contribuir a frenar l'avenç del neoliberalisme, reforçant la seva col·laboració amb l'Administració pública per garantir que es cobreixen els drets socials i les necessitats de les persones.

**Les empreses
d'inserció
utilitzen
l'activitat
econòmica com
a eina per assolir
la tasca social.**

Cost afegit i estalvi social

Un estudi elaborat per l'EI Engrunes i la revista *Parrac* plantejava el cost afegit de les EI derivat del fet que justament "l'EI pretén treballar amb aquells menys rendibles", diu l'Elvira. A això se li ha de sumar el cost de la tasca social (seguir-

ment, acompanyament, formació, inserció, baixa productivitat,...), estimats en un total de 4.098,47 euros per persona i any. Alhora, el cost d'una persona exclosa que depengui de l'Administració s'estimava en 12.131,42 euros l'any (sanitat, serveis socials, RMI, ajudes, ordre públic...). En canvi, una persona provinent de l'exclusió que comenci a treballar a una EI, no només deixa de tenir un cost per a l'Administració i la societat, sinó que reverteix en matèria d'impostos (IRPF, S.S.) i en consum (salari), per un total de 16.367,88 euros l'any. I, com que ja no depèn de l'Estat, li estalvia un total de 12.131,42 euros l'any.

Així doncs, el cost anual d'una persona treballadora que iniciï un itinerari d'inserció en una empresa d'inserció és de 20.466,33 euros (cost afegit més salari). Les despeses derivades d'aquest cost afegit són allò que fan no competitives les EI respecte a les empreses purament mercantils. Les EI, doncs, el que demanen és que "aquesta distància estigui suportada econòmicament per l'administració pública; per estar en les mateixes condicions, i perquè fem un servei afegit, amb un col·lectiu que és responsabilitat de tots", diu l'Elvira.

Amb la quantitat que l'Administració atén una persona exclosa (12.131,42 euros), una EI en podria suportar el cost afegit de tres.

L'activitat econòmica: innovació, avantguarda i drets socials

En Manuel Almirall diu que "hem de crear una empresa amb un producte suficientment bo per ser econòmicament viables. A partir d'aquí es pot fer tota la tasca social que es vulgui". Les EI utilitzen l'activitat econòmica com a eina per assolir la tasca social. D'aquí el seu no afany de lucre, ja que l'existència de beneficis econòmics reverteix en tasca social (augmentar les contractacions, millorar els itineraris personalitzats...). Ara bé, quin tipus d'activitat econòmica té un lloc en la societat que pugui ser ocupat per EI?

Moltes de les actuals EI es dediquen a la gestió de residus, i això no és casual. Ara, les escombraries ens surten per les orelles, i fins i tot moltes empreses ho veuen com un negoci. Fa 20 anys, les persones que promovien el treball amb col·lectius d'exclusió van veure que els residus, allò material que la societat ja no usava, eren la seva font de riquesa; es tractava

de recuperar allò que es llençava i revaloritzar-ho. En aquest sentit, la contribució del sectors de les EI en l'estudi i valorització dels residus ha estat enorme. Com diu l'Àngel Panyella, "amb algunes coses fins i tot podem estar una mica endavant del comportament de la mitjana de la societat", ja que s'ha innovat per generar riquesa d'allò que es considerava rebuig.

Així doncs, l'activitat economicoproductiva que han realitzat i que realitzen les empreses d'inserció es basa en la seva aportació de capital social i valor afegit, esdevenint moviments d'innovació i avantguarda importants.

L'altra aportació social important de l'activitat productiva de les empreses d'inserció rau en l'assoliment dels drets socials. El que s'ha donat a conèixer com a nous filons d'ocupació, a on les EI o les cooperatives d'iniciativa social, per exemple, s'han abocat amb molta força, és l'intent de cobrir les noves necessitats que es creen en la societat, i fer-ho a partir del treball amb persones provinents de l'exclusió (serveis a persones...).

Així doncs, des de les EI s'ha apostat per cobrir un dret social allà on l'Estat no arribava. Ara bé, alhora que es dóna una resposta a aquesta necessitat, el sector ha de promoure que l'Estat el garanteixi, ara que sap que existeix la manca, i que hi ha demostracions pràctiques de com es podria cobrir. Això vol dir aconseguir quelcom molt important, que és cobrir una necessitat i retornar-la a l'àmbit públic com a dret reconegut.

Tal com he explicat més amunt en parlar del marc legal per a les empreses d'inserció, cal que l'Estat les reguli, perquè reconeix el dret i dóna caràcter públic al servei. Si després aquest servei s'ofereix des d'una estructura funcional o de tercer sector, això ja es discuteix a mesura que es va construint.

El sector de les empreses d'inserció entén que l'actual sistema socioeconòmic genera i necessita exclusió, és a dir, que la pobresa és funcional.

Mercat social

Les EI necessiten, també, l'acceptació per part de la societat civil amb voluntat transformadora. Això vol dir incorporar dinàmiques de consum responsable, banca ètica, comerç just... Vist que les EI desenvolupen activitats productives o prestadores de serveis, cal que tota la multitud (massa crítica) les conegui i decideixi col·laborar amb elles, bé sigui a través del consum, la contractació... Com diu en Guillem Correa, "avui, quan ningú dubta que les empreses han d'aplicar la seva quota de responsabilitat social com un factor clau en la

concepció d'elles mateixes, les EI es presenten com aquelles empreses en què la responsabilitat social no és una part més de la seva definició empresarial, sinó que és definició empresarial en si mateixa". I això torna a voler dir enxarxar-se en tots aquells processos i dinàmiques transformadors, tal com he dit anteriorment.

A vegades diem que l'objectiu de les empreses d'inserció és desaparèixer.

Dues contradiccions

Hem vist que l'objectiu concret de les empreses d'inserció és la lluita contra la pobresa econòmica, emmarcada dins del mercat de treball a partir d'establir itineraris personalitzats d'inserció, supeditats a contractes de treball, amb persones procedents de l'exclusió i que decideixen lliurement iniciar aquests itineraris.

Amb tot això, el sector entén que l'actual sistema socioeconòmic genera i necessita exclusió, és a dir, que la pobresa és funcional. I això condueix a les empreses d'inserció a preguntar-se per què existeix aquesta exclusió, quines causes la generen, i denunciar-les.

En la generació de l'exclusió social s'observen causes estructurals (la societat capitalista genera i necessita l'exclusió), i causes de caire personal (pel motiu que sigui, en un moment determinat la persona no pot seguir el ritme de la societat i, involuntàriament, en queda al marge). Òbviament, el pes de les causes estructurals és sempre superior, ja que el marc contextual on s'esdevé aquesta dialèctica de les EI és la societat contemporània de l'incomplet Estat del Benestar, d'un mercat de treball capitalista basat en l'acumulació de capital i riquesa, i d'una elit política força despreocupada de les capes excloses ("perquè són persones que no voten").

Les EI accepten "jugar" en aquest marc, i això els suposa haver de sintetitzar dos reptes dialèctics: I) la dialèctica entre el discurs global i la pràctica quotidiana, i II) la dialèctica de la incorporació d'exclosos a un mercat laboral que, de per si, genera i necessita exclusió i pobresa.

Una síntesi: l'aposta per l'economia solidària, el dret a la ciutadania i el dret a la renda bàsica

La síntesi que proposo per superar aquesta dialèctica té tres potes: 1) Aposta per l'economia solidària; 2) Que la

inserció sociolaboral es plantegi com a recuperació del dret a la ciutadania, i 3) Reivindicar el dret a la renda bàsica.

1) Diu l'Àngel Panyella que "el nostre "fracàs" està anunciat. A vegades diem que el nostre objectiu és desaparèixer. I desgraciadament no som una resposta global, però sí que hi ha d'haver moviments, idees, actuacions, que trenquin la dinàmica de l'exclusió", i això es pot donar des de les EI. Això es podria donar reforçant un mètode de treball que incorporés aquelles formes de treball que parteixen d'una denúncia del mercat capitalista, que entenen l'economia no com un fi sinó com un mitjà. I aquí hi ha una important confluència amb experiències i formes d'economia participada o cooperativa.

2) Garantir el dret a la plena ciutadania no es debat si donem el peix, la canya o la idea de pescar. La plena ciutadania requereix una garantia d'igualtat d'oportunitats i que, no pel fet de no tenir peixos, canyes o idees, et quedaràs al marge de la societat. Segons en Guillem Correa, "un dels objectius de tota intervenció social és el de fomentar l'autonomia de les persones", que es concreta en el fet de "tenir criteri sobre la vida, un lloc digne de treball, habitatge digne i participació en un projecte de ciutadania".

3) I, finalment, l'aposta per una renda bàsica de ciutadania com a element central per a un enfortiment de l'Estat del Benestar. El treball remunerat, com a eix central del que ha estat la motivació que oferien les EI a les persones provinents de l'exclusió per iniciar itineraris, es transformaria totalment. Però també és cert que això oferiria a les EI l'oportunitat d'aprofundir en la seva tasca social i en l'aplicació d'activitats econòmiques més de valor afegit i economia solidària.

L'oportunitat d'incorporar la renda bàsica com a mesura complementària a la seva resposta a la pobresa i a la promoció de l'autonomia de les persones. La renda bàsica apareix com a complement econòmic i de garantia per a unes persones que decideixen usar el recurs EI, sigui per augmentar el seu nivell econòmic, sigui per socialitzar-se a través del treball (remunerat o no), o simplement se senten motivades per aprendre un ofici i recuperar uns hàbits. Aquí, el treball lliure i realitzador recupera la centralitat en les persones.

Les EI incorporarien ofertes amb valor afegit i de generació de nova riquesa, com podria ser el treball en defensa del medi ambient o feines amb molta responsabilitat social.

La renda bàsica apareix com a complement econòmic i de garantia per a unes persones que decideixen usar el recurs "empresa d'inserció", sigui per augmentar el seu nivell econòmic, per socialitzar-se a través del treball, etc.

Els reptes del moviment cooperatiu agropecuari a Nicaragua

Moisés López Vizúete
President de Nicaraocoop, RL

Bases històriques del moviment cooperatiu agrari a Nicaragua

En plena lluita contra la intervenció nord-americana a Nicaragua, a penes un mes després de la presa de les instal·lacions de la companyia nord-americana Vaccaro, Augusto C. Sandino, el "general d'homes lliures", el 27 d'agost de 1932 anuncia el seu projecte de crear cooperatives d'obriers i camperols a les zones alliberades pel seu "petit exèrcit boig" de patriotes i revolucionaris.

Aquest moment pot ser considerat la primera vegada en què el model cooperatiu apareix com una proposta concreta

en el marc d'una política d'estat a Nicaragua, en contraposició al model d'economia explotadora d'enclavament que companyies com la United Fruit Co., les fusteres com Bragmans Bluff Co. o les empreses mineres auríferes desenvolupaven, llavors, a costa de la sobreexplotació de la població local.

El 1933 el general Augusto César Sandino, després d'haver signat els acords de pau, funda a les ribes del Río Coco (municipi de Wiwili), les primeres cooperatives agrícoles, formades per camperols desmobilitzats del seu exèrcit alliberador. La breu experiència cooperativa acaba quan la Guàrdia Nacional ataca les cooperatives agrícoles de Sandino a Wiwili i assassina molts cooperativistes, una vegada que Sandino és assassinat el 22 de febrer de 1934. El braç executor i cap de la Guàrdia Nacional, Anastasio Somoza, "home de confiança" dels Estats Units, inicia "l'estrip sagnant" que imposarà un règim d'extrema repressió fins al triomf de la Revolució Sandinista de 1979.

Excepte algunes cooperatives de serveis vinculades a l'explotació cotonera, creades a l'empara dels nous aires de l'Aliança per al Progrés dels 60, és a partir de 1980 quan el govern revolucionari sandinista implementa una reforma agrària radical, basada en un model mixt de gran empresa estatal i cooperatives agràries, amb el nom d'Área Propiedad del Pueblo (que articulava el conjunt dels mitjans de producció col·lectiva fruit de la nacionalització de terres i les propietats de la família Somoza i dels seus col·laboradors més importants) en convivència amb la gran i petita explotació agrícola que no va estar vinculada als interessos de Somoza.

Les xifres de la reforma agrària dels vuitanta indiquen la profunditat dels canvis en l'estructura del camp nicaragüenc: 120.000 famílies (més de 700.000 persones) van ser involucrades en el procés. A les empreses agropecuàries del poble van treballar una mitjana de 65.000 persones distribuïdes en 1.200 unitats de producció. Es van crear 3.151 cooperatives que agrupaven 76.715 socis, amb diverses formes jurídiques (1.170 cooperatives agrícoles sandinistes, 1.559 cooperatives de crèdit i servei, 91 cooperatives de solc mort i 330 col·lectius de producció). De la maquinària agrícola que va entrar al país, el 59% va ser entregada al sector afavorit amb la reforma agrària. Els camperols que van rebre la terra (més de 3 milions d'hectàrees) van captar el 66% del crèdit atorgat a escala nacional per a la producció agrícola. Es va entregar un 35% (mitjana anual) del crèdit global a les cooperatives.

Les cooperatives nicaragüenques van fer una doble funció: en la producció i en la defensa de la revolució. Les cooperati-

És la primera vegada en què el model cooperatiu apareix com una proposta concreta en el marc d'una política d'estat a Nicaragua.

ves van ser el principal blanc de la "contra", un exèrcit irregular finançat i assistit pels Estats Units i nodrit, primer, per exmembres de la Guàrdia Nacional somocista, i després per sectors populars (camperols i indígenes) que van entrar en contradicció amb les polítiques del govern sandinista. Els vuit anys de guerra i l'embargament nord-americà van deixar 50.000 morts, una economia destruïda i la hiperinflació més elevada de la història.

Aquest inacabat procés de construcció d'un model productiu amb el protagonisme de la propietat estatal i col·lectivista acaba amb la derrota electoral del Front Sandinista d'Alliberament Nacional el 1990.

La dècada convulsa dels 90 comença amb un procés d'ajust econòmic imposat pels organismes multilaterals, caracteritzat per la reducció de la hiperinflació (a partir d'una retirada del circulat i un canvi de moneda sobrevalorada artificialment); la privatització i el tancament d'empreses estatals (més de tres-centes petites empreses estatals van ser privatitzades entre 1990 i 1995); la privatització dels grans serveis públics estatals (la distribució d'energia, les comunicacions, el correu i el transport); el complet desmantellament de la banca estatal i l'aparició oligopòlica de la banca privada; l'obertura gairebé total de les fronteres a les importacions (llevat d'alguns productes vinculats a grans interessos privats nacionals, com el sucre o l'arròs), i la disminució del pressupost públic dels sectors de salut i educació.

A la Nicaragua del començament del nou segle, més d'un 60% de la població (de 5,5 milions d'habitants) viu amb menys de 2 dòlars al dia. El cost de la cistella bàsica de productes per a una família de quatre s'ha duplicat des del començament dels anys noranta, en un marc de congelació salarial. Més d'un 40% de la població en edat escolar (800.000 infants i joves) no va a classe, i un 65% dels qui ho fan no acaba els seus estudis secundaris.

En la Nicaragua del començament del nou segle, més d'un 60% dels 5,5 milions d'habitants viu amb menys de 2 dòlars al dia.

Impacte de les polítiques neoliberals en el moviment cooperatiu

Des de 1990, la pràctica desaparició del crèdit públic i privat cap al sector cooperatiu, substituït molt parcialment per un sistema de microcrèdits que legalitza *de facto* la usura (és comú trobar crèdit a la producció agrícola a interessos del 30 al 50% anual, costos legals i comissions a part), va descapi-

talitzar la petita producció individual i col·lectiva, i va generar una brutal contrareforma agrària.

En les cooperatives agropecuàries es va iniciar un procés de parcel·lació de terres de propietat col·lectiva, i es va tornar a un sistema d'explotació familiar de petites àrees agrícoles. Les famílies amb menys capital o menys compromeses amb la seva nova situació van procedir a la venda de les propietats, cap a altres socis o cap a grans propietaris. Aquest procés ha accelerat la concentració de propietat i una migració rural massiva en tres direccions: cap als nuclis urbans en els departaments i especialment a la capital, Managua; cap a la frontera agrícola (regions limítrofes als nuclis forestals de les Regions Autònomes Atlàntiques) i, sobretot, cap a les explotacions agrícoles (com mà d'obra jornalera) del país veí, Costa Rica.

Les cooperatives es van enfrontar també a la pressió de la política governamental de devolució de terres a favor dels antics amos de les empreses nacionalitzades per la revolució, la majoria dels quals tenien grans deutes amb el sistema financer en el moment de la seva confiscació. Es van perdre moltes d'aquestes batalles per la debilitat dels sistemes de registre dels títols de propietat entregats apressadament pel govern revolucionari abans de la seva sortida del poder o a causa del difícil accés a serveis legals per a la seva defensa.

Els nous oligopolis privats, alguns vinculats a capitals multinacionals, han ocupat els colls d'ampolla de les cadenes de producció agropecuàries. El control oligopòlic es dona especialment en l'acumulació i la comercialització (com en el cas del monopoli de Parmalat en el sector lleter) o en el subministrament d'inputs a la producció (especialment en els fertilitzants). Aquesta situació va convertir gran part del moviment cooperatiu en simples acumuladors dels capitalistes agroexportadors, que els compren la producció primària a preus molt baixos (sense incórrer en els riscos de la producció) i els venen inputs a preus molt més elevats que els del mercat internacional. A aquest procés se suma la caiguda constant, des dels vuitanta, dels preus internacionals de productes històricament molt importants per a les cooperatives nicaragüenques, com el cotó, el cafè o el tabac.

La nova situació de baixa inflació, salaris miserables i relativa seguretat ciutadana (comparada amb altres països de la regió) han fet molt atractiva l'especulació sobre les terres ubicades en zones d'altíssim potencial d'explotació turística. Nicaragua compta amb platges verges i reserves biològiques i naturals, gran part de les quals encara són propietat del

moviment cooperatiu o les comunitats indígenes. Són comuns els conflictes amb cooperatives a causa de la falsificació de títols de propietat, o bé de l'extorsió o l'amenaça directa cap a aquests col·lectius rurals per tal de desallotjar i privatitzar aquest "nou" valor agregat de la terra.

La reacció del moviment cooperatiu: les noves organitzacions

Encara en aquest ambient tan agressiu, l'aprovació de les lleis 84, 86 i la llei d'estabilitat de la propietat, sota pressió dels gremis camperols i urbans i del Front Sandinista al començament dels 90, va impedir el desallotjament directe de la propietat entregada sota la reforma agrària dels anys 80. Aquestes lleis asseguraven el reconeixement dels títols emesos "a favor de beneficiaris de reforma agrària que viuen de la terra, siguin aquests persones naturals o cooperatives" (Llei 209, de 1995).

El 1994, segons dades de la Unió Nacional d'Agricultors i Ramaders (UNAG), la petita propietat agrària i les cooperatives articulades eren encara responsables del 56% de la producció exportable total de cafè, del 60% de la carn de boví i del 90% de l'*ajonjolí* (sèsam).

Si bé gran part de les cooperatives van decidir parcel·lar les terres col·lectives a mans dels seus socis, en general s'ha mantingut el caràcter jurídic d'aquestes i un alt grau de "cultura d'allò col·lectiu" per afrontar els nous problemes de la producció agrària. La generalitzada producció familiar en les parcel·les dividides de les terres col·lectives entregades als vuitanta coexisteix amb accions col·lectives dels productors per a la gestió de crèdits, la comercialització de la producció i la negociació amb els nous actors del desenvolupament rural des de 1990: les ONG i la cooperació internacional.

La relació entre les ONG, els gremis i el moviment cooperatiu ha produït una nova generació d'organitzacions camperoles, la base de les quals són les cooperatives (de producció col·lectiva o parcel·lada) hereves de la reforma agrària dels vuitanta. Aquesta nova generació d'organitzacions ha agrupat cooperatives agropecuàries en organitzacions de segon i tercer grau o ha involucrat la petita explotació agrària familiar (la històrica i els desagregats de cooperatives sandinistes) en organitzacions especialitzades en el crèdit agrícola, la comercialització i altres serveis.

Les cooperatives es van haver d'enfrontar amb la pressió de la política del govern de tornar terres als antics propietaris de les empreses nacionalitzades per la revolució.

Gran part d'aquesta heterogènia gamma d'organitzacions s'ha enfortit amb la inclusió de recursos humans professionalitzats en funcions gerencials o com a operadors dels sistemes d'administració, crèdit, acumulació, comercialització o assistència tècnica a la producció.

Així neixen, al final dels noranta i al començament d'aquest segle, organitzacions que lideren en aquest moment la producció i la comercialització de productes exportables com l'ajonjolí (el cas de la unió de cooperatives Del Campo, a Occident), de cafè orgànic (el cas de CECOCAFEN, a Matagalpa) o de mel (APIBO a Boaco) i de productes molt sensibles per a la seguretat alimentària nacional (com la producció lletera de l'Alianza Amerrisque, a Chontales, o els grans bàsics de la Unión de Cooperativas de Servicios Múltiples del Norte, UCO-SEMUN).

El procés d'integració horitzontal i vertical d'unitats cooperatives de base no ha estat exempt de problemes, derivats tant de les pròpies capacitats tècniques, de les debilitats en l'establiment de processos transparents de fluxos d'informació (en especial dels preus i els excedents cap als productors individuals) i de les expectatives insatisfetes (en especial l'accés a crèdits i mercats).

Si bé aquestes iniciatives han nascut a l'empara del suport financer o tècnic de les ONG locals no assistencialistes (dirigides sovint per excomandaments d'institucions i moviments d'origen sandinista), el paper dels governs neoliberals i la cooperació internacional ha estat ambigu.

En general els governs de dreta han tingut un paper neutre o poc agressiu (a excepció d'alguns funcionaris fonamentalistes), han acceptat la convivència amb els nous actors col·lectius i els han donat participació en espais de concertació d'algunes polítiques agràries però sense cap expressió pràctica de suport.

La cooperació internacional ha mostrat interès en el model associatiu com una de les poques experiències d'èxit, sobretot en l'articulació del camp nicaragüenc als mercats externs. En altres casos, ha exercit pressió i han prevalgut certes formes jurídiques o bé s'han imposat models d'organització interna a través de programes d'assistència amb una forta càrrega ideològica.

En general, les noves formes cooperatives de segon i tercer grau comparteixen una visió comuna, ja que prioritzen la solució dels problemes d'accés a crèdits i mercats, tendeixen a dotar-se de personal tècnic en funcions administratives i operatives diferents de la seva estructura directiva i, cada

vegada més, visualitzen el seu camp d'acció en tota la cadena de producció, més enllà de la producció primària, cap a l'agroindustrialització, l'agregació de valor sobre la base de l'increment de la qualitat (clar exemple en la producció orgànica) i la comercialització.

Algunes cooperatives de Nicaragua han iniciat projectes de diversificació cap als serveis turístics, com la UCA Miraflores a Esteli o la UCA Tierra y Agua a Granada, i abanderen la consciència del moviment cooperatiu sobre l'explotació sostenible de l'entorn natural i social amb què conviu.

El cas de Nicaraocoop

En el marc de les reunions organitzades per l'Oficina de Suport a la Comercialització de l'Institut de Cooperació Austríac (IIZ), el mes de juny de 1999, l'ONGD local Asociación Tecuilcan (Lloc de transparència, en idioma Náhuatl) va reunir representants de 25 organitzacions camperoles (cooperatives i associacions) per discutir i elaborar una proposta d'estratègia comuna en el camp de desenvolupament rural. D'aquesta proposta va sorgir el Programa de Desenvolupament Rural Teosintal (Espiga Sagrada, en idioma Náhuatl).

Una de les conclusions a les quals va arribar el grup de discussió va ser la importància de l'articulació cooperativa en organitzacions de segon i tercer grau, que permetessin certes economies d'escala, per afrontar l'era global. Els participants van proposar tenir institucions operatives, és a dir, amb capital, infraestructura i gerència professional, perquè el suport a les organitzacions de petits productors fos efectiu. La majoria dels grups reunits allà van signar un acord per desenvolupar el Programa Teosintal i crear una empresa central de serveis per tal d'afrontar el problema comú de la comercialització de productes agrícoles i l'accés a finançament. Les organitzacions que conformarien l'empresa serien aquelles que comptaven amb suficients volums de producció excedentaris per a la seva comercialització en el mercat nacional o internacional.

Amb suport de l'ONG espanyola Enginyeria sense Fronteres i l'ONG austriaca Horizont 3000, es va aconseguir formalitzar i constituir legalment l'empresa central de Serveis, amb el nom d'Empresa Cooperativa Nicarao RL (Nicaraocoop), la qual va ser dotada d'un equipament mínim per al seu funcionament i una petita infraestructura central a Managua. L'empresa cooperativa Nicaraocoop es va constituir el 22 de

La nova situació de baixa inflació, salaris miserables i relativa seguretat ciutadana ha fet molt atractiva l'especulació sobre les terres situades en zones d'alt potencial d'explotació turística.

setembre de 2002 i la integren les següents unions de cooperatives i associacions sense lucre següents:

- Cooperativa de Servicios Múltiples Carolina Osejo
- Unión de Ganaderos y Agricultores de Quilali
- Unión de Cooperativas Agropecuarias El Sauce
- Asociación de Desarrollo Productivo Alternativo (ADEPAL)
- Unión de Cooperativas Agropecuarias A. Smith.
- Asociación TECUILCAN

Les organitzacions participen democràticament en les decisions de l'empresa cooperativa Nicaracoop. Un membre de cada organització participa a la Junta Directiva, els llocs de la qual no poden ser ocupats durant més de tres anys per la mateixa persona. L'assemblea de Nicaracoop està conformada per tres membres de cada organització associada.

Les organitzacions sòcies de Nicaracoop produeixen cultius anuals (ajonjolí, fesol, blat de moro, arròs, plantes medicinals), perennes (cafè, anacard o *marañón*) i productes pecuaris (mel, lactis). Els grans bàsics són dirigits a mercats locals i els cultius d'exportació són produïts amb tècniques agroecològiques i certificats com a productes orgànics per la certificadora BIOLATINA, autoritzada per l'agència alemanya DAR, la qual cosa en permet la comercialització a mercats europeus.

L'empresa cooperativa Nicaracoop té com a funció principal la recerca de mercats, l'agregació de valor de productes camperols (envasament i etiquetatge) i la gestió de finançament per a l'acumulació i el processament. Els excedents econòmics que s'aconsegueixen són retornats als productors en forma de primes postcomercialització. Amb un percentatge del preu de venda dels productes agrícoles transformats o semitransformats es pretén cobrir la capacitat operativa de l'empresa central, de manera que no depengui del suport d'organismes externs en el mínim termini possible.

Entre les característiques que han fet de Nicaracoop un model atractiu per als associats (6 organitzacions de primer i segon grau) i les organitzacions aliades (fins a la data, més de 50 organitzacions camperoles i empreses propietat de treballadors, que articulen un univers de més de 15.000 famílies) podem assenyalar:

a) La no dependència de l'estructura central. Totes les organitzacions sòcies tenen les seves pròpies capacitats gerencials, o s'estableix com a objectiu la dotació gradual d'a-

questes capacitats i el seu enfortiment administratiu i operatiu. Totes les organitzacions sòcies tenen capacitat legal (llicències, registre i permisos) per establir relacions autònomes amb els mercats, fins i tot els d'exportació. És a dir, l'empresa central basa la seva existència en la generació d'eficiència (consecució de millors preus i mercats) i no en el monopoli de capacitats o d'informació.

b) L'articulació vertical flexible i transparent. Nicaracoop no obliga les organitzacions associades a vendre la seva producció a través de l'empresa central. La negociació amb els compradors de la producció agrícola integrada es fa amb la participació de les organitzacions locals, i aquestes accedeixen a la informació sobre preus i mercats. L'empresa cooperativa subscriu contractes detallats amb les organitzacions sòcies o aliades on especifiquen els compromisos de les parts entre elles i amb tercers.

c) Limitació de la direcció i l'aparell tècnic. L'aparell tècnic de l'empresa és petit, en relació amb el nombre dels seus associats, i s'autoimposa limitacions al seu creixement. Els actius (terres, bodegues, equips i capital de producció) estan majoritàriament en mans de les organitzacions locals sòcies, la qual cosa obliga al consens a l'hora del seu ús col·lectiu (per exemple, a l'hora d'utilitzar garanties per a l'adquisició de crèdits).

d) La transferència de riscos i beneficis. Els riscos derivats de la producció agrícola recauen en les organitzacions locals. Els riscos derivats de la comercialització recauen en l'estructura central. Generalment, Nicaracoop estableix preus de garantia de compra superiors als costos de producció i als del mercat local. Les operacions d'acumulació es fan pagant al productor aquests preus de garantia en el moment de l'entrega del producte. Si existeixen excedents en la comercialització, aquests retornen al productor en forma de prima postcomercialització, descomptant-hi els costos del procés i percentatges fixos per al manteniment dels aparells administratius i tècnics de les organitzacions (entre el 2 i el 5% del preu de venda final per a l'empresa central i l'organització local).

En un any d'operació a penes, Nicaracoop ha demostrat ser una eficient eina d'inserció en els mercats de la producció d'origen camperol. Aliant-se amb universitats nacionals, ha desenvolupat línies de productes agroindustrials acabats d'alta qualitat (cafès torrats i mòlts, mel envasada, fesols deshidratats, olis comestibles i cosmètics) que ha inserit en cadenes de supermercats nacionals. Ha assolit el reconeixement

La cooperació internacional ha mostrat interès en el model associatiu com una de les poques experiències d'èxit en l'articulació del camp nicaragüenc i els mercats externs.

d'ens estatals de promoció del comerç exterior. Nicaracoop administra avui una de les plantes més grans i modernes de l'Amèrica Central per al processament (decorticació) de llavor d'ajonjolí, la planta Posoltega, després d'una negociació d'aquest bé públic amb l'Estat. L'empresa cooperativa ha establert aliances fermes amb empreses agroindustrials nacionals per a la comercialització local i a l'exterior de productes nicaragüencs d'alt valor agregat. Cooperatives sòcies de Nicaracoop integren la Xarxa de Turisme Sostenible i han iniciat una reconversió d'infraestructures col·lectives (cases comunals) en petites instal·lacions hoteleres rurals.

L'empresa cooperativa Nicaracoop es va constituir el 22 de setembre de 2002 amb tres unions cooperatives i dues associacions sense ànim de lucre.

El moviment cooperatiu a Nicaragua: un model alternatiu?

Una pregunta que el nou moviment cooperatiu a Nicaragua s'haurà de fer en els pròxims anys és si la seva aspiració és únicament sumar al carro de la internacionalització de l'economia la petita producció camperola que articula (i aconseguir, a canvi, la seva supervivència o la seva participació en el repartiment d'excedents) o és, en canvi, substituir el model dominant per una organització social més justa, a la causa de la qual sumarà el seu capital organitzatiu.

La globalització, sota el control dels operadors neoliberals, incrustats en les estructures de decisió dels estats del Grup dels 8 i els organismes multilaterals, ha produït un model d'acumulació de poder sense precedents en mans del capital financer i les empreses multinacionals.

Aquest model d'acumulació global ha produït una gamma de "guanyadors" i "perdedors". Entre aquests últims es compten la petita producció agrícola i el moviment cooperatiu. Qualsevol model local o nacional, que es reclami com a alternatiu quant a la forma d'organitzar la producció i distribuir els seus excedents, haurà de fer una anàlisi exhaustiva del model dominant i adoptar les mesures que permetin la seva supervivència i el seu desenvolupament.

Aquells que creiem que el moviment cooperatiu i autogestionari a Nicaragua és part de la construcció d'un model alternatiu a l'acumulació capitalista global, ens hem plantejat uns quants reptes que hem d'afrontar a curt i mitjà termini, alguns dels quals s'exposen tot seguit.

a) El control de les cadenes de producció: la industrialització i el comerç

El creixement del moviment cooperatiu no es pot limitar a l'articulació horitzontal de la base productiva, sinó al control de les diferents baules en la cadena d'agregació de valor. En el nou paradigma productiu, és la cadena la que transfereix informació i tecnologia, i, per tant, poder de negociació.

A Nicaragua, a les ineficiències que generen els monopolis d'unes poques famílies oligàrquiques que controlen certes baules de les cadenes de producció, el moviment cooperatiu pot fer girar tota la cadena productiva (des de les entrades fins al comerç) de manera que disminueixin els costos de producció, els preus al consumidor i impactin positivament sobre la balança comercial nacional.

b) La diversificació cap als serveis

El moviment cooperatiu agropecuari no pot obviar els altres usos de la terra que s'imposen als tradicionals. La consciència sobre aquesta nova valoració de la terra permetrà frenar el desallotjament cooperatiu. L'explotació dels nous usos haurà de fomentar la generació de treball, especialment important per a les generacions més joves de fills i filles de les famílies del minifundi agrícola.

En el cas de Nicaragua, donat l'ampli control de la terra en mans de cooperatives i comunitats indígenes, els serveis ambientals (captura de carboni) i aquells lligats al turisme (sempre que hi hagi un clar marc ètic d'explotació ambientalment sostenible, de respecte a la dignitat dels treballadors i de rescat de la identitat cultural local) poden ser una font agregada de capitalització i enfortiment del moviment.

c) Aliances amb el moviment cooperatiu nacional i internacional: de les xarxes a les estructures operatives

Les xarxes internacionals creades sobre la base de l'intercanvi d'informació i experiències o de la discussió de problemes comuns (com els tractats de lliure comerç o el desembarcament dels transgènics) han de ser l'origen de la construcció d'empreses cooperatives internacionals (i "internacionalistes").

La construcció d'aquestes cooperatives, que superen els àmbits nacionals, poden donar amb solucions directes i immediates a alguns problemes que limiten el creixement cooperatiu en els països del sud. Esmentem tres problemes molt concrets:

La funció principal de Nicaracoop és la recerca de mercats, l'agregació de valor de productes camperols i la gestió del finançament.

- L'accés al crèdit. Davant de les polítiques usureres de la banca privada i les intermediàries financeres del Tercer Món, les cooperatives d'estalvi i crèdit dels països del "nord" poden associar cooperatives "del sud", i facilitar-los accés a crèdit en condicions més justes. La banca ètica pot donar suport a aquest procés entregant fons en administració o establint aliances amb aquestes noves cooperatives supranacionals.

La conformació d'empreses mixtes entre cooperatives del nord i del sud permetrà l'ús de capital "barat" dels països enriquits per finançar indirectament processos productius al sud, a través de mecanismes com la compra a futur.

- L'accés als mercats. Les necessitats logístiques i d'informació fan gairebé impossible l'operació eficient del comerç internacional directe entre cooperatives del sud i els canals de distribució dels països enriquits. L'aliança entre les cooperatives agroindustrials del sud i les cooperatives de serveis del nord, en la distribució majorista primer, i més tard en la minorista, poden substituir la relació tradicional amb els grans importadors per canals més curts i més eficients.

- La transferència tecnològica. De nou, les aliances internacionals entre moviments cooperatius locals facilitarà la transferència tecnològica de manera directa i completa, tant de tecnologia "dura" (llavors, equipament industrial, etc.) com "suau" (formes d'organització, mètodes eficients de formació cooperativa, etc.).

Des de Nicaragua pretenem desenvolupar aquestes aliances començant pel moviment cooperatiu de l'Amèrica Central i de l'Amèrica Llatina, amb l'esperança de desenvolupar cooperatives internacionals amb el moviment cooperatiu d'Europa, pels llaços històrics de solidaritat que ens uneixen i per l'origen ideològic dels moviments als dos costats de l'Atlàntic.

La sostenibilitat de les relacions passarà per arribar a un "pacte ètic" entre cooperatives dels dos costats de l'"abisme" econòmic, fent èmfasi en els principis de democràcia en la presa de decisions i d'equitat, bases universals del moviment cooperatiu. S'hauran de desterrar actituds assistencialistes, caritatives i "pseudoimperialistes" en les relacions entre les nostres cooperatives.

d) Aliances amb altres classes socials: articulació sindical per la via del consum

La identificació dels aliats locals serà clau en la conformació de les expressions alternatives d'organització social. Sovint, s'ha contraposat el món sindical amb el cooperatiu, i la lumpenització del treball a les urbs del sud fa difícil l'anà-

lisi de les classes en les societats destruïdes pel neoliberalisme. El moviment cooperatiu agropecuari i agroindustrial pot ser clau a l'hora d'establir les bases de la seguretat alimentària (entesa com la producció barata, accessible i abundant d'aliments per a les classes populars) i la sobirania alimentària (entesa com la capacitat nacional d'abastament d'aliments). L'organització de cooperatives o associacions de consumidors, en col·laboració amb els sindicats, pot suposar una via ràpida de concreció d'aliances entre classes.

A Nicaragua s'han fet les primeres passes en aquest tipus d'aliances orgàniques, entre moviment sindical i cooperatives agropecuàries, i han involucrat fins i tot el petit comerç dels barris populars (les *pulperías*) com un tercer actor social que permeti una xarxa de distribució minorista sense grans inversions en infraestructures.

e) Articulació política

Els moviments socials i les expressions alternatives de models productius han de trobar els referents polítics que assumeixin les seves posicions i elevin les seves reivindicacions en el marc de l'organització política de cada estat. L'"apatricitat" de les organitzacions de producció, entesa com la seva independència orgànica respecte als partits polítics, no s'ha de confondre amb l'"apoliticitat" i encara menys amb el suport a aquells programes polítics que defensin els interessos de les classes socials organitzades en les empreses cooperatives. Possiblement cap model alternatiu no sobreviurà sense aliances tàctiques amb els partits reformistes del model neoliberal o la seva aliança estratègica amb aquells afins a la seva substitució.

A Nicaragua, l'origen històric del moviment cooperatiu (les cooperatives de Sandino i la reforma agrària en el marc de la revolució sandinista) ha facilitat, en general, la convivència entre la independència orgànica respecte als partits polítics i la participació activa de quadres cooperatius en la formulació de propostes polítiques, especialment i majoritàriament en el marc del FSLN.

f) La independència respecte a la cooperació internacional

Bàsic per al desenvolupament d'un moviment alternatiu al neoliberalisme és la independència de les nostres organitzacions respecte a les polítiques de la cooperació internacional. Sense voler fer una anàlisi exhaustiva del paper de la cooperació, hem d'entendre que en tot moment les agències de cooperació internacional són braços "armats" (amb el poder

El model neoliberal ha exclòs les majories populars del sud de l'accés a una vida digna.

gairebé mític que els entrega el dòlar o l'euro) de la política exterior dels estats del nord, que l'abasten de recursos públics. Aquests mateixos estats que han donat suport a la privatització dels serveis públics en el món "subdesenvolupat" han facilitat l'aterratge de les seves empreses transnacionals i han establert les antipopulars mesures d'"ajust".

Cal reconèixer que els recursos públics han jugat un paper clau a l'hora d'ajudar el desenvolupament del moviment cooperatiu (al nord i al sud), però sense renunciar mai al seu control. L'ús dels recursos públics haurà de ser sotmès a un escrupolós escrutini per part del moviment cooperatiu. Caldrà llegir si la "lletra petita" dels suports financers del sector públic comporta una renúncia implícita als principis de transformació social que ens motiven. La lluita per la independència és una responsabilitat directa del moviment; de la seva capacitat de créixer, convèncer i negociar. En definitiva, de la seva força organitzativa de les voluntats populars.

Una última reflexió: els reptes del creixement

El model neoliberal ha exclòs les majories populars del sud de l'accés a una vida digna. Allà on la globalització del capital practica la destrucció sistemàtica de l'organització social equitativa, el moviment cooperatiu sembla esperança, creix i s'enforteix. Cada lluita perduda, cada retrocés, ha estat una lliçó ben apresada i conforma un cabal col·lectiu de saviesa impossible ja de destruir.

Més enllà de la convicció que el moviment cooperatiu genera eficiències econòmiques i socials, que aquestes són reconegudes cada vegada més per més persones i que el seu destí és la seva expansió cap a àrees cada vegada més àmplies del teixit social i productiu, queda el repte més important: que el creixement de les organitzacions cooperatives de producció i serveis, així com les seves futures expressions supranacionals, siguin exemple d'una ètica diferent i alternativa.

Tots hem conegut exemples de tecnoburocràcies que s'apoderen de la direcció de grans empreses cooperatives el comportament de les quals cap enfora (en les seves relacions amb altres agents econòmics privats) i cap endins (especialment amb els treballadors no socis) no difereix en res de les tradicionals empreses capitalistes.

Als pessimistes que veuen en la dimensió i l'extensió un sinònim de perill d'involució en l'ètica cooperativa, els propo-

so la permanent educació en els valors i els principis del moviment, la vetlla constant.

La nova cultura que volem construir es debat contra els vells paradigmes, els nostres vells paradigmes, dels quals solament ens desprendrem a través de la pràctica i del constant aprenentatge dels nostres errors i els nostres encerts. Del nostre valor a atrevir-nos a enfrontar aquests reptes dependrà el nostre èxit.

"Nosaltres anirem cap al sol de la llibertat o cap a la mort; i si morim, la nostra causa seguirà vivint. Uns altres ens seguiran". (Augusto C. Sandino. General d'homes lliures)

***La nova cultura
que volem
construir es debat
contra els vells
paradigmes.***

Desenvolupament econòmic comunitari i economia solidària: Al cor de noves pràctiques de desenvolupament local

Patrick Duguay

Al Quebec, durant molt de temps la vida de les comunitats s'ha construït envers les necessitats de la indústria. He viscut molt temps a Buckingham, una petita ciutat de 15.000 habitants que va acabar sent un barri de la gran ciutat de Gatineau. La seva història està íntimament lligada al desenvolupament de les grans empreses de productes químics i de pastes i papers que utilitzen els recursos forestals de la regió de l'Outaouais.

La papereria MacLaren i Productes Químics Albright & Wilson empraven a la majoria de la mà d'obra de la municipalitat, que es va desenvolupar al ritme de les necessitats d'aquestes empreses. Els industrials propietaris d'aquestes empreses estaven orgullosos de la seva aportació a la comunitat amb què mantenien unes molt bones relacions.

Després d'un segle, el model industrial de Buckingham va començar a mostrar signes de debilitat. Les pressions del mercat mundialitzat es van manifestar per una voluntat d'augmentar la rendibilitat dels productes, amb una recerca constant per augmentar la producció i reduir els costos. Els esforços de mecanització mitjançant la informatització dels processos han fet disminuir les necessitats de mà d'obra i les empreses han reduït gradualment el seu paper com a font de treball.

A l'inici dels anys 80, el control de les empreses de Buckingham va passar de les famílies industrials de Buckingham a les mans d'accionistes estrangers, encara menys preocupats del paper d'aquestes empreses per a l'economia local. Vagues successives a causa d'acomiadaments massius van posar en evidència els perills de la dependència de l'entorn respecte als objectius de les grans empreses.

Les conseqüències per Buckingham van ser devastadores. L'atur a la classe obrera va pujar fins a un 48% de la població activa, la qual cosa va portar la població a una gran precarietat financera. En passar els anys, les conseqüències de la pobresa es van fer patents. La desvitalització de la comunitat va portar una nova gamma de problemes socials. El nombre de lloguers a edificis vells i sovint inadequats per a les necessitats de les famílies, la monoparentalitat, l'analfabetisme i les malalties físiques i mentals es van multiplicar. La renda dels matrimonis, dependents de programes governamentals, asseguraven condicions de vida mínimes, però al mateix temps actuen com a fre per a la millora de la qualitat de vida al barri. A mesura que els anys passaven, la caiguda de l'economia local derivada de l'atur porta al tancament de diverses petites empreses locals de subcontractes i de serveis de proximitat, fet que va agreujar encara més la situació socioeconòmica.

És en aquest context de crisi que neix una nova voluntat que la mateixa comunitat es faci càrrec del desenvolupament. Permeti'm contextualitzar aquesta nova aproximació al desenvolupament de la col·lectivitat, explicant a grans trets l'evolució del moviment popular i comunitari al Quebec.

La societat del Quebec i el moviment comunitari dels anys 1950-1970

Els anys 1950-1970 estan marcats per l'anomenada "revolució tranquil·la". Aquest període de fort creixement econòmic està caracteritzat pels grans qüestionaments del paper de

l'Església catòlica i de l'Estat, que van portar grans canvis a la societat del Quebec, tal com va passar a la resta del món occidental.

Apareix el model anomenat Estat del Benestar, que porta a la creació de programes públics de suport a la renda, de la Seguretat Social del Quebec i de les diferents mesures d'assegurança i de protecció social.

La manera de veure la intervenció pública, que confinava l'ajuda als més desafavorits només a la caritat cristiana, és fortament criticada pels ciutadans pobres. Les pressions i les mobilitzacions populars s'organitzen dins un gran moviment de reivindicacions per demanar a l'Estat un suport tangible en la millora de les condicions de vida, sobretot per als exclosos del mercat laboral, persones grans, discapacitats o analfabetes. En aquesta època neixen les Associacions de Defensa dels Drets Socials (ADDS).

Durant els anys 70, veiem que emergeix una voluntat de fer-se càrrec de les comunitats, particularment les urbanes. Aquesta voluntat es manifesta en la col·locació d'infraestructures comunitàries. En aquest moment s'organitzen serveis de salut com els de la clínica popular de Pointe St. Charles o grans projectes de lloguer cooperatiu. Els barris urbans s'organitzen al voltant d'associacions que es preocuparan del futur del seu entorn fent augmentar l'oferta del servei i la reivindicació a l'Estat, com a mitjans d'assegurar la seva supervivència.

Durant els anys 70, al Quebec es creen clíniques populars i grans projectes de lloguer cooperatiu.

Les noves estratègies del moviment comunitari del anys 80

Als anys 80, el creixement econòmic pateix un important retrocés al Quebec. El model d'Estat del Benestar elaborat durant les darreres dècades és qüestionat, a causa d'un important augment de l'atur que fa reduir considerablement les aportacions fiscals als governs del Quebec i del Canadà.

Als municipis, aquestes crisis es manifesten per un empobriment general de les comunitats concentrades als barris poblats pels obrers, que estan greument afectats pels acomiadaments massius. L'atur afecta, a partir d'ara, els obrers especialitzats i cada vegada més joves.

Davant d'aquesta nova realitat, les associacions populars i comunitàries experimenten dificultats per adaptar-se. Els joves aturats desitgen trobar un lloc de treball, així com la

possibilitat de guanyar un salari digne per poder mantenir la seva família. El treball és la via privilegiada per a la integració social i la participació econòmica a la societat. El barri constitueix, doncs, la unitat fonamental on es concentren les problemàtiques on cal intervenir.

Les associacions, per la seva proximitat amb les necessitats de la població, s'adapten a aquestes noves realitats problemàtiques dels barris.

Les associacions mobilitzen els sindicats, les empreses privades i els serveis públics per a una entesa comuna de les problemàtiques que afectaven el barri. A partir d'aquest consens s'elaboraria una estratègia que tenia en compte, tant la qüestió de les condicions de vida del barri (lloguer, serveis de proximitat, formació, salut, cultura), com la situació de desenvolupament de l'economia local i del treball. Les corporacions de desenvolupament econòmic comunitari (CDEC) naixerien com a mecanisme d'intervenció d'aquestes problemàtiques.

Les CDEC intervindrien, al mateix temps, en la millora de les condicions de vida i pel desenvolupament dels serveis comunitaris de proximitat. Per exemple, el suport professional al desenvolupament comunitari de les CDEC afavoreix l'aparició de cuines col·lectives que intervenien a la problemàtica de la malnutrició, a més de contribuir a minvar l'aïllament sofert pels residents del barri. Nombroses iniciatives per a la millora de la salut o de l'accés a activitats culturals es beneficien de les CDEC, que negocien el finançament de les activitats amb els governs.

L'essencial de les estratègies del desenvolupament de les CDEC se centra en la intervenció directa i amb l'estructuració de l'economia local. L'objectiu de revitalització social d'un territori passa per la creació de llocs de treball i d'empreses arrelades a la comunitat.

Amb aquesta perspectiva, l'economia social i solidària pren tota la seva importància. La utilització de palanques i d'eines econòmiques té com a fita accomplir els objectius socials, de respondre a les noves necessitats de la comunitat i de crear llocs de treball estables, ben remunerats i estimulants per als treballadors nascuts al barri.

Les empreses d'economia social al Quebec representen una força innegable per a l'economia. Estan molt diversificades i marcades per la innovació. Les trobem als sectors d'alta tecnologia, de medi ambient, de cultura, de lleure, de serveis a les persones, de serveis a empreses. Siguin cooperatives o qualsevol empresa col·lectiva, les empreses d'economia social es distingeixen per:

La revitalització social del territori passa per la creació de llocs de treball i d'empreses arrelades a la comunitat.

- ⇒ Una gestió democràtica
- ⇒ La prioritització de la persona en detriment del capital
- ⇒ L'autonomia pel que fa a l'estat

Les CDEC permeten la participació activa d'associacions per al desenvolupament econòmic del seu entorn. Les seves iniciatives han fet possible la realització de grans projectes urbans amb un esforç constant de negociació. Ja sigui amb l'ocupació del territori, reactivant les artèries comercials, donant suport a la indústria cultural o a la turística..., les CDEC, associant el sector privat i l'Estat, contribueixen a crear condicions per a un desenvolupament endogen, creat per l'entorn i que beneficia el conjunt de la col·lectivitat.

L'estratègia de desenvolupament econòmic comunitari és una aproximació:

- ⇒ Territorialitzat

La seva base d'anàlisi i d'intervenció és un territori ben definit. L'aproximació territorial s'oposa als enfocaments tradicionals del desenvolupament econòmic que anteposaven un enfocament sectorial.

- ⇒ Endogen

El desenvolupament de l'entorn passa per una millor utilització dels recursos de l'entorn. L'enfocament del desenvolupament econòmic comunitari s'oposa d'aquesta manera als enfocaments tradicionals que proposen, sobretot, l'atracció d'inversors exteriors per assegurar el creixement.

- ⇒ Partenarial (privat – públic – associatiu)

El desenvolupament econòmic comunitari aspira a la contribució del conjunt dels actors del desenvolupament actiu sobre el territori. Tant si es tracta d'empreses privades, d'agències governamentals o dels electes locals, el desenvolupament econòmic comunitari mobilitza i elabora accions emprant tots els incentius disponibles. Satisfà els buits creant les infraestructures i mecanismes de suport a les iniciatives locals.

Sovint resumim l'enfocament del Desenvolupament Econòmic Comunitari tot descrivint la seva intervenció com una gestió de reforçament de les comunitats. Que la comunitat es faci càrrec del desenvolupament constitueix una estratègia de democratització de l'economia. Més enllà dels mecanismes democràtics governamentals, el Desenvolupament Econòmic Comunitari crea un espai de diàleg i de negociació al barri.

Les empreses d'economia social, molt diversificades i marcades per la innovació, representen una força econòmica innegable al Quebec.

L'experiència del Projecte de reactivació econòmica i social de barri (PRESQ)

Aquesta és una estratègia que la comunitat de Buckingham ha prioritzat per assegurar la reactivació del seu desenvolupament econòmic i social. Petita comunitat obrera al si d'una aglomeració urbana constituïda al voltant de la funció pública federal, Buckingham difícilment es recupera del decreixement industrial.

Al començament dels anys 90, un comitè format per iniciativa dels interventors socials de Buckingham i de les ciutats de la comunitat urbana de l'Outaouais decideixen engagar una gran operació d'anàlisi de la situació de l'economia i del treball al sector urbà de l'Outaouais. Els seus estudis, amb el suport d'investigadors de la Universitat de Quebec a Outaouais, han permès identificar les zones on es concentrava una gran pobresa, que contrastava amb la relativa riquesa de l'entorn.

Les actes del comitè són a l'efecte que les estratègies de desenvolupament tradicionals no tenen més que poc impacte sobre la situació dels barris desvitalitzats i dels seus residents. Els electes municipals, que fins a la data havien negat o, almenys, minimitzat la pobresa que havia castigat durament al si de la ciutat, van experimentar fortes pressions populars arran de la difusió dels resultats dels estudis del comitè de reactivació. En endavant, es va aconseguir que el desenvolupament econòmic no fos tan sols objectiu únic de l'elit local.

El repte que es presentava a l'entorn era concretar la intervenció proposada pel comitè de treball. La posada en marxa d'una Corporació de Desenvolupament Econòmic Comunitari (CDEC) a Buckingham es serviria del moviment comunitari, reagrupat per la corporació de desenvolupament comunitari Rond Point, la ciutat de Buckingham i els empresaris del sector privat, representats per la Societat d'Ajut al Desenvolupament de la Col·lectivitat (SADC) de Papineau, òrgan d'intervenció del govern federal canadenc a les regions del Quebec.

Aquest partenariat va permetre la contractació d'un director general i la formació d'un petit equip de treball. El Projecte de Reactivació Econòmica i Social de Barri (PRESQ) va néixer el 1997 després de nombrosos anys d'esforços i de concentració dels agents implicats.

L'estratègia del PRESQ s'inspira en un enfocament sobre l'entorn comunitari. Es tracta d'una gestió en quatre passos que es resumeix amb els mots "veure – jutjar – actuar – avaluar".

Les associacions mobilitzen els sindicats, les empreses privades i els serveis públics per a una entesa comuna sobre les problemàtiques del barri.

Veure

La primera gestió del PRESQ va ser, doncs, establir un diagnòstic de les problemàtiques i del potencial de desenvolupament de l'entorn. Amb aquesta perspectiva, l'equip de professionals ha portat a terme un ampli estudi que ve a donar una dimensió més humana a les anàlisis del comitè de treball regional sobre la situació de l'economia i del treball. L'objectiu d'aquesta gestió es basa a afermar sòlidament la intervenció del PRESQ amb les preocupacions i les necessitats dels residents del territori enfocat.

Per assolir-ho, l'equip del PRESQ ha fet més de cent entrevistes amb els residents de Buckingham. La fórmula d'assemblees de cuines permetia recollir la informació necessària tot mobilitzant la població al voltant dels factors per al seu desenvolupament econòmic i social.

El primer fonament del desenvolupament econòmic comunitari recau en el consens al voltant de la problemàtica sobre la qual es vol intervenir. Ràpidament, han sorgit actes compartits per un conjunt de residents i d'actors locals de desenvolupament i han servit per estructurar la intervenció a partir de l'avaluació dels recursos disponibles a la comunitat i la mobilització de líders que l'estudi ha permès identificar.

Jutjar

Per canviar l'evolució de desvitalització econòmic i social de la comunitat de Buckingham, l'equip del PRESQ i els seus membres associats han determinat tres eixos d'intervenció prioritaris que ens van permetre intervenir sobre les determinants del desenvolupament econòmic i social:

- ⇒ L'organització dels serveis de proximitat
- ⇒ El suport de la xarxa empresarial col·lectiva
- ⇒ La millora de la qualificació de la mà d'obra

El PRESQ s'ha de posicionar com un mecanisme central d'acció sobre aquests objectius, tot aprofitant els recursos de la comunitat. Per assolir-ho, el PRESQ s'incorpora legalment com a cooperativa de solidaritat.

Com a empresa de gestió democràtica, la cooperativa de solidaritat reagrupa els membres usuaris, els ciutadans dels barris enfocats per la intervenció, els membres de suport, organitzacions i empreses de l'entorn preocupats pel desenvolupament econòmic i social de la col·lectivitat, a més dels treballadors de la CDEC. La intervenció del PRESQ va ser un

L'aproximació territorial s'oposa als enfocaments tradicionals del desenvolupament econòmic que anteposaven un enfocament sectorial.

aplegament dels interessos del conjunt dels seus membres, els quals es van adherir als principis del desenvolupament econòmic comunitari que hem enunciat abans.

El desenvolupament econòmic comunitari crea un espai de diàleg i de negociació al barri.

Actuar

Per intervenir a l'entorn, calia dotar al PRESQ de les eines necessàries per actualitzar la seva missió. La cooperativa desenvolupa un enfocament de la planificació estratègica del desenvolupament del territori i obté un suport financer de la ciutat de Buckingham, del Govern del Quebec i del Govern de Canadà. El conjunt de les contribucions aplegades va ser retornat a la col·lectivitat vers serveis de tres tipus:

- ✧ Un servei de desenvolupament comunitari, tot recolzant els esforços de resposta a les noves necessitats dels residents dels barris.
- ✧ Un servei de sosteniment de la xarxa empresarial col·lectiva que dóna suport a l'aparició i al creixement d'empreses d'economia social al territori.
- ✧ Un servei d'estimulació de l'entorn i de la planificació estratègica destinat a mantenir l'espai de diàleg i de negociacions al voltant dels factors del desenvolupament de la localitat.

Avaluar

Gràcies a l'experiència del PRESQ, que encara se segueix actualment, Buckingham ha aconseguit sostenir una multitud de projectes estructurals, tot creant noves zones de col·laboració entre els interlocutors socioeconòmics de la comunitat i capaços d'adaptar les seves intervencions a les necessitats canviants de la col·lectivitat.

Després de cinc anys d'intervenció al barri, el PRESQ ha escollit fusionar-se amb dues organitzacions de desenvolupament econòmic comunitari que intervenen a la nova ciutat de Gatineau per maximitzar l'impacte de la seva intervenció. L'estructura democràtica de govern és manté igual i es basa sempre sobre una forta presència als barris i amb les quals la CDEC estableix uns vincles de complicitat duradors.

Les intervencions del PRESQ i de les altres CDEC de l'Ouataouais han permès generar inversions públiques i privades importants, la qual cosa constitueix altres tants incentius per assegurar la reactivació de l'economia i del treball als barris

més fràgils. Fruit del balanç dels darrers anys, la Cooperativa de Desenvolupament Econòmic Comunitari de Gatineau ha adquirit prestigi i està des d'ara entre els principals actors del desenvolupament del territori.

La contribució del desenvolupament econòmic comunitari en la vida de les col·lectivitats

El paper de la societat civil apareix com la pedra angular de les operacions de reactivació de l'economia local. "Entre les grans transformacions viscudes a la societat del Quebec (...) la més important és, sens dubte, l'auge de la societat civil" (Béland i Lecrec, 2003, p. 241). L'experiència del desenvolupament econòmic comunitari s'inspira àmpliament en les estratègies dels moviments socials, els quals insisteixen sobre el procés concertat per tal d'assolir objectius ambiciosos.

Al Quebec, hi ha comptades una trentena de CDEC repartides entre tots els grans centres urbans. La seva experiència s'estén sobre tres dècades i ens permet esbrinar algunes condicions d'èxit sobre aquestes noves estratègies.

Per tal que el desenvolupament econòmic comunitari sigui possible, la problemàtica sobre la qual desitgem actuar ha de suscitar un consens sòlid envers els diversos interlocutors i, d'aquesta manera, garantir la convergència de les accions. En efecte, el procés de desenvolupament local demana una inversió important per part dels actors locals, els quals han d'identificar les causes de la desvitalització que afecten el seu entorn, basar-se sobre una estratègia comuna i posar a terme el conjunt de les capacitats presents dins el seu col·lectiu.

L'aproximació al desenvolupament econòmic comunitari resideix en el compromís de la totalitat dels actors d'un territori. No es tracta tan sols dels empresaris, els polítics, la societat civil o l'administració. Per tenir èxit, el desenvolupament local ha de ser un projecte mobilitzador, sòlidament arrelat dins les preocupacions de l'entorn a més de suscitar la seva adhesió.

L'aproximació endògena, el desenvolupament econòmic comunitari s'elabora, no obstant, amb les aportacions exteriors al territori, especialment al nivell de les aportacions governamentals. Tanmateix, perquè sigui durador, ha de recolzar-se sobre els recursos presents dins l'entorn.

El desenvolupament local demana temps. El seu enfocament està oposat de l'apropament del programa que cerca resultats a curt termini. La intervenció no consisteix en un

L'experiència del desenvolupament econòmic comunitari s'inspira en les estratègies dels moviments socials.

aplegament de tècniques sinó en un canvi de les pràctiques i de la cultura col·lectiva. El desenvolupament local no pot avaluar-se sota un horitzó de deu anys, sinó sota un de certes dècades.

A tall de conclusió...

Per assolir els objectius, el desenvolupament econòmic comunitari es fonamenta en la xarxa empresarial col·lectiva com a eina privilegiada de desenvolupament. L'arrelament dins la comunitat, la resposta a les noves necessitats o a necessitats no satisfetes dins la comunitat i la maximització de l'ús dels recursos financers i de les competències humanes permeten multiplicar els efectes de la presència d'aquestes empreses sobre el territori.

Durant els darrers anys, el Govern del Quebec s'ha dotat de programes que constitueixen un reconeixement incrementat per la contribució del moviment comunitari i de l'economia social al desenvolupament social i econòmic del Quebec.

L'any vinent, el govern canadenc portarà a terme la revisió del conjunt dels seus programes de suport a la indústria per obrir les portes a les empreses col·lectives i promoure el desenvolupament econòmic comunitari per accedir als recursos financers adequats.

Cada vegada més, les infraestructures col·lectives de suport al desenvolupament econòmic comunitari i a les empreses d'economia social s'organitzen en els territoris. Durant els darrers anys, l'empresariat col·lectiu ha creat els seus propis fons de capitalització com la Xarxa d'Inversió Social del Quebec, els fons comunitaris de préstec i els fons cooperatius. També s'ha vist multiplicar les xarxes sectorials d'empreses i els reagrupaments nacionals que assegurin la representació política dels actors comunitaris del desenvolupament.

A escala internacional, el comerç just, els intercanvis d'experiències i les xarxes de col·laboració es multipliquen, donant lloc a una nova imatge a les estratègies d'altermondialització.

Conferència celebrada a Catalunya, el febrer de 2004, publicada al llibre de conclusions de la 19a Assemblea d'Associacions de Veïns de Catalunya (CONFAVC)

Urbanisme desbocat

Isabela Velázquez

Si s'hagués de deduir de la pràctica urbanística actual quin tipus de país és el nostre, sens dubte diríem que es tracta d'un país jove, en procés de creixement ràpid, amb migracions locals importants i un territori pràcticament verge sense problemes ambientals especials. Evidentment, el nostre territori saturat i desequilibrat, amb greus problemes ambientals, no es correspon en absolut amb el dibuix de país que sembla anunciar aquest foment públic de la urbanització.

Les recents lleis urbanístiques, tant estatals com autonòmiques, es caracteritzen per oblidar qualsevol tipus de precaució en interès de l'agilitat del procés urbanístic. La urgència per urbanitzar passa per sobre de qualsevol altre criteri, transgredint fins i tot el sacrosant dret de propietat si interfereix en la rapidesa que anhela la promoció immobiliària. El primer pas per integrar en la llei aquesta filosofia és la pro-

mulgació de la Llei de regulació de l'activitat urbanística valenciana, LRAU (1994), que crea la figura de l'agent urbanitzador, teòricament amb l'objectiu de lluitar contra la retenció especulativa dels propietaris i regular la planificació. El seu plantejament ha servit de referència a moltes autonomies. Aquest marc legislatiu permet que els promotors immobiliaris obtinguin la delegació de bona part del poder públic urbanitzador, sense concedir a penes possibilitats de recurs als propietaris del sòl situats en una zona destinada a un projecte d'urbanització, no diguem a la resta de ciutadans.

Aquest fet suposa que hem oblidat l'urbanisme ben intencionat i difícilment viable en què les institucions públiques funcionaven a manera de dic de contenció davant les pressions dels grups promotors. El resultat és una urbanització massiva i accelerada en què, sense complexos, es deixa la iniciativa i pràcticament el control dels processos urbanístics a agents privats alliberats de qualsevol trava en la seva tasca depredadora de sòl. Es torna a l'urbanisme dels anys 60 i 70 amb les seves "torres rusc"¹, els seus plans d'autopistes i el benefici com a únic déu de l'activitat urbanística. Queden molt enrere, excepte comptades excepcions, les polítiques coherents de reconstrucció de la ciutat, de reequilibri o de millora continuada d'allò ja urbanitzat.

D'aquesta manera, de les antigues queixes sobre la manca de definició i consideració del sòl no urbanitzable, hem passat a l'estupefacció davant la desaparició de qualsevol protecció al

sistema natural i agrícola: en principi, tot el sòl és urbanitzable excepte reduïdes excepcions d'especialíssim interès ecològic. Ni tan sols es preveu que aquest valor ecològic desapareixerà en poc temps, ja que els espais no urbanitzats aïllats en un mar de formigó i asfalt inevitablement perdran la seva rica biodiversitat en un termini més curt que no pas llarg.

La deriva de l'urbanisme en els darrers temps no qua-

dra amb les condicions del país ni amb les necessitats dels seus habitants, però sí que és molt coherent amb l'especialització de la nostra economia que, tant en èpoques de crisi com en temps de vaques grasses, té en la construcció i en el turisme les seves grans bases. Es facilita una planificació amb el negoci com a bandera en un temps de "boom immobiliari" que atrau totes les inversions cap aquest sector i en un país que no ha sofert fins ara cap crisi immobiliària forta². Afortunadament, l'activitat urbanística no és objecte d'avaluació com qualsevol altra activitat estratègica, ja que els objectius d'abaratir el preu de l'habitatge o millorar la qualitat de vida urbana serien un vergonyós indicador de l'activitat urbanística.

D'altra banda, la mal anomenada producció immobiliària continua sent la principal via de finançament d'uns ajuntaments cada vegada més carregats de responsabilitats vers els seus ciutadans, i amb pocs recursos per fer-los front. Aquesta situació no afavoreix que sigui des de l'àmbit del local des d'on es controli aquest procés. Es posa en mans de promotors i constructors la

Les generacions futures hauran de conformar-se amb espais urbans que s'adaptin a les expectatives dels promotors immobiliaris actuals.

possibilitat d'edificar en qualsevol lloc amb possibilitat de ser suport de productes urbanístics vendibles. Promotors i constructors que, en les zones més rendibles, constitueixen un franc oligopoli.

La teoria urbanística més raonable proposa centrar l'activitat urbanística en la millora i rehabilitació de les zones ja urbanitzades per tal de poder protegir i conservar les fràgils estructures territorials verges en una Europa saturada. En altres països, com el Regne Unit, la urbanització de zones verges està gravada amb impostos destinats a la recuperació de zones interiors urbanes amb necessitat de rehabilitació i manteniment. Aquí, per contra, es facilita als agents urbanitzadors que proposin plans per a nous desenvolupaments expropiant de fet o amenaçant els propietaris del sòl. Aquesta situació, que resulta inaudita per a qui no estigui al corrent de les vicissituds del gran joc immobiliari, és tan greu que ha merescut l'alerta per part del Parlament europeu en resposta a nombroses peticions d'afectats per la LRAU a la Comunitat Valenciana³.

Amb aquests plantejaments, les propostes de creixement que apareixen en els recents plans municipals d'urbanisme han passat de suposar un petit percentatge de l'àrea construïda a duplicar o multiplicar la superfície destinada a nous habitatges o zones terciàries i comercials. La ingent inversió continuada en carreteres durant les darreres dècades permet garantir l'accessibilitat en vehicle privat a les noves àrees en desenvolupament. Els plans gene-

rals tendeixen a donar com a edificable absolutament tota la superfície del terme municipal. Es parla en les exposi-

cions públiques del model de ciutat per al segle XXI: en realitat, haurien de qualificar-se com a plans per a l'eternitat, perquè tanquen la possibilitat de desenvolupaments ulteriors. Les generacions futures hauran de conformar-se amb espais urbans que s'adaptin a les expectatives dels promotors immobiliaris actuals.

Les tipologies disperses, amb el seu enorme consum de sòl i la seva impossibili-

tat de vida sense cotxe, comencen a ser predominants en els nous creixements. I no són només les àrees metropolitanes les que adopten el model d'habitatges individuals o adossades i centre comercial accessible només en vehicle privat. Pràcticament a totes les ciutats sorgeixen urbanitzacions completament autistes respecte de la ciutat existent, que concentren i aïllen les famílies amb recursos suficients per fer front a la seva compra i manteniment.

La ciutat central decau entre una manca de cultura del seu manteniment i una visió a curt termini de la seva maduresa. S'inverteix poc a conservar-la. Les operacions urbanístiques massa vegades són merament especulatives, i el que fan és augmentar la densitat i la congestió de les zones centrals i aconseguir que es perdi gradualment una qualitat de vida obtinguda després d'anys de millora continuada.

Les perifèries de les nostres ciutats necessitarien grans dosis de creativitat i energia per aconseguir fer oblidar el

Pràcticament a totes les ciutats sorgeixen urbanitzacions completament autistes respecte de la ciutat existent, que concentren i aïllen les famílies amb recursos per fer front a la seva compra i manteniment.

disseny massiu i anodí d'una època en què la quantitat de l'habitatge prevalia sobre la qualitat. Els nous barris continuen sent només d'habitatges, no s'aconsegueix la barreja d'usos que creï veritable vida local. Existeix un percentatge notable de barris amb greus problemes urbanístics i socials que no són atesos, en una política de l'estruç que, en la societat multicultural a la qual inevitablement ens dirigim, segurament donarà lloc als mateixos problemes que altres països veïns ja han patit des de fa dècades.

En contrast, les zones interiors del país s'abandonen i es buiden d'inversions i de gent. I els espais humanitzats difícilment s'automantenen com les estructures naturals. El dilema dels incendis forestals de cada estiu es debat entre la mà negra que prepara amb temps la conversió d'un bosc en un parc temàtic i la falta de manteniment mínim del territori.

Si partim de la idea que "planificar és identificar necessitats, compaginar interessos contraposats, resoldre conflictes, preveure línies de futur i crear condicions per al desenvolupament positiu" (Verdaguer 2002), el primer pas a donar seria integrar en la planificació urbanística tota la ciutadania, no únicament els qui tenen interessos econòmics en la producció de la ciutat.

L'urbanisme hauria de tornar a ser patrimoni dels ciutadans, en el qual es recuperi el dret universal a la ciutat i al territori.

Altrament, el resultat del procés urbanístic continuarà sent el que actualment patim. L'urbanisme hauria de tornar a ser patrimoni dels ciutadans, en el qual es recuperi el dret universal a la ciutat i al territori, incloent-hi aquells grups que no han participat mai en el disseny o la gestió del seu espai (dones, joves, infants, gent gran o immigrants, etc.). Afortunadament, en els darrers mesos, algunes

protestes al carrer deixen entreveure una reacció de la societat civil davant els temes d'especulació urbanística que fins ara s'acceptaven resignadament com una desgràcia inevitable⁴.

La participació informada és l'única via per sortir d'un estat de coses en què s'alternen declaracions a favor de la sostenibilitat en els pròlegs de tots els documents oficials amb la negra realitat descrita anteriorment. Seria una via per contraposar els interessos socials i ambientals amb les bases especulatives d'un urbanisme al servei del negoci immobiliari. D'altra manera, les passes esforçades cap a una concepció més social i més ambiental de la gestió de la ciutat es minimitzen davant el creixement desbordat de la urbanització.

Isabela Velázquez és membre d'Ecologistas en Acción i aquest text es pot trobar a www.ecologistasenaccion.org

Bibliografia

VELAZQUEZ VALORIA, Isabela (2003): *Criterios de sostenibilidad aplicables a planeamiento urbano*. Departament d'Ordenació del Territori i Medi Ambient del Govern Basc (2003) en col·laboració amb Bakeaz: versió digital accessible a www.ingurumena.net/Castellano/Doc/

PMA (Document núm. 22) o bé a www.ingurumena.net/Euskara/Doc/PMA/Index.htm

VERDAGUER VIANA CÁRDENAS, Carlos (2003): "Por un urbanismo de los ciudadanos", en el llibre *Ecología y ciudad, las raíces de nuestros males y cómo tratarlos*. T. Arenillas (edit.). Fundación de Investigaciones Marxistas.

Desenvolupament local

Paulo de Jesus

1. Entenem el desenvolupament local com un procés que mobilitza persones i institucions per transformar l'economia i la societat locals, creant oportunitats de treball i de renda i superant les dificultats a fi d'afavorir la millora de les condicions de vida de la població local. Es tracta d'un esforç localitzat i concertat, és a dir, és un conjunt de lideratges, institucions, empreses i habitants d'un lloc determinat allò que s'articula amb vista a trobar activitats que afavoreixin els canvis en les condicions de producció i comercialització de béns i serveis per tal de proporcionar millors condicions de vida a la ciutad-

dania, partint de la valoració i l'activació de les potencialitats i els recursos locals.

Podem definir el desenvolupament local "com un pla d'acció coordinat, descentralitzat i focalitzat, destinat a activar i millorar, de manera sostenible, les condicions de vida dels habitants d'una localitat i on el desenvolupament estimula l'àmplia participació de tots els actors rellevants"¹.

2. Se sap que els processos de desenvolupament tenen lloc en nivells diferents. En el pla nacional, per exemple, es poden elaborar polítiques econòmiques utilitzant models mecànics, que parteixin de la hipòtesi que els actors econòmics tenen un comportament model i que la població combrega amb un mateix sistema de valors. Ja en el nivell de les comunitats locals, s'ha de considerar que aquestes no són pas tan grans i que tot hi és personalitzat: el lideratge, les institucions, les empreses, els grups comunitaris. "Tot, en definitiva, té un nom i qualitats i defectes coneguts, molt vinculats a la personalitat dels actors. Per tant, el desenvolupament local no és un procés mecànic. [...] El desenvolupament local és, abans que res, un procés orgànic, un fenomen humà"². Fenomen humà i fenomen comunitari que suggereixen una necessitat de "passar de la imatge de la comunitat com una col·lectivitat tancada i estàtica (comunitat fortalesa) a una altra que la considera una entitat viva i dinàmica, oberta simultàniament al contacte i la solidaritat amb altres comunitats, en diferents escales [...]"³

S'ha de passar de la imatge de la comunitat com una col·lectivitat tancada i estàtica a la d'una entitat viva i dinàmica.

Es pot dir, doncs, que ens trobem davant una iniciativa o un procés de desenvolupament local quan es constata l'ús dels recursos i els valors locals sota el control d'institucions i persones d'aquest nivell, i aquest ús reverteix en beneficis per a les persones i el medi locals.

3. Sovint, al Brasil, els orígens dels processos de desenvolupament local se situen en les darreres dèca-

des del segle XX, quan es van intensificar les conseqüències de la darrera onada de globalització. En aquell moment, es van dur a terme discussions i noves pràctiques relacionades amb la centralització i descentralització de l'administració pública, amb les relacions entre allò públic i allò privat i, sobretot, amb estratègies de desenvolupament a escales nacional, regional i local.

Hi ha tres maneres diferents d'abordar les polítiques de desenvolupament local: "un tractament centralitzador des de dalt, un tractament basat en l'operativitat dels mecanismes de mercat en què l'empresa privada exerceix el paper principal, i un procés de desenvolupament iniciat a la localitat i/o governat des de baix."⁴

Aquestes tres maneres de concebre el desenvolupament local es poden configurar com a tendències que s'evidencien amb el temps i que han estat presents al Brasil: l'estat o el govern defineix les polítiques públiques de suport a segments de la població, és a dir: a) iniciatives concebudes a partir dels interessos i punts de vista dels tècnics de l'aparell de l'estat; b) polítiques públiques adreçades a augmentar l'operativitat de

les empreses en un context de mercat, bé sigui reduint impostos, bé sigui afavorint la importació o l'exportació, i c) aquelles iniciatives que comencen amb la mobilització i participació de la comunitat.

Jara⁵ analitza els canvis en els enfocaments tradicionals sobre el desenvolupament, destacant aquells corrents que se centren en el desenvolupament local, una transició que passa d'una forma homogènia d'intervenció, basada en un conjunt fix de components vistos com a indispensables, a una proposta més flexible i diferenciada de desenvolupament local; que passa de la gestió burocràtica i centralitzada de programes de desenvolupament a una administració que té en compte la participació de la societat civil i intenta establir complementarietats amb les institucions regionals i locals, públiques o privades, per tal d'assegurar els processos; que passa d'una pràctica que prioritza la dotació de capital físic i financer a una altra que prioritza el paper del capital humà i del capital social; que passa de les intervencions centrades en l'home productor i cap de família, a una altra que emfatitza les qüestions de gènere.

En el cas del desenvolupament rural, aquest autor destaca, a més, els canvis entre unes intervencions centrades en l'esfera agropecuària a unes estratègies territorials que consideren els vincles intersectorials i les cadenes de producció, transformació, comercialització i consum; el pas de les limitades accions de planificació agrícola a una planificació de les activitats productives que parteixi de la lògica dels mercats i de les

perspectives del valor agregat, d'un tractament que no prioritza l'accés a la terra a una enfocament que explora alternatives d'accés a aquest recurs fonamental, sobretot per mitjà d'operacions de mercat; d'una pràctica que es fonamenta en l'organització de petits productors com a eina de lluita i reivindicació a la recerca d'una alternativa que estimula l'organització empresarial per a la inserció competitiva en mercats oberts; d'un sistema de

producció agrícola basat en l'aprofitament depredador i extractiu de la natura a una empresa del desenvolupament local organitzat perquè sigui sostenible econòmicament i ambientalment.

Actualment, el fenomen del desenvolupament local al Brasil ha suscitat molt d'interès i ha fet palesa una certa vitalitat, bé sigui a partir d'iniciatives governamentals, com d'iniciatives para-governamentals, o bé impulsades per organitzacions no governamentals com són els programes de l'Agència de Desenvolupament Solidari (ADS) i d'Anteag, per exemple.

4. En un context de desenvolupament local, en resposta a la crisi de benestar social, l'acció governamental sembla ser objecte d'una controvèrsia que es manifesta en dues tendències principals: a) la tendència *neoliberal*, que defensa formes de prestació de serveis (tradicionalment fets per les agències governamentals), fonamentades en la participació més intensa de la societat, sobretot de sectors privats, i b) la tendència *progressista*, que, tot i constatar la fallida del model tradicional de gestió pública, emfatitza que és impres-

Només hi ha desenvolupament quan una transformació afecta tota una societat o, si més no, aporta beneficis a la majoria.

cindible que l'estat tingui presència en l'oferta de serveis socials i que proposa, com a estratègia per neutralitzar els efectes menys desitjables de l'acció estatal, l'obertura de canals de comunicació entre l'estat i la societat civil a l'hora de formular les agendes públiques⁶. Aquestes controvèrsies reflecteixen les discussions entorn tant del desenvolupament, com del desenvolupament alternatiu i de l'alternativa al desenvolupament (Souza i Rodrigues, 2002).

Comprendre i criticar el desenvolupament local suposen comprendre i criticar el desenvolupament. La definició de desenvolupament el considera com un procés que causa i promou canvis. A partir d'això, s'inicien moltes discussions, entre d'altres:

a) quins canvis caracteritzen un procés de desenvolupament? Donant marge a la distinció entre desenvolupament i creixement econòmic, defensant que només hi ha desenvolupament quan una transformació afecta tota una societat o, si més no, aporta beneficis a la majoria;

b) com es processa el desenvolupament? Permetent les consideracions sobre aquell desenvolupament que és producte de les iniciatives endògenes i aquell altre que ho és de les exògenes, i podent encara considerar que el desenvolupament pot ser espontani o natural, igual com planificat o incentivat.

Alguns estudis i projectes considerats de desenvolupament local suggereixen una discussió crítica centrada en la distinció entre dues perspectives que poden impulsar el desenvolupament local: a) la

de la nova governabilitat, i b) la del desenvolupament alternatiu.

És sabut que els projectes de desenvolupament econòmic van ser concebuts i implantats des de dalt, sobre la base de polítiques traçades per agències tecnocràtiques nacionals i internacionals, sense la participació de les comunitats afectades. Els plans de desenvolupament se centren tradicionalment en l'acceleració del creixement econòmic, sobretot del sector industrial, deixant al marge altres objectius econòmics, socials i polítics⁷. La perspectiva de *nova*

governabilitat pot equivaler a un esforç per dur a terme plans de desenvolupament concebuts de manera autoritària, camuflats com a desenvolupament local.

En canvi, la perspectiva del desenvolupament alternatiu es basa en els supòsits següents: a) parteix d'una crítica a la racionalitat econòmica que inspira el pensament econòmic de les polítiques de desenvolupament dominants; b) subratlla la necessitat de tractar l'economia com una part integrant i dependent de la societat, així com de subordinar els fins econòmics a la protecció dels béns i valors; c) "s'inspira en els valors de la igualtat i la ciutadania, és a dir, en la inclusió plena dels sectors marginats en la producció i el gaudi dels resultats del desenvolupament", i d) afavoreix estratègies econòmiques autònomes⁸. El desenvolupament local pot assumir una perspectiva de desenvolupament alternatiu.

5. En aquest context, hi ha molts desafiaments. Per exemple, de quina

El desenvolupament alternatiu subratlla la necessitat de tractar l'economia com una part integrant i dependent de la societat, així com de subordinar els fins econòmics a la protecció dels béns i valors.

manera distingir un esforç de desenvolupament local com a nova governabilitat o com a desenvolupament alternatiu? I assumint una perspectiva de desenvolupament alternatiu: com extreure beneficis financers de les polítiques públiques? O, en altres paraules, com assegurar una definició i una implantació de polítiques públiques que donin suport al desenvolupament local alternatiu?

Així mateix, existeixen altres desafiaments de naturalesa diferent. En el context del desenvolupament local alternatiu, com assegurar una elevació cultural dels treballadors i les treballadores, i contribuir a consolidar el pensament crític? Com donar suport al desenvolupament en els treballadors i les treballadores de competències que reforcin la seva autonomia, iniciativa i capacitat d'empresa, a més d'aquelles habilitats relacionades amb la gestió i l'autogestió?

Finalment, sembla important ressaltar la necessitat de discutir amb les treballadores i els treballadors sobre solidarisme, acció col·lectiva, empresa solidària, cooperativa, empresa econòmico-solidària, sigui pel que fa a valors, sigui pel que fa a pràctiques, bé quant a la seva inserció en aquestes realitats com a forma efectiva perquè s'apropiïn en qualitat de subjectes i

actors dels processos de desenvolupament local alternatiu. En aquest sentit, val la pena remarcar la necessitat de reflexionar sobre el perfil de l'animador o l'animadora comunitària, sobretot pel que fa referència al procés de participació horitzontal que comporta el desenvolupament local alternatiu. També aquest animador o animadora ha de caracteritzar-se per ser un etern aprenent, que demostrï fins i tot paciència epistemològica davant d'alguns processos i resultats d'aquest mateix desenvolupament, en el qual es poden identi-

ficar tres etapes diferents i de durada molt variable segons cada un: la consciència i l'apropiació entorn del procés i de l'empresa/negoci, la consolidació del procés de producció i l'entrada en el circuit de xarxes i altres estratègies de comercialització, i el manteniment de la producció. En aquestes etapes, és molt important fomentar les activitats de capacització; aquestes requereixen, fins i tot, molta habilitat de lideratge i de negociació; no perdem de vista que el desenvolupament local alternatiu és també un procés de concertació.

Extret de *A outra economia*, Antonio David Cattani (coordinador), Veraz Editores. Brasil, 2003.

Com donar suport al desenvolupament en els treballadors de competències que reforcin la seva autonomia, iniciativa i capacitat d'empresa, a més d'aquelles habilitats relacionades amb la gestió i l'autogestió?

Notes

1: COELHO, Franklin Dias: Reestruturação Económica e as novas estratégias de desenvolvimento local. In: FONTES, Angela; COELHO, Franklin Dias. *Desenvolvimento económico local: temas e abordagens*. Rio de Janeiro: IBAM, SERE/FES, 1996. Pág. 11.

2: FORTIN, Anne; PRÉVOST, Paul. *Virage local*. Montreal, Canadá: Transcontinental, 1995. Pág. 43.

3: SANTOS, Boaventura Souza; RODRIGUEZ, César. Introdução: para ampliar o canone da produção. In: SANTOS, Boaventura Souza; (Org.). *Produzir para viver*. Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 2002. Pág. 53.

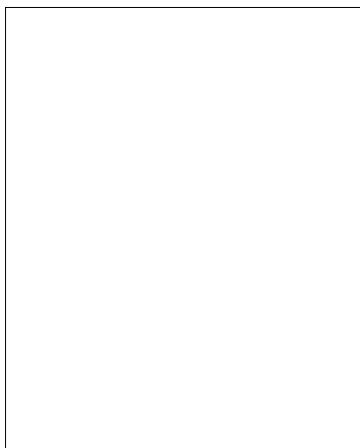
4: DINIZ, Francisco José Lopes de Souza. *Desenvolvimento rural, que perspectivas?* Vila Real, Portugal: Zamora 1999. Pág. 80.

5: JARA, Carlos Júlio. *As dimensões intangíveis do desenvolvimento sustentável*. Brasília: IICA, 2001. Pág. 26-58.

6: FONTES, Breno Souto Maior; MELO, Norma Moura Lacerda; LEAL, Suely, Maria Ribeiro. Gestão local no Nordeste do Brasil: a busca de novos paradigmas. In: FISCHER, Tania (Org.). *Gestão Contemporânea: cidades estratégicas e organizações locais*. Rio de Janeiro: FGV, 2000. Pág. 101.

7: Idem 3. Pág. 45.

8: Idem 3. Pág. 45-48.

Bones pràctiques de les cooperatives d'iniciativa social

Toni Comín, Àngels Nogué i Tomàs Ferrer

Les preguntes:

- 1) Quines són les tendències en les polítiques de serveis a les persones des de les administracions públiques?*
- 2) Quines són les línies de treball en relació amb els serveis a les persones des de les administracions públiques?*
- 3) Quin és el paper de les cooperatives en els serveis a les persones?*

Extracte de la taula rodona celebrada durant la Jornada de bones pràctiques de les cooperatives d'iniciativa social, al juliol de 2004, organitzada per la Confederació de Cooperatives de Catalunya i la Sectorial d'Iniciativa Social de la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya

Toni Comín

Primerament voldria fer un aclariment conceptual. De què parlem quan parlem de cooperatives d'iniciativa social? Perquè, de fet, sota aquest nom s'agrupa una varietat de tendències molt gran. Les podríem classificar en dos grans grups. D'acord amb el que explica la Llei catalana de cooperatives, per un cantó, hi hauria aquelles cooperatives en què allò que els dóna el caràcter social és permetre a uns col·lectius determinats inserir-se en el món laboral, com per exemple La Fageda. La Fageda no és una cooperativa d'iniciativa social perquè faci iogurts, ho és perquè els iogurts els fan discapacitats. Per l'altre cantó, tenim cooperatives d'iniciativa social, que deuen ser la majoria, que són socials no únicament pels treballadors que la formen, per dir-ho en els conceptes habituals, sinó pels clients als quals presten els seus serveis.

Crec que la premissa de què hem de partir és que hi haurà en els propers anys una sèrie de sectors emergents a Catalunya, i el sector d'atenció a les persones en serà un d'aquests. Això vol dir que, en el PIB català, el percentatge que representaran les empreses d'atenció a les persones creixerà. Pel que fa a les empreses d'oci i cultura, és evident que, en una societat en què s'incrementa la renda per càpita, cada vegada se'n destina una part més gran al consum d'oci i de cultura.

Quant als serveis estrictament socials o assistencials, sabem que hi

ha un propòsit de l'actual govern de Catalunya per impulsar el que s'anomena "les polítiques de família", que vol dir llars d'infants, casals de gent gran, atenció domiciliària a casa per a la gent gran, etc. Tot això implica empreses, llocs de treball, etc. Aquesta part que falta, la societat del benestar, en el model social català encara està per desenvolupar, i és una de les coses que caldrà desenvolupar en els propers anys. Crec que la reflexió que hem de fer-nos és: estan les cooperatives

La reflexió que hem de fer-nos és si les cooperatives estan en igualtat de condicions per competir amb altres sectors empresarials en la prestació de serveis a les persones.

en igualtat de condicions per competir amb altres sectors empresarials no cooperatius en aquesta "batalla" que s'obre els propers anys per encarregar-se de la prestació dels serveis a les persones? Per dir-ho amb una metàfora literària: hem descobert un continent verge i la pregunta que ens hem de fer és: quins exploradors que seran capaços de conquerir aquest continent? Són mercats en què, un cop han madurat, cota entrar. Resulta molt més fàcil entrar-hi en el moment en què són sectors emergents, que no pas una vegada són madurs i consolidats, d'altra banda com passa amb tots els mercats.

Per tant, com a premissa des de la qual reflexionar avui, jo faria aquesta pregunta: en els propers anys, que són anys clau per a la consolidació d'alguns mercats emergents com els de l'atenció a les persones i els serveis socials, assistencials i culturals, quines són les estratègies per aconseguir que un actor clau en aquests sectors

siguin les empreses d'economia social, les cooperatives d'iniciativa social?

Àngels Nogué

En el programa hi ha la il·lustríssima Núria Carre-ras, diputada presidenta de l'Àrea de Benestar Social de la Diputació, que no ha pogut venir. En el seu lloc intentaré, fer-vos

una aportació que espero que us sigui útil, però de tota manera el presenta-dor ja ens ha aportat molt.

Em centraré en l'àmbit dels serveis socials. Deixeu-me comentar quin és el moment actual. Ens trobem davant un procés d'aplicació d'una nova llei dels serveis socials que ens farà pen-sar en una garantia dels drets/serveis. Estem davant d'una evolució en les pensions, la sanitat; ens falta el benestar. S'està treballant per assu-mir majors quotes de finançament, que és el que acabarà determinant quins són els serveis que podrem ofe-rir i sota quines condicions.

Ens heu fet unes preguntes perquè les intentem respondre. La primera era quines són les tendències en les polítiques de serveis a les persones des de les administracions públiques. L'Administració pública ha d'actuar més com a proveïdor de serveis, és a dir, ha de garantir l'accés i la qualitat dels serveis bàsics a la ciutadania en igualtat de condicions. En canvi, cada vegada més, cal externalitzar la pro-ducció i la gestió dels serveis, i aquest és el paper de les cooperatives.

Els serveis socials, en part penso que pel moment històric en què neixen i en com s'institucionalitzen, i també per la necessitat d'assolir una sufi-

ciència, van per davant d'altres àrees a l'hora d'aplicar aquest model d'exter-nalització de serveis. Abans us parlava

de condicions de produc-ció; què entenem per pro-ducció? Un servei inclou la planificació, la coordina-ció, el control, la valoració, els costos, el finançament. Per a la producció del ser-vei, ens centrarem a parlar d'iniciativa social. Segur

que ens permet ser més eficients, tenir més flexibilitat en la gestió, més capa-citat d'adaptació, i crec que és preci-sament en això que hem de pensar. Un dia sentia l'alcalde d'un poble petit parlar del sistema de gestió externalit-zada dels serveis d'un poliesportiu. Deia: "és que no externalitzem més perquè ens fa por, ens fa por perdre el control, ens fa por planificar", i ho deia molt tranquil·lament; és aquesta cul-tura la que hem de canviar.

Hem de saber que produir uns ser-veis vol dir que hem de garantir-ne l'accés en igualtat de condicions per a tothom; en aquest cas, qui realment ho faci serà més eficient que nosaltres. Penso, i aquí sí que vull fer un petit comentari, que l'Administració hem après molt de l'experiència, les pràcti-ques i els valors de les iniciatives socials, i hem de continuar-ne apre-nent.

Sovint ens preguntem què significa externalitzar o privatitzar. L'externalit-zació no afecta el caràcter públic, sinó tan sols un procés de producció. Qui fabrica, qui presta el servei? Qui està encarregat de fer-ho? Una empresa, una cooperativa, qualsevol altra orga-nització, la qual, en cap cas no pot alterar les condicions o els drets de prestació. En canvi, la privatització,

***L'externalització no
afecta el caràcter
públic, sinó tan sols
és un procés de
producció.***

tots sabem el que és, tot i que de vegades es confon.

Quan externalitzem serveis a les persones, per força estem obligats a definir ben clarament quines són les funcions de l'Administració, i no ens ha de fer por definir-les. Per això, encara que abans ja m'hi he referit, vull aturar-me un moment per deixar clara la diferència entre provisió i producció; hi insistiré molt

perquè penso que n'hem de fer pedagogia. La funció de la provisió fa referència a determinar l'existència de l'oferta d'un servei públic, a fixar el contingut d'aquesta oferta, a assignar els recursos públics per finançar-la i a fixar les condicions que ha de complir el ciutadà, si n'hi ha alguna, per accedir al servei. El concepte de producció, en canvi, es refereix al procés tècnic i organitzatiu que permet prestar el servei i que normalment no depèn de la naturalesa pública o privada d'aquest, sinó de les condicions tècniques exigibles per a la seva prestació adequada. Quan parlem del principi d'eficàcia social, l'important no és qui fa les coses, si el sector públic o el privat, sinó qui les pot fer millor. És clar que en l'externalització de serveis aquesta és una qüestió que cal tenir especialment present quan pensem en el procediment de promotors. El criteri econòmic no pot ser l'element determinant en l'aplicació d'un servei. S'ha de donar especial importància als nivells d'eficàcia i de qualitat que l'empresa o la cooperativa d'iniciativa social ofereixen. L'Administració, per tant, s'ha de comprometre a aportar uns recursos econòmics

que facin possibles aquests nivells de qualitat.

Quant a la segona pregunta: quines són les línies de treball en relació amb els serveis a les persones des de les administracions públiques? Tenim un sistema bo per a les relacions entre les associacions, que de ben segur deriva de l'existència d'un important moviment associatiu que neix a la dècada dels sei-

La qualitat és la condició sine qua non de tots els serveis, però especialment dels que s'adrecen a les persones.

xanta per prestar serveis en la política. Per tant, tenim una llarga tradició de col·laboració amb les entitats i associacions, moltes de les quals, en els darrers anys, s'han incorporat al grup d'entitats d'iniciativa social. Tot això fa que en el sistema de serveis socials hi hagi més participació, i dic "més"; comentàvem abans que en altres sectors no passa, tant en entitats com en cooperatives com en empreses, siguin amb de lucre o sense. És cert que, en el sector dels serveis a les persones, hi ha moltes experiències. Hi trobem els centres oberts, els centres d'acolliment, les cooperatives de serveis d'atenció domiciliària, els col·laboradors socials o, fins i tot, hi ha experiències, potser no tan explicades, de treball de cooperatives en els àmbits culturals: hi ha centres cívics a Barcelona, els serveis dels quals s'estan externalitzant.

I passo a la tercera pregunta: quin pot ser el paper de les cooperatives en els serveis a les persones? Nosaltres dèiem que les cooperatives són entitats proveïdores de serveis que avui dia ens garanteixen eficiència, competitivitat i uns costos molt similars als de les empreses privades. Però, a

més, el que esperem del tercer sector és que ens porti un requisit d'aquesta producció de serveis. Aquest valor ha de ser la qualitat; la qualitat és la condició sine qua non de tots els serveis, però especialment dels que s'adrecen a les persones. Nosaltres pensem que les cooperatives d'iniciativa social estan en una bona posició per garantir-la. Per un costat, perquè quan la qualitat es ven, aquest fet reverteix en l'empresa; per un altre, perquè el sector cooperatiu hi està molt implicat.

Per aquests dos motius, les cooperatives proveeixen una major satisfacció en els professionals, i aquesta és una dimensió de la qualitat típica en els serveis a les persones. Per tant, sabem que els professionals constitueixen el principal actiu de les organitzacions, i que en els serveis a les persones adopten encara una rellevància més especial. Per tot això, des de l'Administració donem un gran valor a les relacions sector públic-sector privat. Crec no m'equivocar-me si us dic que, en el futur, la producció tendirà a créixer, vista la tendència entre la producció de serveis i la relació amb les entitats col·laboradores per tal d'avançar conjuntament, per la qual cosa és tan important satisfer les necessitats de la ciutadania.

Deixeu-me que us presenti un petit projecte que ens pot il·lustrar aquesta evolució, un exemple de progressió públic-privat en la gestió de serveis d'atenció domiciliària a les persones; em refereixo a la xarxa local de serveis d'atenció domiciliària de la Diputació de Barcelona. La Diputació, com

sabeu, té experiència en el treball en xarxa, i els serveis d'atenció domiciliària són competència de l'Administració local. La seva sostenibilitat, per tant, ha d'estar garantida pel sector públic. L'Àrea de Benestar Social de la Diputació de Barcelona està impulsant una xarxa per al desenvolupament qualitatiu i quantitatiu dels serveis

d'atenció domiciliària a la província. Encara és molt jove, té un any i quatre mesos, i la finalitat és incrementar-ne la cobertura. Pel que fa al dèficit, estem en un 2% aproximadament. Per tant, si volem arribar a un 4% hem d'augmentar la qualitat dels serveis. En aquesta línia, estem treballant des de fa un any i quatre mesos. Deixeu-me destacar tres aspectes d'aquesta experiència.

Apostem per un model de gestió compartida; en aquests moments sabem que en el 62% dels municipis superiors de deu mil habitants de la província es dona una gestió compartida. Què vull dir quan parlo de gestió compartida? Doncs una gestió compartida entre el sector públic i el sector privat significa que hi ha una part dels serveis d'atenció domiciliària que està gestionada per cooperatives d'iniciativa social, i una altra part que es fa amb personal propi de l'Administració. Però en els serveis d'atenció domiciliària només un 15% són exclusivament públics. En aquest model, els serveis socials municipals tenen un paper estratègic a l'hora de proveir serveis. No podem deixar de banda la provisió de l'Administració, ja que és la responsable del servei i de la gestió del cas.

**El sistema de serveis
socials necessita
l'existència de
prestacions
universals.**

D'altra banda, el model procura l'externalització de la producció, com també el seguiment operatiu del procés de prestació del servei, amb la qual cosa es descarrega de feina el treballador social de la primària i, per tant, s'augmenta el volum d'usuaris i, doncs, la seva capacitat per al servei. Apostem, per tant, per un model en xarxa. En aquests moments, aquesta xarxa la formen 265 ajuntaments, nou consells comarcals, dos consorcis, una mancomunitat i nosaltres mateixos.

És una aposta clara, també, per la participació; no només s'hi integren els municipis, sinó, també, tots els agents socials implicats en aquests serveis. Per això hem creat un consell assessor on participen les patronals, les aules del tercer sector, els representants dels treballadors, els col·legis professionals, els sindicats, experts, entitats responsables, universitats i entitats representants. Aquest consell ens orienta sobre l'activitat tècnica de les condicions de treball de la xarxa (abans us n'he explicat dues), aporta el seu coneixement, assessorament i proposa noves accions. Apostem pel diàleg continuat i el consens, així com per col·laborar com a proveïdors dels serveis a les persones.

Per acabar, com a resum final de la meua intervenció, crec que ens trobem davant d'un escenari important per a la col·laboració públic-privat en la prestació de serveis a les persones, però que també se'ns plantegen reptes, tant a la iniciativa privada com al sector públic. El sistema de serveis socials necessita l'existència de pres-

***Apostem per un
model de gestió
compartida entre el
sector públic i el
sector privat.***

tacions universals, garantides per l'Estat i reconegudes com a dret pel conjunt de ciutadans i ciutadanes. En molts casos, l'Administració pública ha d'actuar més com a promotor, com a previsor, com a provisor, que no pas com a gestor de serveis. Hem de garantir més participació dels usuaris i la satisfacció dels treballadors i treballadores. Moltes vegades parlo

de "participació dels usuaris" a la gent que treballa amb mi i els dic que s'han d'acostumar a sentir més sovint la veu dels usuaris i què en pensen, de com se'ls atén. I, també, la satisfacció dels nostres treballadors i treballadores en els serveis, amb independència que siguin de titularitat pública o privada. Ens calen, de ben segur, noves estratègies de promoció conjunta en el sector públic i privat dels serveis d'atenció a les persones per tal de millorar la qualitat del servei, que és, en definitiva, el que pretenem.

Tomàs Ferrer

Tinc una satisfacció especial per ser aquí avui, pel paisatge i, també, pel moderador, i m'explico: deu fer de l'ordre de 26 anys que vaig estar en una xerrada del seu pare, de l'Alfonso Carlos Comín, a la parròquia de Sant Felip Neri, quan els cristians per al socialisme fèiem trobades a les Llars Mundet per parlar d'uns documents que anomenàvem "documento de Burgos" per despistar la policia, quan en realitat es tractava d'un document de Barcelona, no de cap "documento de Burgos", concretament era de Calafell. Fèiem les reunions de formació a les

Llars Mundet, unes trobades divertides perquè venien els del Pozo del Tío Raimundo a fer les xerrades. Per tant, per a mi és un honor ser aquí i ser moderat per un moderador així.

Primera qüestió: moment actual de les cooperatives a casa nostra: fatal. És a dir, en aquests moments, la facturació de l'ICASS, que és el gran proveïdor de serveis públics, compra i venda de serveis, a les cooperatives és de 5.723.000 euros, que, pel cap baix, representa només un 2% de la nostra facturació. Qui digui que això està bé, que aixequi la mà i ho sotmetrem a votació, però, en tot cas, és baix.

Segona qüestió: impressió de com està el mercat respecte al cooperativisme, puja o baixa? Ni puja ni baixa, està estancat, no hi ha cap moviment que indiqui que el moviment pugi o baixi en la prestació de serveis personals.

Tercera qüestió: extensió del moviment. És a dir, estem veient jaciments nous de presència del cooperativisme, estem veient moviment en aquest sector? No. Continuem encallats en l'àmbit assistencial; sí que es mantenen els sectors tradicionals, és a dir, la inserció sociolaboral, com se li deia abans, l'atenció domiciliària, CAES, justícia i alguna llar-residència d'infància.

Quina és la tendència en les polítiques d'atenció a les persones?, que era la primera pregunta. Una de les persones que més treballa això, en Joan Majó, ho deia: d'aquí uns deu anys, el 40% de les noves ocupacions vindran per serveis personals. Per tant, hi ha

una translació claríssima des dels sectors industrials i agraris cap al sector d'atenció a les persones. Això lliga amb una cosa que assenyalava la Maria Àngels, que és l'assegurament del dret. És a dir, el gran salt qualitatiu que haurà de fer aquest govern és declarar el dret als serveis socials, perquè encara que avui ja està declarat, depèn de les subvencions i dels ingres-

sos que tingui. Declarar el dret vol dir que no depèn dels ingressos que tinguis; tu tens el dret, amb independència dels ingressos, i tens el dret perquè hi ha una planificació; de res no serveix el dret si la llista d'espera és tan llarga que et fa inaccessible aconseguir-lo. Per tant, declararem el dret; això vol dir que hi haurà d'haver una planificació territorial i un procés de diàleg amb els agents socials, perquè, quan estudiem les necessitats de serveis actuals, un projecte de l'any 2007, i amb inversions al 2012, caldrà interlocutar amb els operadors socials per veure quin rol es juga en la inversió i la prestació de serveis. Per tant, aquí sí que s'obre un escenari molt gran i, quant al moviment cooperatiu, s'ha de veure de quina manera es posiciona com a agent.

Un últim capítol que ha tractat molt bé la Maria Àngels: la definició d'allò que és públic. Això no és tan clar. És a dir, públic és allò que està fet per funcionaris públics, que són aquells senyors que, en realitat, han privatitzat el seu lloc de treball, del qual ningú no els pot treure (una broma per als funcionaris)? Ho dic per il·lustrar que les característiques públic-privat no són tan clares, perquè n'hi ha prou que

***Hi ha una translació
claríssima des dels
sectors industrials
i agraris cap al
sector d'atenció a les
persones.***

determinades entitats o sindicats, amb tota la seva legitimitat, defensin que una cosa es mantingui en un àmbit o en un altre perquè aparegui la discussió; per tant, no hi ha consens sobre aquest tema. Puc dir: "té un bon prestigi perquè ofereix un bon servei", en el cas de la residència geriàtrica, que està donant un bon servei en la seva gamma, i entitats privades

i cooperatives, que el donen millor que el públic, però que segurament n'hi ha moltes que el donen pitjor. Així doncs, és una situació en què no resulta fàcil definir què és "públic". Per exemple, la separació de funcions entre qui planifica els serveis i qui els proveeix, un tema que l'OMS ja recomanava per eficiència, s'ha generalitzat molt —potser no tant en el camp dels disminuïts—, però hi falla una cosa, que és la interacció dels serveis. És a dir, el sistema de separació de compra i provisió fa que hi hagi tants agents treballant en el sistema que, quan, per exemple, a un malalt mental li volem assegurar el continuïtat assistencial, tremola, perquè hi ha un metge que li dona l'alta, un centre de salut mental que li concertarà una visita cada mes i mig o dos mesos, que el farà anar a un centre de dia el qual no depèn d'un centre de salut mental, que amb una mica de sort el farà anar a un taller laboral que no depèn d'ell, i que pot acabar en un centre que depèn d'un altre i que no cobra el plus de les CAP. Per tant, la separació de funcions requereix una altra cosa, que són moltes dosis de planificació i d'aliances en el territori.

Una altra tendència que ens apareixerà: la importància de les polítiques

de façana en una societat hipòcrita com la nostra. Em refereixo que cada vegada més veiem com els mitjans de comunicació s'apoderaran de determinats tipus de pobresa, que trobarem a les façanes del diari i, en canvi, com determinats col·lectius hi surten cada cop menys. I això és així perquè el pes dels mitjans de comunicació serà tan gran que en realitat només

existirà aquella pobresa que publiquin els mitjans de comunicació. I això és un avís perquè tots nosaltres treballem amb material molt sensible en el camp cooperatiu. Amb això em vinc a referir que, per exemple, amb la PIRMI, amb la renda mínima, que és un programa que té el consens dels sindicats, del tercer sector i de les empreses, cada cop tenim un èxit d'inserció més important amb PIRMI, de l'ordre d'un 50%, un èxit que es deu, en molts casos, a les cooperatives que hi treballen. Però tenim uns nuclis de gent on estem veient la tercera generació de pobresa. Hem tingut a la PIRMI el pare, hem tingut a la PIRMI el fill i tindrem a la PIRMI el noi de 16 anys que no hi ha manera de col·locar. Per tant, tenim un país amb unes bosses de pobresa permanents. Aquest fenomen, si no el tenim present i no el treballem, ens equivocarem.

Aquestes són les tendències. Segur que aquest mercat ha de créixer, segur que quan es declari el dret, créixerà, que les necessitats emergents són clares en el camp de la dependència, i quan dic dependència vull dir atenció domiciliària, gent gran, geriatria, psicogeriatría, Alzheimer..., això segur que créixerà molt, com créixeran alho-

La separació de funcions requereix moltes dosis de planificació i d'aliances en el territori.

ra les diferents formes diferents de provisió.

La segona pregunta era interessant: quines línies de treball hi haurà en la gestió dels serveis a les persones? Es tracta d'un tema especialment important per al sector del cooperativisme. Nosaltres n'assenyalàvem cinc. Una, el tema de la transferència, el compromís social i el fet de passar comptes. Això entronca amb l'ètica social de les empreses. Significarà que augmentarà l'exigència de controlar el diner públic, i augmentarà des de la ciutadania; per tant, haurem de ser molt transparents. Moltes cooperatives estan especialment situades per tenir un bon paper; si hi ha un sector que estigui ben posicionat, aquest és el cooperatiu-associatiu. Això significa que el sector ho està fent bé? Doncs no. He de dir que, de vegades, hi ha molta més transparència a les societats mercantils, que dipositen els llibres al registre, que en algunes associacions, on acaba manant la junta directiva i no saps quina dinàmica associativa tenen, per exemple. O en algunes entitats on costa molt saber, i no sé si els socis ho saben, què cobra el gerent o determinats càrrecs de l'estructura. Ho dic perquè no està tan clar que el títol garanteixi la transparència de l'entitat. És a dir, hi ha un grapat de fundacions que afirmen que reinverteixen l'excedent. Però el reinverteixen mantenint una estructura cada cop més enfarfegada, que no se sap si és exactament la que tocaria.

Un segon tema serà la qüestió dels mercats i els quasi-mercats. No és clar que, en el camp dels serveis públics, la

introducció de figures de quasi-mercat hagi estat positiva. La introducció de figures del mercat en estat pur té uns efectes bons i uns altres de dolents. A mi m'agrada explicar-ho amb el cas d'Alemanya. Els alemanys, quan van generalitzar l'ajut domiciliari a la dependència, es van trobar que hi prevalien molt les entitats grans, els sindicats, etc. I es van trobar

***Els valors intrínsecs
de la unió
cooperativa són prou
grans; el que ens
falta és vent per
navegar.***

també que hi havia mercat de cooperativisme i mercat de tercer sector per arribar i, per tant, les empreses s'hi van involucrar. Llavors, el mercat el van cobrir mig i mig. Va ser molt curiós, perquè, quan van avaluar la qualitat, es van adonar que oferien més qualitat les entitats sense ànim de lucre que les entitats amb ànim de lucre. La valoració que en feien era que, quan una empresa amb ànim de lucre va a un domicili, acaba omplint un full de creuetes, Li interessa fer el servei i marxar. Quan hi va una entitat més del tercer sector, amb molt més voluntariat al seu entorn, està molt més pendent de la persona, no mira tant la productivitat entesa com l'anar rendint, complir amb el servei i fer la creueta. Per tant, haurem de ser molt vius per analitzar bé què és el valor afegit, tal com deia la Maria Àngels. On generem valor afegit perquè sigui possible que, des de la contractació de les administracions públiques, es pugui recollir això, perquè, si no, estem trencant les regles. I aquí, amb les regles, que estan en contradicció, seria una paradoxa. És a dir, hi ha un mercat, i això és l'article 30 de la Constitució, i hi ha uns col·lectius a inserir, un sector de cooperativisme, i

una vocació social de comunió social. Per tant, aquí hi ha una tensió que s'ha de viure i cal veure com està.

Una tercera línia de treball que ens apareixerà és la dependència/autonomia dels serveis personals, i la importància del tercer sector i l'economia social. Aquí passa que s'ha de fer un gran esforç d'imaginació. La legislació és estatal. És a dir, en la legislació hi ha un 10% de la contractació destinada a entitats sense ànim de lucre; avui, un tant per cent del cooperativisme forma part de la Llei de contractes de l'Estat.

La tercera pregunta versava sobre el paper de les cooperatives en la gestió dels serveis d'atenció a les persones. Em sembla que hauríem de ser capaços de demostrar entre tots allò que han demostrat les cooperatives en l'àmbit industrial: no hi ha cap universitat del món que estudiï economia social que no tingui una tesi doctoral dedicada a Mondragón. Allò que s'ha demostrat des de l'economia industrial i productiva és que el sector cooperatiu pot ser un sector que distribueix renda, que juga amb un paradigma diferent del típic paradigma capitalista d'apropiació dels excedents del treball i distribució de les plusvàlues. Per tant, això que s'ha demostrat en el sector industrial, que hi pot haver cooperatives d'alta tecnologia, cosa que era difícil d'admetre en segons quins paradigmes, que hi hagi cooperatives que juguin amb entitats bancàries potents, o amb sectors de la gran distribució, o amb innovació tecnològica; autoafirmem-nos. El model no el discutim, és a dir, el punt de sortida no

Hi ha estudis que demostren que les entitats sense ànim de lucre ofereixen més qualitat en el servei.

és discutible. Els valors intrínsecs de la unió cooperativa són prou grans; el que ens falta és vent per navegar. Per

tant, en aquest nou escenari, el moviment cooperatiu haurà de ser el propulsor d'ell mateix en el camp dels serveis personals perquè encara hi té un espai molt limitat.

He començat esmentant algunes qüestions relacionades amb els punts forts i

els punts febles, perquè em semblava que era millor llançar un parell de provocacions com la del percentatge de facturació i alguna altra. És curiós que el moviment cooperatiu, en l'àmbit dels serveis personals, neixi de les iniciatives dels professionals. Neix perquè sembla que és una bona eina d'organització de les empreses del coneixement, en la qual la jerarquia no la determina el rang d'inversió de capital sinó cadascú amb el coneixement que aporta a la funció que fa. I aquí som hereus de les d'ensenyament. Per tant, en un món en què la clau seran els professionals —fixeu-vos que la paraula "treballadors" cada cop la diem menys—, en una situació en què la capacitat de producció la determinaran el coneixement i els professionals, el cooperativisme hi té un punt important a jugar perquè se situa qualitativament en aquesta regla, i no en la regla verticalista. Segona, perquè el tema del retorn de l'excedent és important pel enfortir el creixement, l'apoderament, el compromís. És a dir, l'organització que sigui capaç de gaudir d'un bon nivell de compromís amb l'organització i amb els seus efectius i proporcionar un servei millor, aconseguirà més quota de mercat.

Serà especialment important veure com es relacionen amb el seu entorn, com creixen fent aliances i com tiren endavant en un entorn competitiu, en què les administracions públiques no podran tutelar segons quines coses. El que se li demanarà a l'Administració serà que, per aquell impost que paga el ciutadà, n'obtingui el màxim rendiment i el millor servei, indistintament de qui el presti, si no és que qui el presta justifica que la inversió que s'hi fa és absolutament rendible en termes de valor econòmic, de qualitat de servei i per lluitar contra el problema social concret en què es treballa. És a dir, és el cas de processos en què la mateixa cooperativa es dedica a fer inserció de col·lectius i treballa i, per tant, integrant sectors d'immigració o sectors de dones de 40 a 55 anys, que són difícils d'incorporar al mercat de treball. És a dir, en la mesura que el valor afegit que s'incorpori vagi lligat a aquest plantejament, tindrem elements com-

En un món en què la clau seran els professionals, el cooperativisme pot jugar-hi un paper important.

petitius importants. Perquè, si no és així, anem a parar a la mateixa pregunta que es fa quan es discuteix sobre el caràcter públic d'un servei: és ètic gastar els diners en una residència pública, del tipus que sigui, si pel fet de ser pública val el 30% més que una de privada que doni el mateix servei?

Toni Comín és professor de Ciències Socials d'Esade, de la Universitat Ramon Llull i col·laborador habitual de la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya

Àngels Nogué és coordinadora de l'Àrea de Benestar Social de la Diputació de Barcelona

Tomàs Ferrer és director general de l'ICASS (Institut Català d'Assistència i Serveis Socials)

Economia solidària i el renaixement d'una societat humana matrística

Marcos Arruda

Tractaré quatre qüestions:

1. Quins factors van contribuir al naixement i creixement d'una economia fundada en la solidaritat?
2. Quina visió i quins objectius informen la idea i la pràctica d'una economia solidària?
3. Quina estratègia és possible visualitzar per al desenvolupament d'una economia solidària a escala global?

4. Amb quins desafiaments ens estem enfrontant quan fem aquesta construcció a l'Amèrica Llatina?

pràctica electoral amb vista a la conquesta i la perpetuació del "poder polític".

1. L'origen

Factors ontològics i històrics estan en l'origen del moviment de l'economia solidària (ES). El factor ontològic és el profund desig de felicitat, que no pot existir sense autorespecte, respecte mutu i llaços d'amor entre les persones. Els factors històrics inclouen dos fracassos. El primer és el fracàs del sistema del capital de proveir la base material per a una existència digna com un dret de tots els individus i societats. L'altre és el fracàs de l'estatisme i de totes les formes de "comunisme" jeràrquic, de proveir una alternativa eficaç i viable al sistema del capital. Parlem breument sobre cada un d'ells.

El sistema global del capital de l'actualitat està configurat de la manera següent:

- El capital és el subjecte, els treballadors són l'objecte.

- La competència, la dominació i la submissió són les formes dominants de relació social.

- L'apropriació privada és l'emoció i la matriu de l'acció. Els resultats estructurals són la subordinació, la desigualtat, l'atur i l'exclusió.

- L'estat té el paper de garantir la "llibertat" del mercat i del capital privat com a subjecte legítim, sigui per manipulació ideològica o per coerció.

- Predomini de la democràcia virtual, no la real, donat que està reduïda a la

Per a un nombre creixent d'activistes, pensadors i polítics, l'economia solidària és la base per a una nova forma d'organització de la vida econòmica, de l'escala local a la global.

- La matriu cultural és que aquells que posseeixen són els líders legítims. En una paraula, una cultura del tenir i de l'individualisme extrem.

L'estatisme està configurat així:

- L'estat i el partit són els subjectes, la societat civil és l'objecte.

- La regla és la centralització de la propietat i del control dels béns productius,

del poder de decisió, de la planificació i de la implantació de l'activitat econòmica. El resultat és la burocratització de la vida en societat.

- L'estat és l'únic propietari i controlador; és l'agent patriarcal i jeràrquic que garanteix l'obediència civil a través de la coerció.

- L'emoció que dona origen a aquestes relacions és el desig de mantenir i assegurar el control dels privilegis apropiats.

- Predomini de la democràcia virtual, no la real, ja que la classe burocràtica assegura una divisió jeràrquica de les activitats humanes i l'estabilitat dels privilegis, amb l'ús de la força o sense.

- La matriu cultural és que els qui es troben en l'estat i en el partit, de fet, són l'estat i el partit i, per tant, tenen el dret de prendre les decisions per les masses. En una paraula, és la cultura de l'aparent col·lectivisme que disfressa la jerarquia i el control, el pensament únic, la dominació i la submissió.

2. Visió i objectius

L'era del neoliberalisme està marcada per profundes contradiccions. L'alienació massiva a escala planetària, l'atur estructural, la profunda desigualtat i l'opressió provocades pel gran capital han estat confrontats per un moviment social sempre més vigorós, que va començar com a antiglobalització (crítica, denúncia, pressió per regulacions, reformes i polítiques públiques democràtiques) i que es va desplegar en un moviment alterglobalització, la consigna del qual és la mateixa del Fòrum Social Mundial: Un altre món és possible, un altra globalització és possible!

En aquest clima advers, veiem emergir diverses formes d'economia popular com una alternativa a l'atur i l'exclusió, bolcada a la mera subsistència a través d'un treball i algun ingrés. Però veiem també sorgir diverses formes d'economia solidària com una nova proposta d'organitzar l'economia i la societat al voltant de la convicció que una altra socioeconomia global és possible, un altre ésser humà és possible! Busca la superació de l'alienació a través de l'autodesenvolupament holístic, individual i col·lectiu.

Examinem més atentament la visió d'una economia solidària. Per a alguns, és amb prou feines un mitjà per compensar l'atur i l'exclusió generats per una economia centrada en el guany. Per a un nombre creixent d'activistes, de pensadors i de polítics, malgrat tot, és també la base per a una nova forma d'organització de la vida econòmica, de l'escala local a la global:

La societat civil, especialment el món del treball, pretén empoderar-se per ser el subjecte principal i sobirà de la seva vida i del seu desenvolupament.

és l'activitat econòmica organitzada per servir al seu objectiu últim, que és l'autodesenvolupament personal i col·lectiu, segur i sostenible. Això implica compartir la satisfacció de les necessitats i els desitjos i la cogestió de les cases en què el poble viu en comú —la llar, el barri, el municipi, l'ecosistema, el país, el planeta. L'economia solidària, en suma, és una forma ètica, recíproca i cooperativa de consumir, produir, intercanviar, finançar, comunicar, educar i desenvolupar-se que promou una nova manera de pensar i de viure. Cerca configurar-se de la manera següent:

- La societat civil, especialment el món del treball, pretén empoderar-se per ser el subjecte principal i sobirà de la seva vida i del seu desenvolupament. L'Estat, el capital, el desenvolupament econòmic i el tecnològic són concebuts com a mitjans per fer viable el desenvolupament humà i social.

- La col·laboració solidària és la forma predominant de relació social.

- El fet de compartir i la coparticipació en la producció, distribució i consum són l'emoció i la matriu de l'acció.

- L'estat democràtic és un projecte comú, el paper del qual és promoure un sistema de sociabilitat basat en la cooperació, el respecte mutu i el ple desenvolupament de cada una i de totes les ciutadanes, ciutadans i comunitats.

- La democràcia és feta com la construcció d'un sistema humà i social, un espai socioeconòmic, mental i psíquic del compartir, del respecte mutu, de la cooperació i de la coparticipació.

- La matriu cultural és que cada un i tots els qui treballen –l'individu social– són els líders legítims i, per tant, comparteixen el poder i la responsabilitat per la presa de decisions. En una paraula, és una cultura de l'individualisme social o del personalisme col·lectiu, o fins i tot del socialisme individual.

Estratègia

Visualitzo tres moments de la socioeconomia solidària en un ambient desfavorable a escala nacional i global. Empreses i cooperatives solidàries, sota l'actual hegemonia del neoliberalisme, desenvolupen una estratègia en tres fronts: 1) competeixen en el mercat capitalista, buscant alhora superar el mode patriarcal de la relació, basat en el poder com a competició, dominació i submissió; 2) desenvolupen xarxes, cadenes productives i mercats de col·laboració solidària en els quals la cooperació i la solidaritat es puguin practicar sempre més plenament, i 3) participen en les xarxes nacionals i globals que lluiten per regulacions i controls sobre el capital, i per polítiques públiques i drets democràtics favorables a la majoria treballadora.

En les xarxes solidàries, la força motriu deixa de ser la motivació del guany, que és substituïda per la recerca de la satisfacció de les necessitats considerades com a prioritats per la majoria; el concepte de riquesa comprèn la riquesa material, emocional, mental i espiritual –el tenir passa a

ser comprès com a mitjà per a l'ésser i fer, i la competició cedeix lloc a la cooperació en la diversitat i en el respecte mutu.

En el procés d'autodesenvolupament solidari són crucials tres tasques:

(1) augmentar i diversificar el nombre d'iniciatives associatives i les branques que cobreixen;

(2) crear sinopsis solidàries entre elles, és a dir, interconnexions econòmiques, comercials i financeres basades en els valors matrístics de la cura mútua, de la col·laboració, de la reciprocitat, del respecte propi i per l'altre ésser, i

(3) introduir la cooperació i la solidaritat com a elements estructurals de l'educació dels infants, joves i adults en el sistema escolar i en les xarxes solidàries.

El segon moment és aquell en què preval una socioeconomia solidària mixta. Gradualment, a mesura que es desenvolupen localment, nacionalment i internacionalment, aquestes xarxes comencen a constituir un nou sistema i una nova cultura, que floreix a l'interior del vell sistema i de la vella cultura. El canvi cultural es caracteritza per un canvi en el flux del llenguatge i en el flux de les emocions que constitueixen en el mode d'interrelació entre els membres d'una comunitat, i que passa a ser conservat i transmès d'una generació a l'altra. Incorpora un conjunt de valors que inspiren actituds, comportaments, aspiracions i modes de relació.

La cultura patriarcal es va desenvolupar en la història, primer, com a apropiació o privatització de recursos i

En les xarxes solidàries, la força motriu deixa de ser la motivació del guany, que és substituïda per la recerca de la satisfacció de les necessitats considerades com a prioritats per la majoria.

béns comuns (privar Els altres de l'accés normal a alguna cosa que és legítimament seva); segon, com a poder de dominar i imposar (negació d'un mateix i de l'altre per posseir alguna cosa) i, tercer, com a jerarquia i autoritat (negació de l'altre i d'un mateix convertida en acceptable mitjançant arguments racionals, abstractes o transcendents). La cultura matrística es va estendre en la història partint de la cura, la confiança total, el respecte mutu i la col·laboració solidària que van marcar la sociabilitat dels nostres primers avantpassats i marquen la relació infant-mare en la nostra infantesa.

Traduïda per a les relacions econòmiques i polítiques, la cultura matrística promou la democràcia econòmica i política, entesa com la cooperació, el compartir i la coparticipació en tant que parts de les emocions fonamentals que inspiren l'acció de superar l'escassetat, en qualitat de distribució participativa en comptes d'apropiació i centralització. Aquest és el moment en què pot esdevenir una socioeconomia mixta, en el qual dos modes diferents de producció coexisteixen, un de format per la cultura patriarcal, l'altre per la cultura matrística.

El tercer moment és el d'una socioeconomia solidària local-global. Una cultura neomatrística pot esdevenir hegemònica com a resultat de la conservació de les conseqüències positives de les interaccions dels agents socioeconòmics basant-se en la cooperació, el compartir i la coparticipació. Els mitjans per fer això són la creació d'una praxi educativa que promou el desper-

tar en les persones i comunitats dels seus desitjos i aspiracions més profunds per tal de conquerir formes de coexistència que s'expressin en la cura mútua i en l'emancipació de totes les pors, de la infantesa a l'edat adulta i madura. Això inclou l'establiment concret d'una igualtat col·laborativa en les relacions socioeconòmiques igual que en les relacions home-dona i ésser humà-natura.

Igualtat col·laborativa vol dir compartir l'abundància col·lectiva d'acord amb les necessitats i desitjos, en comptes de l'apropiació privada i l'escassetat crònica. Aquesta igualtat col·laborativa és l'únic ambient que pot generar l'espai psíquic que converteix homes i dones de totes les edats i ocupacions en col·laboradors en igualtat, en la convivència que constitueix la vida social. Si aconseguim fer que aquestes xarxes socioeconòmiques de col·laboració solidària siguin una realitat viva, es poden tornar prou fortes per operar un canvi cultural de gran magnitud i grans conseqüències per a la història humana: el naixement d'una economia i d'una cultura neomatrístiques, ara transformades en un ethos planetari.

Les xarxes solidàries comencen a constituir un nou sistema i una nova cultura, que floreix a l'interior del vell sistema i de la vella cultura.

4. Desafiaments

1) Els governs pseudosocialistes han optat pel patró polític-econòmic d'acumulació neoliberal o populista, i són responsables de la pèrdua de credibilitat de les propostes alternatives i dels modes genuïnament democràtics de govern. Com poden els moviments socials garantir que els partits socialis-

tes que ells escullen es mantinguin lleials en el seu compromís programàtic amb el canvi social?

2) Els moviments socials s'estan enfortint i organitzant sempre millor a l'Argentina, el Brasil, Bolívia, Equador, Veneçuela i a altres parts del continent. Però els pobles de l'Amèrica Llatina encara no han comprès que el desafiament és que ells s'empoderin per esdevenir el subjecte del seu desenvolupament individual i col·lectiu, i reduir així, per sempre més, la seva dependència de les institucions de l'Estat i del capital. Ells són la força que pot constituir les institucions democràtiques de l'Estat (local, nacional i global) per tal de facilitar l'empoderament i el desenvolupament de la societat civil en harmonia dinàmica amb la resta de la natura. Com poden els moviments socials i els governs democràtics jugar un paper més efectiu per promoure la consciència i l'empoderament de les bases treballadores –les dones, les minories ètniques i altres, els empleats, els marginalitzats, els exclosos, la tercera edat?

3) Les pràctiques solidàries innovadores s'estan multiplicant en el continent: cooperatives rurals i urbanes constituïdes per famílies o per grups indígenes que treballen i intercanvien solidàriament (Mèxic, Equador, Brasil), agències de finances i microcrèdit solidaris (Bolívia, Mèxic, Perú, Brasil), mercats de troc solidaris (de troc directe o emprant moneda comunitària: Argentina, Colòmbia, Mèxic, Brasil), cooperatives d'ecoconsum (Uruguai, Argentina, Mèxic, Brasil), ecoviles que adopten la permacultura i l'autogestió

solidària com a bases de l'activitat socioeconòmica (Brasil), xarxes de comerç just (a tot el continent), educació cooperativa (Veneçuela, Colòmbia, Argentina, Brasil), i agències i polítiques públiques dedicades a la promoció de l'economia solidària (Colòmbia, Equador, Brasil, Mèxic, Argentina). Com podem compartir i fer col·lectiu el coneixement sobre els seus èxits i els

seus errors, com a base per al progrés qualitatiu en la construcció d'una socioeconomia solidària?

4) Mentrestant, les pràctiques innovadores a nivell micro poden ser viables i efectives per al canvi estructural de les relacions socials solament si s'entrellacen les unes amb les altres per formar xarxes de col·laboració i cadenes solidàries de producció-finances-distribució-consum-educació-comunicació més àmplies. Aquest és un desafiament important per als moviments de l'economia solidària de l'Amèrica Llatina. Com hi estem responnent els participants d'aquestes xarxes a cada país?

5) L'altre desafiament és l'esforç sistemàtic per expandir les xarxes a escala nacional i global i arribar a tots els sectors de la societat que puguin ser sensibles a les pràctiques democràtiques de col·laboració solidària –sindicats, moviments socials, associacions de professionals, esglésies i aliances ecumèniques, governs democràtics, etc. Com estan responnent a aquest desafiament els participants d'aquestes xarxes a cada país?

6) Finalment, un desafiament fonamental és supplantar la cultura que promou el consumisme i la dependència

***La cultura matrística
es va estendre en la
història partint de la
relació infant-mare
en la nostra
infantesa.***

en relació amb l'Estat, amb els patrons tècnics dominants i amb el mercat financer. Un procés integral d'educació per a l'autodeterminació, l'autogestió i la cogestió solidàries és urgent, i ha d'anar associat a la conscienciació sobre la nostra aspiració interior profunda per la llibertat i pel respecte mutu com a bases per a una sociabilitat gratificant i sostenible. Com fer el canvi cultural que recupera la nostra aspiració profunda per una vida d'autoestima, respecte mutu i solidaritat conscient, i la converteix en pràctica diària en la vida de les nostres famílies, comunitats, empreses i xarxes?

Les pratiques innovadores a nivell micro poden ser viables i efectives per al canvi estructural de les relacions socials solament si s'enllacen les unes amb les altres.

Notes:

1: Matrística és diferent de matriarcal perquè afirma una relació no fundada en

l'ordre (arché, en grec), sinó en la cura materna, en l'estima i la confiança i afecte els uns pels altres.

Aportació al IV Fòrum Social Mundial, en el grup de treball "Per una economia del poble: realitats i estratègies d'allò local a allò global" (Mumbai, Índia, 20/01/2004). Marcos Arruda és economista i educador del PACS (Institut de Polítiques Alternatives per al Con Sud) de Rio de Janeiro, membre de la Xarxa Brasileira de Socioeconomia Solidària, del Pol de SES de l'Aliança 21 i soci de l'Institut Transnacional (Amsterdam).

Per a una discussió aprofundida d'aquests conceptes i la seva aplicació en l'economia i la política, vegeu MATURANA, HUMBERTO i VERDEN-ZÖLLER, GERDA. Amor y juego - Fundamentos olvidados de lo humano: desde el patriarcado la democracia. Instituto de Terapia Cognitiva, Santiago, Chile, 1997.

Parlem del territori.

Propostes ciutadanes¹

Una nova concepció del territori: de la dicotomia camp-ciutat als sistemes territorials

La dicotomia camp-ciutat ha de deixar pas a una concepció integrada on el camp i la ciutat representen elements interrelacionats d'un mateix sistema territorial.

La tradicional divisió entre “camp” i “ciutat” es basa en vells paradigmes que a l’actualitat han perdut validesa per a l’anàlisi territorial.

Tradicionalment s’ha associat a la “ciutat” un nivell de renda per càpita més gran que al “camp”. Això ha canviat i en molts casos la renda d’alguns territoris considerats rurals o de muntanya supera la de les “ciutats” (vegeu gràfic 1 al final del document).

L’estil de vida ha estat també argument per a la separació. Així, se suposa moltes vegades que al “camp” les formes de consum i oci i els serveis difereixen de les de les “ciutats” on hi ha una varietat superior. Si bé en determinats casos és ben cert, sobretot perquè hi ha activitats i serveis que necessiten d’un potencial de població, en altres casos i més concretament en allò que configura l’estil de vida, les diferències es dilueixen cada cop més. Els mitjans de comunicació imposen un estil de vida comú, les TIC arriben cada vegada més als racons menys accessibles del país, els patrons de consum són els mateixos, l’oci també. A més, per a gaudir d’aquells serveis que necessiten un potencial de població els habitants de les àrees rurals o de muntanya es desplacen a les “ciutats” i en gaudeixen com un més.

Un altre argument que ens indica que la divisió camp-ciutat és una realitat del passat té a veure amb els processos d’integració territorials. La vella estructura on cada ciutat i cada poble era l’àmbit de residència, de treball i

d’oci de la població que hi residia ha deixat pas a unes dinàmiques on la població es desplaça cada cop més i més lluny per treballar, estudiar, consumir o gaudir del temps lliure. El resultat d’això ha estat que els territoris cada cop més es troben integrats en una mateixa “ciutat” que està formada per un àmbit que supera àmpliament el del municipi.

Des del punt de vista estrictament territorial, la vella separació camp-ciutat també presenta forts apriorismes que condicionen el model territorial. Les “ciutats”, consumeixen gran quantitat de sòl i d’energia i produeixen molts residus. En general, moltes de les externalitats negatives que es deriven d’aquest procés (consum de sòl, energia i producció de residus) van a parar al “camp” (abocadors, generació i distribució d’energia...). Al “camp”, per la seva banda, molts dels terrenys més fèrtils per a les activitats agrícoles s’urbanitzen i es fragmenten amb la construcció d’infraestructures. És a dir, la “ciutat” és el motor d’activitat econòmica mentre que el “camp” ha d’assumir molts dels costos ambientals que això suposa.

Pensar, gestionar i planificar el territori tenint en compte una visió integrada del “camp” i de la “ciutat”, suposa deixar enrere la vella dicotomia i pensar en termes de sistemes territorials integrats. Així, els espais agroforestals (mal dits espais lliures, com si no hi hagués res) també han de tenir un paper important des del punt de vista

La tradicional divisió entre “camp” i “ciutat” es basa en vells paradigmes que actualment han perdut validesa per a l’anàlisi territorial.

econòmic, ambiental i paisatgístic i no només de contenció de la urbanització, d'absorció de les externalitats negatives de les ciutats i de manteniment dels espais no construïts. Les àrees més densament poblades, per la seva banda, han de tendir cap a la sostenibilitat, reduint i absorbint per elles mateixes la petjada ecològica que produeixen. Aquesta concepció on tant els espais agroforestals (abans lliures, o camp) com els espais més densament poblats (abans ciutats) suposen actius de desenvolupament econòmic sostenible és la base dels sistemes territorials integrats, una nova forma de pensar el territori, una nova forma d'ordenar-lo.

Propostes

–Pla d'Espais d'Interès Agrari (on es destaquin aquells sòls més productius i no únicament els espais oberts agraris que donin continuïtat als espais lliures). Es tracta de portar a terme la protecció dels espais agraris, tot gaudint del rang legislatiu igual que el Pla d'Espais d'Interès Natural. Aquests plans han de contenir les determinacions perquè els sòls agraris siguin preservats de la seva transformació i perquè es consolidi i potenciï la presència de la pagesia al territori.

–Classificació dels sòls d'interès agrícola com a no urbanitzables (incidint de nou en la nomenclatura haurien de dir-se espais agroforestals en comptes de no urbanitzables, ja que sembla que tan sols serveixen com a

reserves per a la futura urbanització i no com a espais que cal treballar i gestionar), independentment de si es troben en àrees de potencial creixement urbà.

–Potenciació de l'agricultura periurbana. S'ha de reconèixer l'existència d'aquestes zones amb activitat agrària viable i, generalment, no subvencionada, i sotmeses a les pressions urbanes. És imprescindible valoritzar i ordenar aquests espais amb la gestió adequada, tenint en compte

que la protagonista d'aquest territori és la pagesia.

–Potenciació de l'arquitectura sostenible.

Estructura territorial: articulació a partir d'una xarxa policèntrica de ciutats

La col·laboració i complementarietat de la xarxa de ciutats (i dels seus sistemes territorials), per tal d'afavorir un desenvolupament econòmic i social sostenible: xarxa policèntrica de ciutats.

Les ciutats suposen un referent en l'articulació dels territoris que les envolten. Per una banda, concentren la major quantitat de funcions relacionades amb el poder (econòmic, polític...) i, per l'altra, garanteixen, a partir de la potencialitat que els dona la seva àrea d'influència, l'accés als serveis, les infraestructures, el coneixement, la renda i la qualitat de vida de tots els habitants del país.

L'existència de ciutats amb més potencial de població, econòmic i de

Pensar, gestionar i planificar el territori tenint en compte una visió integrada del camp i de la ciutat suposa deixar enrere la vella dicotomia i pensar en termes de sistemes territorials integrats.

desenvolupament dintre d'una vegueria no hauria de veure's com una amenaça per a la resta, sinó com una potencialitat que ofereix al territori un plus de serveis, infraestructures, coneixement, renda i qualitat de vida que altrament no s'aconseguiria.

Aquesta visió a nivell de vegueries es pot traslladar a un nivell superior. Barcelona, i la seva àrea metropolitana no pot veure's com una amenaça per a la resta del país. Ans al contrari, connecta Catalunya amb els fluxos de més alt nivell mundial pel que fa al coneixement, el desenvolupament econòmic i social, l'accessibilitat internacional ...

Model urbanístic: contenció de la dispersió i la fragmentació urbanes

En els últims 20 anys, el model urbanístic s'està fonamentant en les urbanitzacions de baixa densitat. Aquest model promogut a partir d'una imatge de major qualitat de vida, de contacte amb la natura, de tranquil·litat, etc comporta una gran quantitat de conseqüències negatives per al territori.

—La urbanització de baixa densitat suposa un gran consum de sòl.

—El consum d'aigua és molt superior en les tipologies de baixa densitat (unifamiliar aïllat i unifamiliar adossat) que en les tipologies d'una densitat més compacta (plurifamiliar). Les tipologies de baixa densitat consumeixen més aigua per persona (jardinetes que en

molts casos tenen poc a veure amb la vegetació mediterrània).

—Les urbanitzacions de baixa densitat són molt costoses de servir amb transport públic. S'incrementa el transport privat i amb això el consum energètic, les emissions de CO₂ i la demanda d'infraestructures viàries.

—La localització en un ambient de contacte amb la natura (una de les imatges promocionals de les tipologies de baixa densitat) fa que moltes urbanitzacions

es construeixin allunyades dels nuclis de poblament. Això, juntament amb la dotació d'infraestructures viàries d'accés, produeix una fragmentació del territori. S'interrompen els espais lliures i es generen espais intersticials que no es poden aprofitar per a altres usos.

—Aquesta separació de les urbanitzacions respecte a les ciutats també es produeix en l'esfera del consum. Cada cop més, el consum i l'oci es realitzen en grans superfícies que es troben separades de la ciutat, al llarg de la xarxa viària, on no es pot arribar amb transport públic.

A aquestes conseqüències negatives del model urbanístic que s'ha portat a terme durant almenys els últims vint anys, s'ha d'afegir la pèrdua d'un dels valors característics i definidors de tota ciutat. La "ciutat", les ciutats enteses en un sentit ampli, són l'espai de convivència de les persones, l'espai d'intercanvi, l'espai de cohesió social. Amb la dispersió de la urbanització i amb la separació d'usos sobre l'espai (en un lloc la

L'existència de ciutats amb més potencial de població, econòmic i de desenvolupament dintre d'una vegueria no hauria de veure's com una amenaça i sí com una potencialitat.

residència, en un altre el treball, en un altre el consum, en un altre l'oci) es perden aquests valors essencials de les ciutats i de la convivència.

El model de creixement dispers és insostenible ambientalment i socialment, s'ha d'apostar per un model urbanístic raonablement compacte i s'ha de potenciar la mixtura d'usos a l'espai, i fer front a la fragmentació del territori.

El model de sosteniment dispers és insostenible ambiental i socialment, s'ha d'apostar per un model urbanístic raonablement compacte.

Propostes

–Limitació per part de les juntes d'urbanisme de les classificacions de sòl urbanitzable de baixa densitat.

–Aplicació d'una taxa de sostenibilitat a les urbanitzacions de baixa densitat.

–Coordinació entre els ajuntaments per a la creació de polígons industrials més grans i, per tant, que puguin ser servits en transport públic.

–Planejament supramunicipal: plans directors.

–Previsions de serveis i equipaments per a les noves urbanitzacions.

–Rehabilitació i dotació de serveis i equipaments a les àrees ja construïdes enfront de la construcció de noves urbanitzacions.

Una nova cultura de la mobilitat: la necessària coordinació entre la localització d'activitats urbanes, infraestructures i promoció del transport públic

Paral·lelament al model de creixement dispers que s'ha portat a terme en els últims vint anys, s'han adoptat

unes polítiques d'infraestructures basades en l'increment de la xarxa viària, reduint la inversió en la xarxa ferroviària. Per fer-ho, s'ha seguit un plantejament on si les infraestructures viàries estaven saturades, se n'havien de construir més. El problema ha sorgit quan s'ha vist que, encara que es construïssin més carreteres, els col·lapses en determinats punts i en determinades franges horàries no es reduïa. Es així que es

planteja el reforç del transport públic (ferroviari, autobusos) per tal de donar sortida al problema.

El problema però, és d'una complexitat superior i no es pot limitar a les infraestructures. Per donar una solució racional i satisfactòria s'ha de tenir en compte la demanda de mobilitat, és a dir, quines són les pautes de desplaçament de les persones, quins són els orígens, quines les destinacions, on s'utilitza més el transport públic, on el transport privat...

Si s'analitza la mobilitat des d'aquesta doble perspectiva (oferta d'infraestructures per als desplaçaments i demanda de mobilitat) s'arriba a la conclusió que la mobilitat ve condicionada per com la població i les activitats es distribueixen en el territori. És a dir, allà on hi ha una ciutat raonablement compacta hi pot haver transport públic. Allà on hi ha urbanitzacions disperses no hi pot arribar el transport públic. Allà on hi ha ciutats complexes que barregen en l'espai les funcions residencials, laborals, d'estudis, d'oci i de consum, es reduei-

xen els desplaçaments amb mitjans mecànics, i els desplaçaments a peu i en bicicleta s'incrementen. Des del punt de vista de l'àmbit de producció, allà on hi ha petits polígons industrial aïllats no hi pot arribar el transport públic. Allà on hi ha polígons de majors dimensions sí que pot arribar el transport públic.

Les polítiques de mobilitat han d'anar relacionades amb l'ordenació del territori. Aquí rau la importància de tenir ciutats raonablement compactes i complexes. Una ciutat dispersa, fragmentada i especialitzada funcionalment, a més de no ser ciutat, és insostenible.

Propostes

–Obligtorietat per part dels promotors de fer-se càrrec d'almenys una part dels costos del transport públic en les noves promocions. Sobretot industrials i comercials.

–Eficiència de la xarxa viària existent, millorant les infraestructures existents i dedicant un fons a la supressió progressiva dels peatges.

–Inversió en la xarxa ferroviària.

–Gestió conjunta de la xarxa i del transport ferroviari català.

–Vinculació dels centres comercials i dels grans centres d'oci a la proximitat del transport públic. Fer un pla de mobilitat.

–Aplicació d'una taxa a la construcció d'infraestructures per tal que reverteixi en el territori per on passa. No tan sols en la protecció d'aquest sinó en inversions per a la producció i la gestió.

Preservació i gestió prudent dels recursos i del paisatge: reducció de la petjada ecològica i gestió de la matriu d'espais oberts i el paisatge

Podem definir la petjada ecològica com la traducció en superfície de la matèria i l'energia que consumim i dels residus que generem.

La reducció de la petjada ecològica, per tant, és una forma de quantificar la sostenibilitat d'una societat en la seva interrelació amb el medi. La preservació i la gestió prudent dels recursos ajuda a la reducció de la petjada ecològica. Així, s'ha de tendir a la utilització d'energies renovables però també a la reducció del consum d'energia. S'ha d'incidir en el reciclatge, però també en la reducció dels residus que produïm. Com s'ha apuntat més amunt, la càrrega de la petjada ecològica no només ha d'absorbir-se al camp. A les ciutats s'han d'aplicar polítiques de sostenibilitat reals, amb normatives que incideixin sobre una arquitectura i un urbanisme més sostenibles.

Per la seva banda, els espais oberts juguen un doble paper en la sostenibilitat del territori. Per una banda, ha de ser productius des del punt de vista econòmic perquè aquesta és la garantia que no s'abandonin i que es gestionin el recursos naturals i el paisatge. Per altra banda, han d'articular-se mantenint la continuïtat com a garantia d'una xarxa d'espais lliures.

Propostes

–Inversió en la gestió dels espais forestals i no únicament delimitació.

Les polítiques de mobilitat han d'anar relacionades amb l'ordenació del territori.

Aquesta gestió ha d'ésser compatible amb els treballs al bosc, quan aquest forma part d'una explotació agrària.

–Pla d'espais d'interès agrari.

–Realització d'un mosaic territorial d'espais agroforestals per a tot Catalunya.

–Obligatorietat de realitzar planejament cada cop que es construeixi una infraestructura d'interès general per protegir els sòls inclosos no únicament als PEIN sinó també al Pla d'espais d'interès agrari.

–Realització dels Estudis d'Impacte Agrari en les obres que afecten el territori (equivalent a l'Estudi d'Impacte Ambiental), tal com marca la Llei d'orientació agrària.

–Planificació dels corredors de serveis per optimitzar els recursos destinats a la construcció d'infraestructures d'electricitat, aigua, telecomunicacions...

El paper del territori en la igualtat d'oportunitats: equitat i cohesió social

La dispersió de les activitats i del poblament sobre el territori, a banda d'incrementar la petjada ecològica, suposa un risc per a la cohesió social. Les migracions residencials cap a les urbanitzacions de baixa densitat presenten un perfil social predominant. Són parelles joves d'entre 30 i 40 anys amb una renda mitjana i mitjana-alta les que tenint opció d'adquirir un habitatge a una ciutat compacta prefereixen pel mateix preu adquirir-ne un de més gran i de més qualitat (contacte amb la

natura, sense sorolls...) en una urbanització dispersa. Per tant, les migracions residencials cap a les urbanitzacions de baixa densitat són

fruit de l'elecció pels motius abans esmentats. Ara bé, qui es queda a les ciutats? Són aquelles rendes més altes que poden pagar els alts preus i gaudir d'habitatges de qualitat o les rendes més baixes que no poden elegir i es queden en els barris on el preu de l'habitatge és més baix. Generalment, aquestes zones coincideixen amb els centres històrics o en el cas de les àrees metropolitanes (Barcelona, Reus-Tarragona, Girona) en aquells barris construïts als anys 50 i 60 durant el període de fortes migracions provinents sobretot del sud d'Espanya. En aquestes àrees (centres històrics o polígons d'habitatges), es pot produir i, de fet, està produint-se la formació de *ghettos*. La causa l'hem de buscar en la manca d'inversions per part de l'administració i les dinàmiques del mercat (com més degradada està una zona, la gent marxa quan pot i hi van a parar els qui tenen menys renda i per tant continua degradant-se). És així que una dinàmica migratòria genera o pot generar *ghettos* tant de rics com de pobres a les ciutats, mentre que a les urbanitzacions disperses es localitzen les classes mitjanes.

A les ciutats s'han d'aplicar polítiques de sostenibilitat reals, amb normatives que incideixin sobre una arquitectura i un urbanisme més sostenibles.

Propostes

–Inversió per part de l'administració en la rehabilitació d'aquests barris en procés de degradació (la llei de barris

és un bon exponent, caldria dedicar-hi més recursos).

—Control per part de les administracions dels abusos que les immobiliàries i els promotors puguin fer d'aquestes inversions públiques. Evitar el *mobbing* immobiliari i d'altres pràctiques antiso-cials i especulatives.

—Imposició d'una taxa als promotors d'urbanitzacions destinada al manteniment de la cohesió i la diversitat social a les ciutats.

—Polítiques d'habitatge que obliguin al compliment per part dels promotors de la construcció d'habitatges protegits.

—Control estadístic i, per tant, sancionador o almenys impositiu de l'especulació immobiliària.

S'han de poder comptabilitzar els habitatges buits. En el cas que siguin societats les propietàries d'habitatges buits, s'han d'emprendre polítiques fiscals i, si cal, legals per evitar l'especulació.

—Incentivar els lloguers socials.

La participació

Al llarg dels darrers anys, la paraula participació ha esdevingut un d'aquells mots d'ús recurrent davant la solució de molts dels problemes que afecten les nostres societats. Podem llegir-la als programes dels partits polítics, a moltes de les lleis que es debaten als parlaments, a manifestos d'associacions i moviments socials, a conferències celebrades a les més variades institucions,

al món acadèmic... Un pot pensar, no sense raó, que igual que succeeix amb d'altres paraules (sostenibilitat, democràcia) l'ús recurrent del mot no permet aprofundir en el seu significat. Que es tracta d'una cortina de fum. En canvi, prefereixo pensar, que la utilització d'aquestes paraules es deu al fet que les societats contemporànies demanen més democràcia, més participació, i sostenibilitat i que l'ús tan freqüent que se'n fa es deu a la generalització cada

cop més gran d'aquestes demandes.

La demanda de participació ciutadana en les polítiques que afecten el territori no és un fet aïllat a Catalunya, ni tampoc és fruit d'una conjuntura determinada. És un fenomen estructural que es dona a la gran majoria de les societats democràtiques. És per això que cal dedicar la primera part d'aquest apartat a exposar breument quines són les causes.

Una de les principals causes de l'increment de la demanda de participació s'ha de buscar en allò que s'ha anomenat "el renaixement del lloc". És a dir, la irrupció de les temàtiques i les dinàmiques locals en la política dels països desenvolupats. Aquest renaixement, de manera paradoxal, té el seu origen en l'abatiment de barreres espacials que han caracteritzat la història recent d'aquestes societats. Així, en contra del que podria pensar-se, en un món creixentment dominat pels fluxos globals, prenen més importància les singularitats i les identitats locals.

Al llarg dels darrers anys, la paraula participació ha esdevingut un d'aquells mots d'ús recurrent davant la solució de molts dels problemes que afecten les nostres societats.

Efectivament, a les darreres dècades hem assistit a una sèrie de canvis d'ordre geopolític, tecnològic i productiu que han donat com a resultat l'abatiment de tantes barreres espacials (aranzelàries, físiques, administratives), i un increment en la mobilitat de mercaderies, persones i capital fins ara mai vist. Una mobilitat que es dona tant a escala global com local. A escala global es tradueix en la lliure mobilitat de persones i mercaderies dintre dels països de la UE, d'algunes mercaderies en el mercat mundial i sobretot en la lliure mobilitat de capital. A escala local, els efectes dels canvis mencionats no han estat menors, sobretot per la generalització de l'automòbil i les millores de les infraestructures de comunicacions i telecomunicacions. Així, en els últims vint-i-cinc anys hem assistit a un procés on l'àmbit de les àrees urbanes s'ha estès i on s'ha incrementat la interdependència entre els municipis i la població d'aquestes. Només cal donar una dada. Avui, a la meitat municipis de Catalunya, almenys una de cada dues persones que treballa ho fa fora del seu municipi.

Aquesta reducció de la importància de la distància, és a dir, de les limitacions que les distàncies exercien sobre la mobilitat dels factors de producció, pot fer pensar que els factors locals perden importància. Així, una empresa es pot localitzar a Barcelona, a Manresa, a Navarres o al Marroc, ja que un ciutadà pot viure a l'Hospita-

En els projectes d'infraestructures i equipaments d'interès general cal obrir el debat i la participació des del primer moment i no quan el projecte està concretat.

let, Sabadell, o Castellar del Vallès i anar a treballar a Manresa, puix que el capital i la informació es mou sense pràcticament cap restricció. Doncs bé, res més lluny d'aquesta aproximació. És aquí on es produeix la paradoxa a què abans fèiem referència. En un món cada cop més interrelacionat i on hi ha menys barreres a la mobilitat dels factors de producció, la competitivitat entre els llocs per atreure'ls esdevé cada cop un element més important. La diferenciació d'allò local esdevé clau en un món de fluxos.

Ara bé, aquest renaixement del lloc no sols es produeix pel que fa a l'atracció dels factors de producció, sinó que també té transcendència sobre una renovada reivindicació identitària d'arrel territorial. Enfront d'aquest món cada vegada més integrat a escala mundial, on les decisions es prenen a escala global, la major part de la gent continua vivint en llocs. Així, les dinàmiques econòmiques, culturals, polítiques que determinen l'evolució d'una societat estan vinculades a fluxos articulats a una escala que supera de lluny l'àmbit quotidià en el que viu la gran majoria de la població. És des d'aquesta perspectiva que les dinàmiques globals se'ns presenten com allunyades, sinó com amenaces, i és des d'aquesta perspectiva que les persones cerquen seguretat en allò que els és més proper. Sorgeix així aquesta renovada reivindicació d'arrel territorial, reivindicació que no només fa

referència a les reivindicacions d'equipaments, a l'oposició a determinats projectes, sinó que també es materialitza en la demanda cada cop més gran de participació en la presa de decisions en l'àmbit local.

No ens ha d'estranyar que la gran majoria de processos de participació ciutadana es realitzin a escala local: pressupostos participatius als ajuntaments, elaboracions participatives dels Programes d'Actuació Municipal...

Quan s'analitza la dinàmica dels conflictes territorials (bé siguin oposicions a projectes, bé siguin reivindicacions) ens adonem que la forma en què es prenen les decisions està la majoria de les vegades en l'origen d'aquests. Vegem-ho:

La pràctica habitual de les administracions en l'elaboració i aprovació de qualsevol figura de planejament o en la localització d'infraestructures i equipaments d'interès general ha estat la d'elaborar la proposta i, pel que fa a la participació, ha seguit la seqüència de convocatòries d'informació pública. Així, un cop elaborat el projecte i després de l'aprovació inicial, es passa a un període d'informació pública (d'un mes en el cas del planejament urbanístic) on es recullen les al·legacions i les propostes. Només en cas que l'aprovació provisional suposés grans canvis respecte a l'inicial s'hauria de repetir el procés. Per últim, i de forma voluntària, s'han obert processos d'informació abans de l'aprovació inicial sobre la

base d'un avantprojecte. Es tracta, per tant d'un **procés tancat**.

Davant d'aquesta seqüència, qualsevol ciutadà o associació de ciutadans disposa de poc temps per valorar una gran quantitat d'informació de caire **tècnic** i presentar les al·legacions pertinents. La documentació que inclou qualsevol figura de planejament no és precisament

clara i entenedora per a aquells que no es dediquen al planejament, però en canvi ordena el futur del territori i afecta directament la vida quotidiana de les persones que hi viuen.

Malgrat aquesta dificultat d'interpretació, alguns ciutadans i associacions demanen l'assistència de personal tècnic per a l'aclariment dels molts dubtes. En aquest punt, les administracions posen a disposició tècnics que, armats de paciència, **demostren** la idoneïtat del pla.

Per últim, en cas que les explicacions donades, no resultin convinents, ciutadans i associacions presenten les al·legacions i propostes que creuen convenientes i que en la majoria de casos esdevenen incoherents amb la legislació urbanística i sectorial. Així, l'aprovació del pla continua la seva seqüència en un procés que podríem qualificar d'**exclusiu**, puix que la societat no hi participa.

Davant d'aquest funcionament, no és estrany que cada cop més hi hagi allò que aquí hem anomenat conflictes territorials. Aquesta forma de prendre les decisions no generaria conflicte si no fos per les raons de caire estructu-

L'organització territorial és un dels temes més complexos i polèmics que hi pot haver avui dia en el debat públic.

ral que hem exposat més amunt i que deriven del renaixement del lloc i l'increment de la demanda de participació. Aquest conflicte, però, és un element de salut d'una societat i també ho és per a la planificació. Els administradors haurien de beneir el conflicte perquè els diu què pensa la gent, què desitja i quins són els elements que sorgeixen més enllà del treball del dia a dia, sovint tant complex.

Un cop vistes les causes que desemboquen en l'increment de la demanda de participació en la presa de decisions i com es tracta des de les administracions, dedicarem l'última part d'aquest apartat a exposar algunes de les vies que obre la llei 2/2002 d'urbanisme en els processos de participació.

L'article 8.1 d'aquesta llei diu: "Es garanteixen i s'han de fomentar els drets d'iniciativa, d'informació i de participació dels ciutadans en els processos urbanístics". Al reglament que desenvolupa aquesta llei a l'article 4, "Participació ciutadana en el procés de planejament. Consells assessors urbanístics". El reglament estableix l'obligatorietat d'aprovar un programa de participació una vegada s'acordi l'inici dels treballs, bé sigui d'un POUM (Pla d'ordenació urbanística municipal) o un PAUM (Programa d'actuació urbanística municipal). El reglament deixa oberta a la voluntarietat de l'administració (l'ajuntament) el grau de participació real, ja que tan sols complint els períodes d'informació pública que hem vist

abans ja es considera que hi ha un programa de participació. El reglament també crea la figura del consell assessor urbanístic, però de nou dependrà dels ajuntaments la creació i el paper d'aquests. Així, el procés pot continuar com fins ara o pot derivar en un procés realment obert.

Pel que fa a la forma de gestionar aquesta participació, s'ha de dir que no hi ha una fórmula única.

Cada procés, en funció de

les característiques i dels agents que intervenen, tindrà una forma de participació. Sobre això, i per acabar, hem de destacar alguns dels elements que hauria de tenir aquest procés. Així, enfront d'un procés tancat cal un procés **obert**, enfront d'un procés només tècnic cal un procés **dialogant**, enfront d'un procés demostratiu cal un procés **argumentatiu** i, per últim, enfront d'un procés exclusiu cal un procés **inclusiu**.

Propostes

–Modificació de la llei d'urbanisme per incloure l'obligatorietat d'un programa de participació obert, dialogant, argumentatiu i inclusiu.

–La Generalitat hauria de disposar de fons per a posar al servei dels processos participatius tècnics especialitzats.

–En els projectes d'infraestructures i equipaments d'interès general, obrir el debat i la participació des del primer moment i no quan el projecte ja està concretat.

Enfront d'un procés només tècnic cal un procés dialogant, enfront d'un procés demostratiu, un procés argumentatiu; enfront d'un procés exclusiu, un procés inclusiu.

La nova organització territorial: algunes reflexions

La nova divisió territorial de Catalunya respon a l'objectiu d'adaptar el marc administratiu a les necessitats i demandes de la nostra societat pel que fa a la representativitat, a la prestació de serveis i a l'eficiència dels recursos públics. L'empresa no és gens fàcil, puix que en aquests temes, a banda de la complexitat tècnica, s'afegeixen els interessos i demandes localistes que moltes vegades topen amb l'interès general.

Si comencem pels temes menys conflictius, sembla que gairebé tots els agents que intervenen en el debat estan d'acord que la divisió territorial en províncies i els àmbits en què es divideixen els Departaments de la Generalitat han de coincidir amb una nova divisió: les vegueries. Les atribucions i les competències que han de tenir encara no estan del tot clares i presenten més divergències que la divisió estricta.

Pel que fa al debat sobre les administracions locals supramunicipals, i sobretot les comarques, les coincidències no són tan clares.

La nova divisió territorial ha de servir per garantir els objectius plantejats més amunt i ha de fer-ho tenint en compte que serà el marc administratiu que organitzarà territorialment i gestionarà els recursos públics per al futur de Catalunya. Des d'aquesta perspectiva, l'organització territorial ha de garantir mecanismes que permetin l'adaptació de les administracions als

L'organització territorial ha de garantir l'adaptació de les administracions als canvis socials continus i que incideixen en el territori.

canvis continus que es produeixen en les nostres societats i que incideixen en el territori. La rapidesa d'aquests canvis és una de les principals característiques de les societats contemporànies i l'eficiència de les administracions passa per adaptar-se, no tan sols a les polítiques que realitzen, sinó també als territoris que gestionen. Necessitem administracions que actuïn ràpid i que siguin flexibles

al territori.

Si agafem dues situacions hipotètiques que tenen a veure amb les dues organitzacions que promouen aquests debats i fem un paral·lelisme amb la divisió territorial veurem en què consisteix aquesta flexibilitat, paraula amb connotacions negatives avui en dia.

Si les federacions d'associacions de veïns de les valls altes del Maresme es troben que tenen els mateixos problemes en la prestació de serveis i equips que altres del Vallès Oriental i decideixen treballar juntes per portar les seves demandes davant de les administracions, serà més eficient que s'organitzin temporalment entre elles per gestionar la situació amb el suport de la CONFAVC que no que ho facin amb totes les federacions del Vallès Oriental i del Maresme. I també resultarà més eficient que, una vegada aconseguides les seves demandes o que els problemes s'hagin solucionat, l'organització conjunta es dissolgui.

Si per canvis en el tipus de cultius d'alguns camps de l'Anoia, els pagesos d'aquests municipis decideixen coordi-

nar-se amb els de la vall alta del Baix Llobregat, també resultarà més eficient que restringir-se a la divisió comarcal.

Si aquesta flexibilitat ens resulta lògica per fer front als canvis en la societat i en el territori, per què no ha de ser-ho també per a les administracions? És a dir, per què hem de buscar divisions territorials rígides davant d'unes dinàmiques territorials que canvien constantment i ho fan amb

tanta rapidesa? El tema és cabdal en el debat actual sobre l'organització territorial de Catalunya, ja que ens juguem el futur.

Del que s'ha exposat fins aquí, el paper de les comarques queda molt debilitat. Prenen força, en canvi, altres ens locals, que poden afrontar amb més garanties els reptes de futur. Les mancomunitats de municipis representen una fórmula amb tradició al nostre país, que s'adapten a la prestació de serveis en un àmbit variable i que són promogudes des dels ajuntaments, és a dir, de baix cap a dalt. Altres figures com les comunitats de municipis, de recent creació a Catalunya, permeten la coordinació de municipis encara que no presentin contigüitat i sense haver de crear una nova administració local. Aquesta reflexió topa frontalment amb les visions més comarcalistes, que emparant-se en la història o en la catalanitat d'aquesta divisió, defensen i multipliquen les comarques arreu del país.

Sens dubte, les comarques representen una divisió pròpia catalana però

alguns dels arguments esgrimits per defensar-les parteixen de visions parcials. Repassem la història de la comar-

ca i de l'organització territorial a Catalunya.

La primera visió parcial de l'organització territorial té a veure amb els arguments històrics. Així, estem disposats a tornar fins a l'Edat mitjana per comprovar que, efectivament, allà pel segle XV existia una vegueria que coincidia poc més o menys

amb l'àmbit que ara reclamem que sigui una comarca o una nova vegueria. Aquesta visió parteix d'un error i és la de veure només els límits (aproximat) i no quins són els condicionants històrics que permetien aquella divisió i com aquests han anat evolucionant. En efecte, les vegueries medievals responen a unes complexes relacions entre el poder reial, el de les viles i ciutats i el poder feudal, i van associades a la fragmentació jurisdiccional característica de l'Antic Règim. Volem realment plantejar el futur de l'organització territorial de Catalunya sobre aquests arguments del passat?

Una altra visió basada en la història d'una forma errònia és la de les comarques. Quan durant la Segona República es crea la Ponència per a l'Estudi de la Divisió Territorial de Catalunya teníem molt pocs antecedents cartografiats de les comarques i en cadascun d'ells la divisió era diferent. Si bé el nom de comarca apareix ja a l'alta edat mitjana, els seus límits no han estat mai precisos i aquest terme s'utilitzava tant per designar petites valls com grans

Les comarques representen una divisió pròpia catalana però alguns arguments esgrimits per defensar-les parteixen de visions parcials.

regions. No ens ha d'estranyar que, quan els membres de la Ponència cartografiaren el resultat de la consulta municipal on es preguntava "a quina comarca creuen que pertany el seu municipi?", el resultat fos tan fragmentat i divers que ràpidament s'hagué de renunciar als resultats obtinguts. Com no havien de fer-ho. L'objectiu d'aquella ponència, igual que el de la nova divisió territorial que ara debatem, era obtenir una divisió territorial que servís per a l'organització de l'administració.

Es descartava, per tant, aquest argument i s'optava per obtenir una divisió que respongués a les interrelacions entre les ciutats i les seves àrees d'influència, i que basant-se en les relacions econòmiques del moment (on van els habitants del seu municipi a mercat?) donà com a resultat aquella divisió, que juntament amb les 3 noves comarques sorgides el 1987, configuren la divisió comarcal actual de Catalunya en 41 comarques.

Han passat gairebé 70 anys, amb molts canvis en les esferes de l'economia, la política i la societat, però la funció articuladora del territori i dels seus habitants al voltant de les ciutats continua tenint la mateixa importància que llavors. Ara bé, aquestes interrelacions entre les ciutats i les seves àrees d'influència han canviat i estan canviant amb diferents formes i intensitats arreu del país, fruit de noves dinàmiques. La mobilitat residència-treball ens indica com cada vegada ens des-

placem més lluny per treballar; les activitats econòmiques han fet un gran salt d'escala, sobrepassant els límits comarcals, de Catalunya, i de l'Estat per integrar-se en el mercat internacional; les Tecnologies de la Informació i la Comunicació (TIC) permeten cada cop més el treball en xarxa; les millores de les infraestructures de transports ens permeten moure més mercaderies, més ràpid i més lluny.

En aquest context que canvia contínuament i a gran velocitat, volem organitzar l'administració amb una divisió basada en les relacions econòmiques de fa 70 anys? O preferim, basant-nos amb els mateixos criteris de relacions funcionals que van utilitzar en la Ponència però adaptats a l'actualitat, definir el nou marc administratiu? Segur que si els mateixos ponents estiguessin ara encarregats de l'estudi optarien per la segona opció.

Els límits territorials de les comarques actuals no són uns límits que sempre hagin existit, com si fossin intrínsecs a aquest país, són uns límits que canvien i es modifiquen tan ràpid com canvien i es modifiquen les interrelacions entre la societat, el poder i el territori.

L'organització territorial és un dels temes més complexos i polèmics que hi pot haver avui en dia en el debat públic. No tan sols és una qüestió de delimitació, sinó també de representativitat, de finançament, de competències, de subsidiarietat i d'eficiència. Potser passaran molts anys fins que torni a

Els límits territorials de les comarques actuals no han existit sempre, com si fossin intrínsecs a aquest país, sinó que es modifiquen ràpidament.

donar-se un moment com aquest, però durant aquest temps ens regirem per l'organització territorial que surti del debat actual. La responsabilitat és de tots respecte al país més que del país respecte a cadascuna de les reivindicacions.

Notes

1: Les estratègies territorials que aquí s'exposen estan basades en l'Estratègia Territorial Europea, desenvolupada per a Catalunya en diversos estudis, entre els quals cal destacar:

- D.D.A.A (2003), *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona. Territori. Estratègies. Planejament.*

- *Estratègies Territorials a les regions catalanes*, núm. 39, ed. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, Bellaterra.

Ponència marc presentada a la Jornada organitzada per la CONFAVC i Unió de Pagesos el 27 de novembre de 2004 a Manresa

Por una ética del consumo

Adela Cortina

Editorial: Taurus. Madrid, 2002

Des del cooperativisme de consumidors valorem el fet que el món acadèmic i, en aquest cas, una catedràtica mediàtica com l'Adela Cortina, s'atansi al fenomen del consum des del seu punt de vista ètic i miri de fer suggeriments de com canviar el model de consum actual per posar fi a la injustícia de la desigualtat existent entre aquells que consumeixen més del que necessiten i els que necessiten més del que consumeixen, la insatisfacció en les societats "opulentes" i el deteriorament del medi ambient.

El llibre parteix d'una profunda anàlisi del consumisme actual, examina els efectes que té a nivell individual, les seves conseqüències a nivell local i global i fa una reflexió àmplia sobre el paradigma ecològic. Passa posteriorment a donar les claus imprescindibles per a una ètica del consum, i a formular un pacte global sobre el consum que suposi la corresponsabilització dels ciutadans i les organitzacions de la societat civil, especialment les organitzacions de consumidors, així com els polítics i les empreses.

Entre els temes que més ens han cridat l'atenció com a cooperatives dels consumidors destaquem:

- La interessant reflexió sobre el paper central del consum, com a factor

dinàmic de la nostra societat actual que legitima els polítics, impulsa el moviment econòmic i es converteix en el factor d'èxit dels individus que es va configurant durant tot el procés de socialització de la persona. Ocupa un paper tan central a la nostra vida i també en les relacions amb els altres que moltes vegades ni ens adonem del consum que fem i se'ns fa difícil fer-lo conscient perquè tot plegat ens arrossega a consumir per consumir.

- La definició d'un consum ètic o humanament acceptable assentat en quatre pilars: el consum lliure vol dir que ha de ser volgut conscientment per satisfer necessitats reals i no imposades per altres. El consum just es refereix a tenir en compte les repercussions del nostre consum en d'altres sers humans, la societat i el medi ambient. El criteri per decidir si un consum és just és que sigui universalitzable –que tots els sers humans el puguin consumir i que no perjudiqui la resta de la societat i el medi ambient. Ha de ser un consum corresponsable, ja que es necessita el suport del grup o l'associació i la creació de xarxa per fer canvis socials com el que es planteja. Però el consumidor no pot fer el canvi sol i necessita que els polítics i les empreses també s'hi impliquin en el canvi pel

consum. Per últim, el consum felicitant és aquell que ens fa sentir més feliços amb nosaltres mateixos, que no passa per l'adquisició de més productes i serveis en moltes ocasions. Per això es també bo conèixer altres pautes culturals més austeres que porten a una vida plena.

El paper que poden jugar les organitzacions de consumidors perquè es faci efectiva la força dels consumidors, no tan sols per a la defensa i les reclamacions dels seus drets i deures, sinó tractant de formar i informar sobre estils de vida i pautes de consum universalitzables, no tan basades en la mercaderia sinó més en el desenvolupament ple de les capacitats humanes.

-Finalment, per Adela Cortina, el consumidor, el ciutadà ha de ser el protagonista en aquest canvi d'estil de vida i de model. Primer cal que reflexionem sobre la forma de consumir i en això les organitzacions de consumidors hi tenen un paper clau.

Com a contrapunt un pèl crític des del meu punt de vista, em sobta la falta de referència als moviments socials orientats cap al canvi dels models de

consum, ja que, per marginals que siguin, són exemples concrets de posta en pràctica de l'ètica en el consum que valdria la pena tenir en compte també des del món acadèmic.

Com a cooperatives de consumidors, ens reafirmem en les nostres aportacions a la societat: per una banda, el soci consumidor participa a la cooperativa on pot rebre formació i informació per fer un consum més responsable i, a més, te la possibilitat d'incidir més directament en la pràctica amb la presa de decisions en el mercat com a membre de l'Assemblea o/i del Consell Rector si és escollit. Creiem, doncs, que estem en el camí que proposa Adela Cortina per fer un consum més just, lliure, solidari i felicitant i amb els seus arguments, idees i propostes ens ajuda a agafar nova força i nous arguments per continuar per aquest camí. Són iniciatives com aquestes, que tenen impacte mediàtic, malgrat el seu missatge és atrevit, les que fan que incidir en temes de consum responsable i tot el que això implica no sigui "predicar en el desert".

Teresa Udina

La renta básica de ciudadanía. Una propuesta clave para la renovación del Estado del bienestar

Rafael Pinilla Pallejà

Editorial: Icaria. Barcelona, 2004

El model d'Estat del Benestar està en crisi. A més riquesa ha estat incapaç de redistribuir-la i pal·liar l'augment de les desigualtats. És a dir, "que els fruits del creixement de la riquesa ja no es distribueixen". Aquesta és una de les tesis que presenta Rafael Pinilla al seu llibre i que el condueixen a defensar l'aplicació d'una Renda Bàsica [ingrés garantit com a dret, no condicionat per a tota persona ciutadana i suficient per a cobrir les necessitats bàsiques] com a element de renovació de l'Estat del benestar.

Diu Pinilla que històricament l'Estat del benestar s'ha encarregat de recaptar fons a través dels impostos [tasca contributiva], i després retornar-los a la societat [tasca distributiva], ambdós tasques han anat unides. La tasca distributiva s'ha centrat en procurar garantir la plena ocupació, deixant que fos el Mercat de Treball el que regulés aquesta redistribució de la riquesa, però és més que sabuda la ineficàcia del mercat de treball en la redistribució equitativa.

L'error, segons Pinilla, és que ambdues tasques han anat juntes, emprant el mercat de treball remunerat com a eix al voltant del qual es feia la recaptació (irpf, S.S.,...) i la distribució (sala-

ri, subsidis d'atur, pensions,...). Així se situava el treball remunerat com a única activitat humana valoritzada.

Pinilla proposa superar aquest estadi i que la funció distributiva s'apliqui mitjançant una Renda Bàsica. Així es valoritzaran les activitats humanes més enllà del que tenen de producció econòmica, o inclús la mera existència de la persona. En aquesta fase de l'Estat del benestar es practica una "activa política distributiva".

Diu Pinilla que "en definitiva el debat sobre la RB és un debat sobre la llibertat efectiva", i que presenta possibilitats reals d'acabar amb la pobresa, aconseguir la plena ocupació, i millorar l'eficiència i l'estabilitat econòmica. Així doncs, es presenta la proposta d'una RB com a nou pilar i element renovador d'un Estat del benestar.

A més, una RB presenta la possibilitat de fer créixer els projectes d'economia solidària. Vegem-ho: partim de la hipòtesi que una RB augmentaria la capacitat de les capes populars a l'hora d'enfrontar-se amb el mercat de treball. Al tenir garantida una quantia econòmica suficient per viure, segurament no s'acceptaria qualsevol tipus de treball, o les motivacions per fer-ho diferirien força de l'assoliment d'un salari.

No és il·lògic pensar que en aquest cas molta gent reduiria la seva jornada laboral; i que molta altra gent s'embarcaria en projectes d'autoocupació, cooperatius..., on en general el benefici econòmic no seria central (ja que quedaria, en part, cobert per una RB). Així augmentaria l'oferta d'activitats culturals, de comerç just, artístiques,... El treball (remunerat, domèstic o voluntari) retornaria més que mai al centre de la vida de les persones com a eix possibilitador d'emancipació i desenvolupament. però el treball

entès com a activitat, no només com a mitjà per accedir a un salari.

A *La renta básica de ciudadanía. Una propuesta clave para la renovación del Estado del bienestar* hi trobareu una possible concreció del que seria l'aplicació de la RB com a eina de justícia redistributiva, de llibertat, i de lluita contra la pobresa com a element innovador de renovació de l'Estat del benestar.

Jordi Panyella

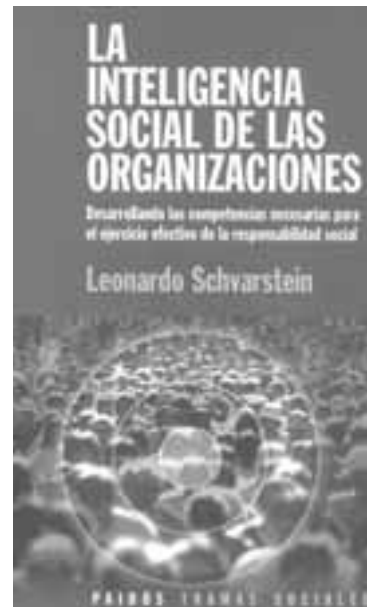
Las conexiones ocultas

Fritjof Capra

Ed. Anagrama, 2002

Enfront del paradigma mecanicista o lineal que ha guiat la nostra manera de pensar durant 400 anys, des de principis del segle XX està emergint un nou marc conceptual, que anomenem paradigma de la complexitat. Primer començà en el camp de la física, després s'introduí en l'ecologia i la cibernètica, actualment s'ha escampat ja per totes les ciències socials. Fritjof Capra, d'ençà que va publicar el seu suggeridor *El tao de la física*, a l'any 1975, s'ha convertit en un dels estudiosos i principals divulgadors del nou paradigma. Ara, amb *La trama de la vida*, Capra assaja aplicar als principis de la complexitat a la reforma de les institucions socials existents, convençut que, si volem sobreviure, les hem de fer compatibles amb l'organització que la natura ha desenvolupat per tal de sostenir "la trama de la vida".

Jordi Garcia

La inteligencia social de las organizaciones

Leonardo Schwarstein

Ed. Paidós, 2003

Aquest llibre tracta de la responsabilitat social de les organitzacions i, sobretot, de les empreses. Partint d'una anàlisi multidimensional i sistèmica de l'empresa, que ja havia desgranat en el seu llibre anterior, *Diseño de las organizaciones*, de la mateixa editorial, l'autor, un psicòleg social argentí expert en organitzacions, aborda què és la responsabilitat social, els seus diferents tipus, els destinataris, com gestionar-la, els sistemes per auditar-la... Destaquem la importància que atribueix a les cooperatives, a les quals considera, intrínsecament, com a empreses amb responsabilitat social.

JG

L'auditoria social i l'economia solidària

Carlos Ballesteros, Enrique del Rio, REAS (Xarxa de xarxes d'Economia Alternativa i Solidària).

Editat per Fundació Deixalles 2004

Entenem que aquest llibre, fruit de l'aplicació, la reflexió i el debat de diverses persones vinculades a entitats de l'economia social a l'entorn de l'auditoria social, esdevé una eina insubstituïble per a tots els qui estem ficats en les empreses d'economia social i solidària i, doncs, un gran ajut per seguir treballant en el que per a molts de nosaltres és l'alternativa escollida.

Els autors han estructurat el contingut del llibre a partir dels 6 punts fonamentals del debat, i que són: Equitat, Treball, Medi Ambient, Cooperació, Sense caràcter lucratiu i Compromís amb l'entorn. Han dividit l'obra en quatre capítols dels quals detallen el seu contingut quan expliquen *El per què* del llibre (pàg. 20), i que fan referència a:

1) Les principals tendències, confusions i oportunitats del mercat respecte de l'auditoria social i l'economia solidària.

2) S'emmarquen els principis, es descriuen els principals elements del procés i es reflexiona sobre la importància de la verificació externa tant dels plantejaments ideològics com de les seves conseqüències polítiques.

3) Es tracta de justificar per què l'Auditoria Social és una eina idònia per a la gestió coherent amb els principis de l'economia social i que, a més, pot (i a de) ser rendible econòmicament.

4) Partint de l'estudi dels indicadors de mesura com a expressió i garantia de rigor, s'intenta puntualitzar sobre què, com i a partir de què es mesuren els criteris i principis de l'economia solidària, tot exposant les dificultats, el debat, les aportacions, els dubtes i les reflexions que sorgeixen de les experiències en marxa.

Hèctor Galvany

nexe 15

L'economia no és més que un aspecte de la textura ecològica i social global, que els economistes tendeixen a dividir en fragments, fent cas omís de la interdependència social i ecològica. Tots els serveis i mercaderies queden reduïts als seus valors monetaris, i s'ignoren els costos socials i ambientals generats per tota activitat econòmica, considerats com “variables externes” sense cabuda en els models teòrics dels economistes. Els economistes corporatius no solament tracten l'aire, l'aigua i nombroses reserves de l'ecosistema com a gèneres gratuïts, sinó també la delicada xarxa de relacions socials, greument afectada per la contínua expansió econòmica. Els beneficis privats es fan més sobre la base d'uns costos públics, com són el deteriorament del medi ambient natural i la qualitat general de vida.

Hazel Henderson, citat a *Sabiduría Insólita*, Fritjof Capra. Ed. Kairós